

**ПАЁМИ ДОНИШКАДАИ ТИББӢ-ИҶТИМОИИ
ТОҶИКИСТОН**

**ВЕСТНИК МЕДИКО-СОЦИАЛЬНОГО ИНСТИТУТА
ТАДЖИКИСТАНА**

**HERALD OF THE MEDICAL AND SOCIAL INSTITUTE
OF TAJIKISTAN**

Научно-практический журнал

Выходит один раз в 3 месяца

Основан в 2021 г.

4 (9) 2023

Сармухаррир: А. Ахмедов – д.и.т., профессор, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Муовини сармухаррир: Икромов Т.Ш. – д.и.т.

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ

Ибодов Ҳ.И. – д.и.т., профессор, академики Академияи илмҳои тиббӣ-техникии Федератсияи Россия

Мирочов Ғ.Қ. – д.и.т., профессор, академики Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Муродов А.М. – д.и.т., профессор, академики Академияи илмҳои тиббӣ-техникии Федератсияи Россия

Пулотов К.Қ. – н.и.т.

Расулов У.Р. – д.и.т., профессор

Рофиев Р.Р. – н.и.т., профессор, котиби масъул

Вохидов А.В. – д.и.т., профессор

Главный редактор: А. Ахмедов – д.м.н., профессор, член-корр. Национальной академии наук Таджикистана

Заместитель главного редактора: Икромов Т.Ш. - д.м.н.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Ибодов Х. – д.м.н., профессор, академик Академии медико-технической наук Российской Федерации

Мироджов Г.К. – д.м.н., профессор, академик Национальной академии наук Таджикистана

Мурадов А.М. – д.м.н., профессор, академик Академии медико-технических наук Российской Федерации

Пулатов К.Дж. – к.м.н.

Расулов У.Р. – д.м.н., профессор

Рофиев Р.Р. – к.м.н., профессор, ответственный секретарь

Вахидов А.В. – д.м.н., профессор

ДУШАНБЕ

М У Н Д А Р И Ч А

А. Ахмедов, С.А. Шаҳобова. Гулӯзиндонак дар Тоҷикистон дар давраи солҳои 1970-1995, омили хавфи эпидемиологӣ, сабабҳои эҳтимолии дубора сарзадани эпидемия дар ҷумҳурӣ.....	5
Г.Х. Қурбонова, М. Махмудов. Тағйироти патологӣ дар бофтаи дандонҳои мададгор ва минтакаи пери-имплантӣ супроструктурӣ элементҳо ва ташҳиси клиникаю гигиени он.....	10
Л.М. Максудова, Ш.Б. Инагамджанова, Д.М. Бабаханова. Натиҷагирии истифодаи доруҳои Ке-ратон ва Вита-Пос дар табобати бемориҳои касбии аз маводҳои химиявӣ узвҳои босира зарардида	16
С. Саторов, Ф.Д. Мирзоева, М.Г. Пирова. Омӯзиши мутаносибият байни компонентҳои биологӣ ва фаъолияти зиддимикробию фунгисидии намояндагони авлоди <i>Allium l.</i> вобаста аз баландии нашъунамо.....	21
М.О. Давлатова. Мутобиқатӣ ва номутобиқатии ҷумлаҳои мураккаб дар матни аслӣ ва тарҷума (дар мисоли забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ).....	28
С.М. Қурбонова, М.З. Қурбонова, М.М. Эгамова. Манипулятсияи донишҷӯён нисбати омӯзгорон дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар.....	37
М. Сорбон. Муаммоҳои муосири омодаسازی касбии кормандони иҷтимоӣ ва роҳҳои ҳалли он.....	41
З.Н. Соҳибова. Такмил додани баҳодиҳии мавзӯи дониши донишҷӯён аз ҷиҳати гистологияи донишгоҳи тиббӣ мувофиқат ба системаи таълимии кредитӣ-модуль	48
Б. Баротов. Аҳамияти Иҷлосия дар таҳким ва устувории давлатдорӣ тоҷикон.....	57
Ш.С. Раҳимов. Муқоисаи методҳои гуногуни таълим дар дарсҳои таърих: самаранокии супоришҳои эҷодӣ дар рушди тафаккури таҳлиلى	64

ОГЛАВЛЕНИЕ

А. Ахмедов, С.А. Шахобова. Дифтерия в Таджикистане за период 1970-1995 гг., эпидемиологические факторы риска, возможные причины повторного возникновения эпидемии в республике

Г.Х. Курбонова, М. Махмудов. Патологические изменения в тканях опорных зубов и периимплантатных зон супраструктурных элементов и его клинико-гигиеническая диагностика

Л.М. Максудова, Ш.Б. Инагамджанова, Д.М. Бабаханова Применение препаратов Кератон и Вита-Пос на этапах лечения пациентов с профессиональным химическим повреждением органа зрения

С. Саторов, Ф.Д. Мирзоева, М.Г. Пирова. Исследование корреляции между содержанием био-компонентов с противомикробной и фунгицидной активностью представителей рода Allium l. в зависимости от высоты произрастания

М.О. Давлатова. Совпадение и несовпадение сложных предложений в оригинальном тексте и переводе (на примере английского и таджикского языков)

С.М. Курбонова, М.З. Курбонова, М.М. Эгамова. Манипулятивное воздействие студентов на преподавателей в вузах страны

М. Сорбон. Современные проблемы профессиональной подготовки социальных работников и их решения

З.Н. Сохибова. Совершенствование тематического оценивания знаний студентов по гистологии медицинского института в соответствии с кредитно-модульной системой обучения

Б. Баротов. Значение судьбоносной 16-й сессии в укреплении и устойчивый правительства таджики

Ш.С. Рахимов. Сравнение различных методов преподавания истории: эффективность творческих заданий в развитии аналитического мышления

CONTENS

A. Akhmedov, S.A. Shakhobova. Diphtheria in Tajikistan for the period 1970-1995, epidemiological risk factors, possible reasons for the reemergency of the epidemic in the republic

G.H. Kurbanova, M. Makhmudov. Pathological changes in the tissues of the supporting teeth and periimplant zones supra structural elements and its clinical and hygienic diagnostics

L.M. Maksudova, Sh.B. Inagamdzhanova, D.M. Babakhanova Use of Keraton and Vita-Pos drugs at the stages of treatment of patients with occupational chemical damage to the visual organ

S. Satorov, F.D. Mirzoeva, V.G. Pirova. Study of the correlation between the content of bi-ocomponents with antimicrobial and fungicidal activity of representatives of the genus allium l. de-pending on the height of growth

M.O. Davlatova. Consistency and inconsistency of complex sentences in the original text and the translation (in the example of english and tajik languages)

S.M. Kurbonova, M.Z. Kurbonova, M.M. Egamova. Manipulative impact of students to the teachers in universities of our country

M. Sorbon. Modern problems of professional training of social workers and their solutions

Z.N. Sohibova. Improving the thematic assessment of students' knowledge in histology of the medical university in accordance with the credit-modular training system

B. Barotov. The significance of the futual 16th session in the strengthening and stability of the government of tajik

Sh.S. Rakhimov. Comparison of different methods of teaching history: the effectiveness of creative tasks in the development of analytical thinking

УДК: 616-06

А. Ахмедов, С.А. Шахобова

ДИФТЕРИЯ В ТАДЖИКИСТАНЕ ЗА ПЕРИОД 1970-1995 ГГ., ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ РИСКА, ВОЗМОЖНЫЕ ПРИЧИНЫ ПОВТОРНОГО ВОЗНИКНОВЕНИЯ ЭПИДЕМИИ В РЕСПУБЛИКЕ

НОУ «Медико-социальный институт Таджикистана»

Аламхон Ахмедов – д.м.н., профессор, проректор по науке и инновациям НОУ «Медико-социальный институт Таджикистана», член-корр. Национальной академии наук Таджикистана: E-mail: alamkhon.01021951@gmail.com, тел: +(992) 988-00-16-41

Цель исследования. Изучение показателей и результаты рутинной (плановой) иммунизации населения дифтерийным анатоксином в соответствии с утвержденным календарным планом иммунизации за период 1970-1995 гг.

Материал и методы исследования. Проведен ретроспективный анализ результатов рутинной (плановой) иммунизации населения дифтерийным анатоксином в соответствии с утвержденным календарным планом иммунизации за период 1970-1995 гг. Исследование проводилось в ГУ «Республиканский центр статистики и медицинской информации» и ГУ «Республиканский центр иммунопрофилактики» и оценены эпидемиологические факторы риска, возможные причины повторного возникновения эпидемии дифтерии в республике.

Результаты исследования и их обсуждение. Проведенное исследование рутинной (плановой) иммунизации населения дифтерийным анатоксином внедренное в конце 50-х годов привело к концу 80-х годов к заметному снижению заболеваемости дифтерией. Нарушение адекватной системы поставок вакцин, последующие события политического и социально-экономического характера, выраженные миграционные явления, отсутствие ресурсов для профилактики и лечения дифтерии не позволяли в 1991 – 1992 гг. поддерживать достигнутый к 90-му году уровень всеобщей иммунизации детей, что привело не только к росту заболеваемости, но и к изменению эпидемиологического характера распространенности дифтерии. Если в течение последующих 22 лет (1970-1992) было зарегистрировано всего 388 случаев (1991 г.- 5, 1992 г. -14), то в 1993 г. – 678, умерло 94 (13,9%), 1994 г. – 1912, умерло 219 (11,4%) и в 1995 г. – 4455, умерло 333 (7,5%) всего 7045 случаев дифтерии (умерло 646 (9,2%)).

Заключение. Своевременное проведение плановой (рутинной) иммунизации в соответствии с утвержденным календарным планом иммунизации приведет к решительному снижению заболеваемости дифтерией.

Ключевые слова: дифтерия, эпидемиологическая ситуация, календарный план иммунизации, дифтерийный анатоксин.

A. Akhmedov, S.A. Shakhobova

DIPHTHERIA IN TAJIKISTAN FOR THE PERIOD 1970-1995, EPIDEMIOLOGICAL RISK FACTORS, POSSIBLE REASONS FOR THE RE-EMERGENCY OF THE EPIDEMIC IN THE REPUBLIC

NEI “Medical-Social Institute of Tajikistan”

Alamkhon Akhmedov - doctor of medical sciences, professor, corresponding member. National academy of sciences of Tajikistan: E-mail: alamkhon.01021951@gmail.com, tel: +(992) 988-00-16-41

Purpose of the study. The study of indicators and results of routine (scheduled) immunization of the population with diphtheria toxoid in accordance with the approved immunization schedule for the period 1970-1995.

Material and research methods. A retrospective analysis of the results of routine (scheduled) immunization of the population with diphtheria toxoid was carried out in accordance with the approved immunization schedule for the period 1970-1995. The study was conducted at the State Institution “Republican Center for Statistics and Medical Information” and the State Institution “Republican Center for Immunoprophylaxis” and assessed epidemiological risk factors, possible causes of the recurrence of the diphtheria epidemic in the country.

Results of the study and their discussion. Routine (scheduled) immunization of the population with diphtheria toxoid introduced in the late 1950s led to a decrease in the incidence of diphtheria by the end of the 1980s. Violation of an adequate vaccine supply system, subsequent events of a political and socio-economic nature, pronounced migration phenomena, lack of resources for the prevention and treatment of diphtheria did not allow in 1991-1992. to maintain the level of universal immunization of children reached by the year 1990, which led not only to an increase in the incidence, but also to a change in the epidemiological nature of the prevalence of diphtheria. If over the next 22 years (1970-1992) only 388 cases were registered (1991 - 5, 1992 -14), then in 1993 - 678, 1994 - 1912 and in 1996 - 4455 cases of diphtheria.

Conclusion. Timely implementation of routine immunization in accordance with the approved immunization schedule will lead to a decisive reduction in the incidence of diphtheria.

Key words: diphtheria, epidemiological situation, immunization schedule, diphtheria toxoid.

Актуальность. Дифтерия в 1993-1995 гг. на территории Республики Таджикистан возникла с одной стороны по причине адекватной системы поставок вакцины, отсутствие ресурсов для массовой иммунизации населения и лечения больных, а с другой стороны – поздним обращением и госпитализацией больных, что принимала эпидемический характер. Дифтерией заболело 7045 человек (1993 г. – 678; 1994 г. – 1912; 1995 г. - 4455), погибло

646 (9,2%) к числу заболевших. В 1994 г. случаи дифтерии были зарегистрированы в 37, а в 1995 г. в 44 годах и районах Республики Таджикистан. Основное число случаев приходилось на Курган-тюбинский регион Хатлонской области, г. Душанбе и прилегающие к столице города и районы (Рудаки, Гиссарский, Вахдатский), где в последние годы отмечалась выраженная миграция. В последующие годы после проведения массовой иммунизации населения

против дифтерии (с 20 по 27.12.1995 г.) наблюдался заметный спад. Если 2006 – 2008 гг. было зарегистрировано по 2 случая, то в последние годы заболеваемость дифтерией не было отмечено.

Сигналом того, что в нашей стране вновь может возникнуть эпидемия дифтерии стали появляться случаи заболеваемости детей коклюшем. Эти болезни (дифтерия, коклюш) практически одного ряда, из-за чего было принято решение о проведении иммунопрофилактики детей в возрасте от 3-х до 6-ти лет (2010 г.).

До настоящего времени основным средством специфической терапии является введение антитоксической противодифтерийной сыворотки (АПДС), что свидетельствует об актуальности нашего исследования и возможности поиска новых специфических препаратов для профилактики и лечения дифтерии.

Цель исследования. Изучение показателей, возрастную структуру (в%), прививочный статус, основные причины роста и распространения дифтерии, и результаты рутинной (плановой) и массовой иммунизации населения дифтерийным анатоксином за период 1970-1995 гг. и её существенные недостатки.

Материал и методы исследования. Проведен ретроспективный анализ результатов рутинной (плановой) иммунизации населения дифтерийным анатоксином в соответствии с утвержденным календарным планом иммунизации за период 1970-1995 гг. Исследование проводилось в ГУ «Республиканский центр статистики и медицинской информации» и ГУ «Республиканский центр иммунопрофилактики» и оцене-

ны эпидемиологические факторы риска, возможные причины повторного возникновения эпидемии дифтерии в республике.

Результаты исследования и их обсуждение. Внедренная в конце 50-х годов и признанная важнейшей частью первичного здравоохранения рутинная (плановая) иммунизация населения дифтерийным анатоксином к концу 80-х годов прошлого столетия привела к резкому снижению заболеваемости дифтерией [1, 2].

Плановая иммунизация в республике проводилась по календарю, утвержденному бывшим союзным Министерством здравоохранения республики в 1959 г. За период 1959-1986 гг. календарь иммунизации 1959 года четырежды претерпел изменения (1963, 1974, 1980, 1986 гг.) [1].

Каждый раз вводимые изменения в календарь иммунизации были ориентированы на последние достижения науки и совершенствование иммунопрофилактики. В соответствии с календарем, утвержденным в 1959 г. с последующими изменениями в 1963, 1974, 1980 и 1986 гг. действовали на территории Республики Таджикистан до 1994 года и иммунизация дифтерийным анатоксином началась с 3-х месячного возраста с интервалом между прививками 1,5 месяцев, с повторным однократным ведением в возрасте 2- 2,5 года, 9 и 16 лет. В период с 1985 по 1990 гг. уровень охвата иммунизацией дифтерийным анатоксином детей в возрасте до 1 года колебался от 82,0 до 95,0%. С 1982 по 1992 гг. среди детей в возрасте до 3-х лет не было ни одного случая диф-

терии. Во время проведения выборочных иммунологических исследований в начале 90-х годов было установлено, что среди детей прививочного возраста невосприимчивыми к дифтерии оказались всего 70%. Возможным фактором снижения напряженности иммунитета по всей вероятности явилось удлинение интервалов между прививками. В связи, с чем с 1991 г. в республике были внесены изменения к действующему календарю, детям повторные и закрепляющие однократные дозы анатоксина стали вводиться в возрасте 6-ти и 11 лет, а иммунизация в возрасте 9 лет была отменена. Однако из-за нехватки вакцин начатую работу в этом направлении завершить не удалось, что в последующем отрицательно сказалось в целом на систему иммунизации.

В республику в 1992 году по существующей системе была поставлена вакцина АКДС в объёме 62,0% и АДС-М – 35,0% от заявленного количества. Также сократились поставки расходных материалов (диагностикумы, питательные среды) для лабораторной диагностики, а с 1993 года их поступление прекратилось полностью.

С 1993 года иммунизация детей в рамках расширенной программы иммунизации осуществляется полностью за счёт вакцин, поставляемых по линии ЮНИСЕФ. В 1992 г., в связи с известными событиями, в отдельных регионах республики налаженная система иммунизации прорвана и была возоблена с 1993 года

До начала 1994 года иммунизация проводилась по календарю, утвержденному в 1986 г., в соответствии которого

иммунизация дифтерийным анатоксином началась с 3-х месячного возраста 3 раза с интервалом – между прививками 1,5 месяца, повторно в возрасте 2 – 2,5 года, 9 и 16 лет.

С 1994 г. в республике в соответствии с приказом Министерства здравоохранения Республики Таджикистан от 07.12.1993 г. (№484) разработан и внедрен новый Национальный календарь иммунизации, который адаптирован к рекомендациям ВОЗ в области Расширенной Программы иммунизации [4].

Иммунизировались дифтерийным анатоксином дети с 2-х месячного возраста и до 2-х лет прививаются 4-хкратно.

Таким образом, нарушение адекватной системы поставок вакцин, последующие события политического и социально – экономического характера не позволяли в 1991-1992 гг. поддерживать достигнутый к 90 –ому году хороший уровень всеобщей иммунизации детей, что привело не только к росту заболеваемости, но и изменению эпидемиологического характера распространенности дифтерии.

ЛИТЕРАТУРА

1. Информационно-аналитический бюллетень Таджикского НИИ профилактической медицины, март 1996 г., №3 «Дифтерия», Душанбе. – 1996 г. – 24 с.
2. Инфекционные болезни. Учебная литература для студентов медицинских институтов. 3-е издание переработанное и дополненное. Е.П.Шувалова – М.: Медицина, 1990. –С. 348-349.
3. Национальный календарь иммунизации населения. А. Ахмедов, Н.А. Абдужаббаров, В.А. Мальцева. Душанбе. – 1993 г. – 15 листов.

4. Приказ Министерства здравоохранения Республики Таджикистан о внедрении «Национального календаря иммунизации в Республике Таджикистан». 07.12.1993 г. (№484). Душанбе. – 1993.

5. Плановая иммунизация. Министерство здравоохранения СССР, Москва. – 1958 г.

6. Постановление Правительства Республики Таджикистан «О внедрении Национальных дней иммунизации против полиомиелита и дифтерии в Республике Таджикистан» от 17 марта 1995 г. №211. - Душанбе. – 1995 г.

7. Постановление Правительства Республики Таджикистан «О проведении массовой иммунизации против дифтерии в Республике Таджикистан» от 23 сентября 1995 г. №597. - Душанбе. – 1995 г.

8. Приказ Министерства здравоохранения Республики Таджикистан «О проведении массовой иммунизации против дифтерии в Республике Таджикистан» от 25 сентября 1995 г. №433. - Душанбе. – 1995 г.

REFERENCES

1. Information and analytical bulletin of the Tajik Research Institute of Preventive Medicine, March 1996, No. 3 “Diphtheria”, Dushanbe. – 1996 – 24 p.

2. Infectious diseases. Educational literature for students of medical institutes. 3rd edition revised and expanded. E.P.Shuvalova - M.: Medicine, 1990. -P. 348-349.

3. National calendar of immunization of the population. A. Akhmedov, N.A. Abduzhabbarov, V.A. Maltseva. Dushanbe. – 1993 – 15 sheets.

4. Order of the Ministry of Health of the Republic of Tajikistan on the implementation of the “National Immunization Calendar in the Republic of Tajikistan”. 07.12.1993 (No. 484). Dushanbe. – 1993.

5. Routine immunization. USSR Ministry of Health, Moscow. – 1958

6. Decree of the Government of the Republic of Tajikistan “On the implementation of National Immunization Days against Poliomyelitis and Diphtheria in the Republic of Tajikistan” dated March 17, 1995 No. 211. - Dushanbe. – 1995

7. Decree of the Government of the Republic of Tajikistan “On mass immunization against diphtheria in the Republic of Tajikistan” dated September 23, 1995 No. 597. - Dushanbe. – 1995

8. Order of the Ministry of Health of the Republic of Tajikistan “On mass immunization against diphtheria in the Republic of Tajikistan” dated September 25, 1995 No. 433. - Dushanbe. – 1995.

ХУЛОСА

А. Ахмедов, С.А. Шаҳובה

ГУЛҶИЗИНДОНАК ДАР ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРАИ СОЛҶОИ 1970-1995, ОМИЛИ ХАВФИ ЭПИДЕМИОЛОГӢ, САБАБҶОИ ЭХТИМОЛИИ ДУБО- РА САРЗАДАНИ ЭПИДЕМИЯ ДАР ҶУМҶУРӢ

Мақсади таҳқиқот. Таҳқиқоти нишондиҳандаҳо ва натиҷаҳои эмкунии рутинии (Нақшавӣ) аҳоли ба муқобили гулҶизиндонак мувофиқи нақшаи тақвими тасдиқшудаи эмкунӣ барои солҳои 1970-1995.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Таҳлили ретроспективи натиҷаҳои эмкунии ру-тинии (плани) аҳоли бо анатоксини гулҶизиндонак мувофиқи нақшаи тақвими тасдиқшудаи эмкунӣ барои солҳои 1970-1995 гузаронида шуд. Таҳқиқот дар Муассисаи давлатии «Маркази ҷумҳуриявии оморӣ ва иттилооти тиббӣ» ва Муассисаи давлатии «Маркази ҷумҳуриявии иммунопрофилактика» гузаронида шуда, омилҳои хатари эпидемиологӣ ва сабабҳои эҳтимолии дубора сар задани эпиде-

мияи гулӯзиндонак дар ҷумҳури арзёбӣ гардид.

Натиҷаҳои тадқиқот ва муҳокимаи онҳо. Таҳқиқоти эмгузаронии рутинӣ (нақшаи) аҳоли ба анатоксини гулӯзиндонак, ки дар охири солҳои 50-ум қорӣ карда шуда буд, дар охири солҳои 80-ум боиси ба таври назаррас коҳиш ёфтани бемории гулӯзиндонак гардида буд.

Вайрон шудани системаи таъмини муътадили вакцина, рӯйдодҳои минбаъдаи сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ, падидаҳои ошқори муҳочират ва набудани захираҳо барои пешгирӣ ва табобати гулӯзиндонак дар солҳои 1991-1992 имкон намероданд. Дарачаи эмкунии умумии бачагонро, ки то соли 1990 ба даст оварда шуда буд, нигоҳ дошта натавонистанд, ки ин на танҳо ба афзу-

дани беморӣ, балки ба тағйир ёфтани характери эпидемиологии пахншавии гулӯзиндонак оварда расонд. Агар дар давоми 22 соли минбаъда (1970-1992) ҳамагӣ 388 ҳолат (1991 - 5, 1992 - 14) ба қайд гирифта шуда бошад, пас дар соли 1993 - 678, фавт 94 (13,7%), 1994 - 1912, фавт 219 (11,5%) ва соли 1995 – 4455, 333 (7,5%) фавтида, ҳамагӣ 7045 ҳолати дифтерияро ташкил додааст, ки фавти умумии онҳо 646 нафар ва ё 9,2% ташкил додааст.

Хулоса. Сари вақт ба амал баровардани эмкунии рутинӣ (планӣ) мувофиқи чадвали эмкунӣ тасдиқшуда боиси катъиян кам шудани бемории гулӯзиндонак мегардад.

Калимаҳои калидӣ: гулӯзиндонак, вазъи эпидемиологӣ, чадвали эмкунӣ, антитоксини гулӯзиндонак.

УДК: 616.31

Г.Х. Курбонова¹, М. Махмудов²

ПАТОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ТКАНЯХ ОПОРНЫХ ЗУБОВ И ПЕРИИМПЛАНТАТНЫХ ЗОН СУПРАКОНСТРУКЦИОННЫХ ЭЛЕМЕНТОВ И ЕГО КЛИНИКО-ГИГИЕНИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА

¹НОУ «Медико-социальный институт Таджикистана»

²ГОУ «Таджикский Государственный медицинский университет» им. Абуали ибни Сино

Курбонова Гулноз Хошимовна – и.о. заведующей кафедрой терапевтической стоматологии, соискатель кафедры стоматологии НОУ “Медико-социальный институт Таджикистана”. E-mail: gulnozhoshimovna@gmail.com. Тел: (+992) 918 43 43 77.

Цель исследования. Изучение состояния тканей пародонта опорных зубов протезных конструкций и гигиенического состояния дентальных супраконструкционных элементов.

Материал и методы исследования. Обследовано и проведено ортопедическое стоматологическое лечение 71 пациента в возрасте от 20 до 60 лет, среди которых 29 (40,8%)

мужчин и 42 (59,2%) женщины. Гигиеническое состояние полости рта оценивали с помощью индекса Грина Вермильона. Рентгенологическое исследование проводилось после установки имплантата и после фиксации ортопедической конструкции.

Результаты исследования и их обсуждение. При ортопедическом лечении пациентов с применением дентальных имплантатов на нижней челюсти в основном использовались в качестве опорных элементов опорные зубы, из которых 35% приходилось на долю вторых премоляров, 13% моляров, 6% вторые резцы и 3%-центральные резцы. По данным рентгенологических исследований было установлено, что в 78% случаев в качестве опорных элементов в протезных конструкциях на имплантатах были использованы депульпированные зубы. Среди обследованных больных в 89,7% случаев депульпированные зубы были выявлены на нижней челюсти. При протезировании дефектов зубных рядов на верхней челюсти с применением в качестве опор мостовидных протезов депульпированных зубов в 41% использовали центральные резцы, в 21%-клыки, в 17% - вторые резцы и первые моляры, в 4% - вторые моляры. Перкуссия опорных зубов была отрицательной. У 58 пациентов гигиенический индекс соответствовал норме, а у 42% значение исследуемого индекса равнялось. Результаты первичного анализа индекса гигиены супраконструкции с фиксацией на дентальных имплантатах составили в среднем 18,8%, налета супраконструкции, покрывающего шейку абатмента циркулярно 49% зубного налета на искусственной коронке супраконструкции - 26,3% и только лишь в 5,6% случаев на шейке, абатмента супраконструкции не был выявлен зубной налет на 98,6% случаев.

Выводы. Деструктивные изменения в парадонте опорных зубов могут являться источником проникновения патогенных микроорганизмов впереймплантатную зону. Из этого следует, что эффективное лечение ранее депульпированных зубов дает гарантию стабильности этих зубов как опорных элементов протезных конструкций на дентальных имплантатах.

Ключевые слова: супраконструкция, депульпирование, абатмента, имплант, протез, конструкция.

G.H. Kurbanova¹, M. Makhmudov²

PATHOLOGICAL CHANGES IN THE TISSUES OF THE SUPPORTING TEETH AND PERIIMPLANT ZONES SUPRA STRUCTURAL ELEMENTS AND ITS CLINICAL AND HYGIENIC DIAGNOSTICS

¹NEI "Medical-Social Institute of Tajikistan"

²SEI "Avicenna Tajik State Medical University"

Kurbonova Gulnoz Khoshimovna. Head of the Department of Therapeutic Dentistry of the NEI "Medical-Social Institute of Tajikistan". Email-gulnozhoshimovna@gmail.com, Tel: (+992) 918 43 43 77.

The aim of the study. To study the condition of periodontal tissues of supporting teeth of prosthetic structures and the hygienic condition of dental supraconstructive elements.

Material and methods of research. Orthopedic dental treatment was examined and performed on 71 patients aged 20 to 60 years, including 29 men and 42 women. The hygienic condition of the oral cavity was assessed using the Green Vermillion Index. X-ray examination was carried out after the implant was installed and after the fixation of the orthopedic structure.

The results of the study and their discussion. In orthopedic treatment of patients with dental implants on the lower jaw, supporting teeth were mainly used as supporting elements, of which 35% were second premolars, 13% molars, 6% second incisors and 3% central incisors. According to

X-ray studies, it was found that in 78% of cases depulped teeth were used as supporting elements in prosthetic structures on implants. Among the examined patients, in 89.7% of cases, depulped teeth were found on the lower jaw. When prosthetics of defects in the dentition on the upper jaw with the use of depulped teeth as bridge prostheses supports in 41%, central incisors were used, in 21%-canines, in 17% - second incisors and first molars, in 4% - first molars. The percussion of the supporting teeth was negative. In 58 patients, the hygienic index corresponded to the norm, and in 42% the value of the studied index was equal. The results of the primary analysis of the hygiene index of the supraconstruction with fixation on dental implants averaged 18.8%, the plaque of the supraconstruction covering the neck of the abutment circularly 49% of the plaque on the artificial crown of the supraconstruction - 26.3% and only in 5.6% of cases on the neck, the plaque of the supraconstruction was not detected in 98.6% of cases.

Conclusions. Destructive changes in the periodontal support teeth can be a source of penetration of pathogenic microorganisms into the implant zone. It follows from this that the effective treatment of previously depulped teeth guarantees the stability of these teeth as supporting elements of prosthetic structures on dental implants.

Key words: supraconstructions, depulped, abutment, implant, prosthesis, constructions.

Актуальность. Ортопедическое лечение больных с использованием имплантатов и естественных зубов имеет ряд особенностей и значительно отличается от традиционного протезирования. Благоприятный прогноз протезирования с применением внутрикостных имплантатов и естественных зубов зависит не только от разнообразия дефектов зубных рядов и их сочетаний, но и от качества эндодонтического лечения опорных зубов [1, 2, 4, 6, 7].

В последние годы дентальная имплантация получила широкое применение в стоматологической практике. С целью обеспечения успешного ортопедического стоматологического лечения пациентов с использованием дентальных имплантатов необходима ранняя гигиеническая диагностика патологических изменений в тканях, окружающих внутрикостный имплантат [3, 5].

Цель исследования. Явилось изучение состояния тканей пародонта опорных зубов протезных конструкций

и гигиенического состояния дентальных супраконструкционных элементов.

Материал и методы исследования. Обследовано и проведено ортопедическое стоматологическое лечение 71 пациента в возрасте от 20 до 60 лет, среди которых 29 мужчин и 42 женщины. Осмотр полости рта проводился по общепринятой методике с помощью зеркала, зонда и пинцета. Гигиеническое состояние полости рта оценивали с помощью индекса Грина Вермильона. Рентгенологическое исследование проводилось после установки имплантата и после фиксации ортопедической конструкции. Опорные зубы исследовались на предмет наличия пери апикальных изменений.

Результаты исследования и их обсуждение. На лечение с использованием внутрикостных имплантатов были приняты больные с концевыми и включенными дефектами зубных рядов. В 64% случаев пациенты были с окклюзионными дефектами зубных рядов,

среди которых 22,2% обследованных с концевыми дефектами верхней челюсти, 77,8% - с концевыми дефектами нижней челюсти. Аналогичные цифровые значения для пациентов с включёнными дефектами составили соответственно 35,7%, 30,0% и 70,0%. Включенные и концевые дефекты зубных рядов восстанавливали металлокерамическими зубными протезами с опорой на ден- тальные имплантаты и девитальные опорные естественные зубы.

Всего у больных с частичной вторичной адентией было обследовано состояние 216 зубов (которые входили в состав несъемных ортопедических конструкций) и 41 цилиндрических имплантатов с пористой проницаемостью из никелид-титана. Для индексной оценки состояния супраконструкционных элементов нами использован индекс гингивита по методу Силнеса-Лоу и Грина Вермильона. Полученные результаты оценивались следующим образом: если на кончике зонда совершенно отсутствует придесневой налет индекс оценивался в 0 баллов, если определялось небольшое количество налета - в 1 балл, если визуально вокруг супраконструкции определяется значительное количество налета пищевых остатков - оценка равнялась трем баллам.

При ортопедическом лечении пациентов с применением дентальных имплантатов на нижней челюсти в основном использовались в качестве опорных элементов опорные зубы, из которых 35% составляли 29%, 14% приходилось на долю вторых премоляров, 13% моляров, 6% вторые резцы и 3%-центральные резцы.

По данным рентгенологических исследований было установлено, что в 78% случаев в качестве опорных элементов в протезных конструкциях на имплантатах были использованы депульпированные зубы. Среди обследованных больных в 89,7% случаев депульпированные зубы были выявлены на нижней челюсти.

При протезировании дефектов зубных рядов на верхней челюсти с применением в качестве опор мостовидных протезов депульпированных зубов в 41% использовали центральные резцы, в 21% - клыки, в 17% - вторые резцы и первые моляры, в 4% - первые моляры. Перкуссия опорных зубов была отрицательной. У 58 пациентов гигиенический индекс соответствовал норме, а у 42% значение исследуемого индекса равнялось. В ходе исследования было выявлено, что ранее депульпированные зубы имеют периапикальные изменения.

Результаты первичного анализа индекса гигиены супраконструкции с фиксацией на дентальных имплантатах свидетельствовали о широкой вариабельности индекса зубного налета среди обследованного контингента вариабельности индекса зубного налета супраконструкции на шейке абатмента в виде отдельных конгломератов составила в среднем 18,8% налета супраконструкции, покрывающего шейку абатмента циркулярно - 49%, зубного налета на искусственной коронке супраконструкции 26,3% и только лишь в 5,6% случаев на шейке, абатмента супраконструкции не был выявлен зубной налет.

Эффективность гигиенических мероприятий определяли путем со-

поставления исходных и отдаленных показателей индексов зубного налета супраконструкции. После проведения профессиональной и оптимизации индивидуальной гигиены полости рта практическое отсутствие зубного налета на шейке абатмента было выявлено 98,6% обследованных. Не были выявлены значительные отложения зубного налета, покрывающие шейку абатмента циркулярно и соответствующий налет на искусственной коронке.

Выводы. Деструктивные изменения в парадонте опорных зубов могут являться источником проникновения патогенных микроорганизмов в перимплантатную зону. Из этого следует, что эффективное лечение ранее депульпированных зубов дает гарантию стабильности этих зубов как опорных элементов протезных конструкций на дентальных имплантатах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Боровский Е.В., Иванов В.С., Максимовский Ю.М. и др. Терапевтическая стоматология. -М.: Медицина, 1998. -737с.
2. Донский Г.И., Паламарчук Ю.Н. Современные пломбировочные материалы. –Донецк, 1998.-126с.
3. Лебеденко И.Ю., Фадеев А.Ю., Широкова Ю.А. и др. Изготовление зубных протезов. Реальность и перспектива.// Материалы V Международной конференции челюстно-лицевых хирургов и стоматологов. – С.-Пб., 2000. –С. 132.
4. Макеева И.М. Восстановление зубов светоотверждаемыми композитными материалами. –М: ОАО «Стоматология». 1997 – 71 с.

5. Миргазизов М.З. Критерии эффективности и ентальной имплантации \\\ Российский стоматологический журнал. – 2000 –С. 4-7.

6. Николаев А.И., Цепов Л.М. Практическая терапевтическая стоматология. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский институт стоматологии, 2001. -390с.

7. Morgan M.J., James D.F., Piliar R.M. Переломы внутрикостных частей остеоинтегрированных дентальных имплантатов \\\ Квинтэссенция. -1996. –N 5/6.3-7.

REFERENCES

1. Borovsky E.V., Ivanov V.S., Maksimovsky Yu.M., etc. Therapeutic dentistry.-M.: Medetsina, 1998. -737s.
2. Donsky G.I., Palamarchuk Yu.N. Modern filling materials. –Donetsk, 1998.-126s.
3. Lebedenko I.Yu., Fadeev A.Yu., Shirokova Yu.A. and others. Manufacture of dentures. Reality and perspective.//Proceedings of the V International Conference of maxillofacial surgeons and Dentists. - S.–Pb., 2000. -p. 132.
4. Makeeva I.M. Restoration of teeth with light-cured composite materials. –M: JSC “Dentistry”. 1997 – 71 p.
5. Mirgazizov M.Z., Criteria of effectiveness and ental implantation \\\ Russian Dental Journal. – 2000 –pp. 4-7.
6. Nikolaev A.I., Tsepov L.M. Practical therapeutic dentistry. – St. Petersburg: St. Petersburg Institute of Dentistry, 2001. -390с.
7. Morgan M.J., James D.F., Piliar R.M. Fractures of the intraosseous parts of osteointegrated dental implants \\\ Quintessence. -1996. –N 5/6.3-7.

ХУЛОСА

Г.Х. Курбонова, М. Махмудов

ТАҒЙИРОТИ ПАТОЛОГӢ ДАР БОФТАИ ДАНДОНҲОИ МАДАДГОР ВА МИНТАКАИ ПЕРИ-ИМПЛАНТӢ СУПРОСТРУКТУРӢ ЭЛЕМЕНТҲО ВА ТАШХИСИ КЛИНИКИЮ ГИГИЕНИИ ОН

Мақсади таҳқиқот. Таҳқиқоти ҳолати бофтаҳои пародонти дандонҳои пуштибони сохторҳои протезӣ ва ҳолати гигиении унсурҳои болоии дандонпизишкӣ.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. 71 нафар беморони аз 20 то 60 сола муоина ва муолиҷаи ортопедии дандонпизишкӣ гузаронида шуд, ки 29 нафари онҳо мардон ва 42 нафари дигарашон занон мебошанд. Ҳолати гигиении холигоҳи даҳон бо истифода аз индекси Грин Вермильон баҳо дода шуд. Муоинаи рентгенӣ пас аз насб кардани имплант ва пас аз мустаҳкам кардани сохтори ортопедӣ гузаронида шуд.

Натиҷаҳои тадқиқот ва муҳокимаи онҳо. Дар муолиҷаи ортопедии бемороне, ки имплантатҳои дандонпизишкро дар ҷоғи поён истифода мебаранд, дандонҳои устухон асосан ҳамчун унсурҳои таъқунада истифода мешуданд, ки 35% аз онҳо премолярҳои дуҷум, 13% молярҳо, 6% дандонҳои дуҷум ва 3% дандонҳои марказӣ мебошанд.

Тибқи таҳқиқоти рентгенӣ, маълум шуд, ки дар 78% ҳолатҳо дандонҳои бефосила ҳамчун унсурҳои пуштибонӣ дар сохторҳои протезӣ дар имплантатсияҳо

истифода мешаванд. Дар байни беморони муоинашуда дар 89,7% ҳолатҳо дар ҷоғи поён дандонҳои беғубор муайян карда шудаанд. Ҳангоми протез кардани нуқсонҳои дандонҳои ҷоғи боло бо истифода аз дандонҳои беғубор ҳамчун таъқуноҳҳои пулӣ дандонҳои марказӣ дар 41%, канинаҳо дар 21%, дандонҳои дуҷум ва дандонҳои якум дар 17% ва молярҳои якум 4% истифода шудаанд. Зарбаи дандонҳои таъқунада манфӣ буд. Дар 58 бемор нишондиҳандаи гигиенӣ ба меъёр ва дар 42% арзиши нишондиҳандаи омӯхташуда баробар буд. Натиҷаи таҳлили ибтидоии нишондиҳандаи гигиении болоии бино бо фиксатсия ба имплантҳои дандонпизишкӣ ба ҳисоби миёна 18,8 фоизро ташкил дод, лавҳаи болоии дандонҳоро, ки гардани сутуни дандонҳоро фаро мегирад, ба таври даврӣ 49 фоиз лавҳаи дандонпизишкӣ дар тоҷи сунъии зерсохтор - Дар 26,3% ва танҳо дар 5,6% ҳолатҳо дар гардан, дар 98,6% ҳолатҳо сутуни болоии дандон лавҳаи дандонҳоро ошкор накардааст.

Хулосаҳо. Тағироти харобиовар дар пародонти дандонҳои дастгиркунанда метавонад манбаи воридшавии микроорганизмҳои патогенӣ ба минтақаи реимплантатсия гардад. Аз ин бармеояд, ки табобати самарабахши дандонҳои қаблан беғубор устувории ин дандонҳоро ҳамчун унсурҳои пуштибонии сохторҳои протезӣ дар имплантатҳои дандон қафолат медиҳад.

Калимаҳои калидӣ: супраконструкция, депульпатсия, абутмент, имплантатсия, протез, тарҳрезӣ.

УДК 617.7-001.17-085:615.216.84

Л.М. Максудова¹, Ш.Б. Инагамджанова², Д.М. Бабаханова¹

ПРИМЕНЕНИЕ ПРЕПАРАТОВ КЕРАТОН И ВИТА-ПОС НА ЭТАПАХ ЛЕЧЕНИЯ ПАЦИЕНТОВ С ПРОФЕССИОНАЛЬНЫМ ХИМИЧЕСКИМ ПОВРЕЖДЕНИЕМ ОРГАНА ЗРЕНИЯ

¹*Центр развития профессиональной квалификации медицинских работников, Республика Узбекистан*

²*Республиканская клиническая офтальмологическая больница, Республика Узбекистан*

Максудова Лайло Махсутовна – д.м.н., доцент кафедры офтальмологии Центра развития профессиональной квалификации медицинских работников Республики Узбекистан. E-mail: doclaylo@gmail.com; тел. (+998) 93 595 00 55

Цель исследования. Изучить эффективность препарата Кератон и ВитА-Пос на этапах лечения пациентов с профессиональным химическим повреждением органа зрения.

Материалы и методы исследования: включали в себя: клиническое исследование роговицы, окрашивание флюоресцеином, определение индекса поражения роговицы, фотографирование переднего отдела глаз.

Проведены клинические исследования у 21 (28 глаз) пациентов с ожоговой болезнью глаз. Изучена сравнительная динамика показателей осложнений ожоговой болезни глаз при традиционном и комбинированном лечении с использованием кератопротекторов и иммуностимуляторов (Кератон и ВитА-ПОС) в клинике.

Результаты исследования и их обсуждение. Все больные 21 (28 глаз) были разделены на 2 группы. В основной группе лечение проводили у 11 (17 глаз) пациентов с кератопротектором Кератон, который закапывали по 1 капле 4 раза в день и иммуностимулятор ВитА-ПОС на ночь перед сном. В контрольной группе были 10 (11 глаз) пациентов закладывали гель декспантенола 5% 2 раза в день до полной эпителизации.

По исходу заживление без рубцов в течение 7-10 дней отмечалось у – 11 (52,38%) больных, заживление почти без рубцов, эпителизация не только с периферии, но и за счет отрошков у – 5 (23,81%), неизбежно грубое рубцовое заживление с медленной эпителизацией только с краев у – 3 (14,29%), дефекты тканей и рубцовые деформации отмечалось у – 2 (9,52%) больных.

Выводы. 1. Применение препарата Кератон и ВитА-ПОС показало его эффективность и хорошую переносимость у всех пациентов перенесших профессиональное повреждение.

2. Применение комбинированной терапии ПЭРГ приводило к более структурированному и анатомически правильному заживлению роговицы у 80% пациентов, чем лечение альтернативным препаратом в группе контроля.

Ключевые слова: ожоги глаз, профессиональное поражение глаз, эпителиальный дефект, кератопротекторы.

L.M. Maksudova¹, Sh.B. Inagamdzhanova², D.M. Babakhanova¹

USE OF KERATON AND VITA-POS DRUGS AT THE STAGES OF TREATMENT OF PATIENTS WITH OCCUPATIONAL CHEMICAL DAMAGE TO THE VISUAL ORGAN

¹*Center for the Development of Professional Qualifications of Medical Workers, Republic of Uzbekistan*

²*Republican Clinical Ophthalmological Hospital, Republic of Uzbekistan*

Maksudova Lailo Makhsutovna – Doctor of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Ophthalmology of the Center for the Development of Professional Qualifications of Medical Workers of the Republic of Uzbekistan. E-mail: doclaylo@gmail.com; tel. (+998) 93 595 00 55

Purpose of the study. To study the effectiveness of the drug Keraton and Vita-Pos at the stages of treatment of patients with occupational chemical damage to the organ of vision.

Materials and methods of research: included: clinical examination of the cornea, fluorescein staining, determination of the corneal lesion index, photographing the anterior part of the eyes.

Clinical studies were conducted in 21 (28 eyes) patients with burn eye disease. The comparative dynamics of complications of eye burn disease during traditional and combined treatment using keratoprotectors and immunostimulants (Keraton and Vita-POS) in the clinic was studied.

Research results and discussion. All 21 patients (28 eyes) were divided into 2 groups. In the main group, treatment was carried out in 11 (17 eyes) patients with the keratoprotector Keraton, which was instilled 1 drop 4 times a day and the immunostimulant Vita-POS at night before bedtime. In the control group, 10 (11 eyes) patients were treated with dexpanthenol gel 5% 2 times a day until complete epithelialization.

According to the outcome, healing without scars within 7-10 days was observed in 11 (52.38%) patients, healing almost without scars, epithelization not only from the periphery, but also due to processes in - 5 (23.81%), inevitable rough scar healing with slow epithelization only from the edges in 3 (14.29%), tissue defects and cicatricial deformities were noted in 2 (9.52%) patients.

Conclusions. 1. The use of the drug Keraton and Vita-POS showed its effectiveness and good tolerability in all patients who suffered occupational injuries.

2. The use of combination therapy with PERG led to more structured and anatomically correct healing of the cornea in 80% of patients than treatment with an alternative drug in the control group.

Key words: eye burns, occupational eye injury, epithelial defect, keratoprotectors.

Актуальность. Рецидивирующие эпителиальные дефекты роговицы – собирательное понятие, описывающее хронический воспалительный процесс невыясненной этиологии, характеризующийся рецидивирующими нарушениями целостности роговичного эпителия, трудностью подбора адекватной терапии, определенными, различной продолжительности периодами ремиссии

и внезапными рецидивами.

Рецидивирующая эпителиальная эрозия роговицы – заболевание, протекающее с периодами ремиссии и обострения, характеризующееся образованием эпителиального дефекта роговицы на одном и том же месте [3, 6, 7, 10, 11].

Существует несколько этиологических теорий рецидивирующих дефектов

эпителия роговицы. Среди них: травматическая (39,3 - 60%), наследственная (29 - 50%), ассоциированная с дистрофиями роговицы (17,1 - 29%), послеоперационная (7,7 - 17,1%), невыясненной этиологии (8 - 18,8%) и другие (лекарственная, теория хронического эпителиального отёка, ассоциации с сопутствующими системными, кожными и другими заболеваниями). Что касается патогенеза, то очевидно, что проблема кроется в нарушении или отсутствии должной адгезии эпителия к базальной мембране, причиной которой, в соответствии с этиологическими теориями, могут быть протеолитические ферменты, липолитики, токсические субстанции и прочие агенты [2, 4-9]. Динамика послеожоговых проявлений в значительной степени определяется скоростью процессов регенерации различных отделов переднего отрезка глаз [1].

При некоторых состояниях дефектов базальной мембраны, например, при химическом или термическом ожоге, механической травме, синдроме Шегрена, нейротрофической кератопатии, некоторых дистрофиях роговицы и других, развивается состояние, при котором самостоятельная эпителизация затрудняется или становится невозможной, то есть появляется «рецидивирующая эрозия роговицы» [7, 10]

Лечение рецидивирующих эрозий – комплексный и не до конца решённый вопрос. До сих пор не найдено максимально эффективного и доказанного метода, обеспечивающего длительную стабилизацию процесса. Поэтому проблема поиска эффективных и безопасных средств, ускоряющих процессы

регенерации роговичного эпителия, способных обеспечить длительный эффект ввиду низкой биodeградации, а также являться носителем, питательной средой и субстратом для клеточных структур, остается актуальной и перспективной.

Цель исследования. Изучить эффективность препарата Кератон и Вита-Пос на этапах лечения пациентов с профессиональным химическим повреждением органа зрения.

Материалы и методы исследования: включали в себя: клиническое исследование роговицы, окрашивание флюоресцеином, определение индекса поражения роговицы, фотографирование переднего отдела глаз.

Проведены клинические исследования у 21 (28 глаз) пациентов с ожоговой болезнью глаз. Изучена сравнительная динамика показателей осложнений ожоговой болезни глаз при традиционном и комбинированном лечении с использованием кератопротекторов и иммуностимуляторов (Кератон и Вита-ПОС) в клинике.

Результаты исследования и их обсуждение. Все больные 21 (28 глаз) были разделены на 2 группы. В основной группе лечение проводили у 11 (17 глаз) пациентов с кератопротектором Кератон, который закапывали по 1 капле 4 раза в день и иммуностимулятор Вита-ПОС на ночь перед сном. В контрольной группе были 10 (11 глаз) пациентов закладывали гель декспантенола 5% 2 раза в день до полной эпителизации.

Большинство пострадавших составили мужчины – 14, женщины – 7.

Таблица 1.

Распределение глаз по группам в зависимости от метода лечения

Группы	При поступлении	После 14 дней	После 1-го месяца
1 – группа Контрольная группа n=10 (Декспантенол 5%)	0,03±0,1 (3%)	0,4±0,1 (40%)	0,6±0,3* (60%)
2 – группа Основная группа n=11 (Кератон, ВитА-ПОС)	0,05±0,1 (5%)	0,6±0,1 (60%)	0,8±0,1* (80%)

Согласно видовой принадлежности встречались: термический ожог – у 6 больных, термохимический ожог – у 4 больных, химический ожог – у 11 больных. По степени тяжести чаще встречались ожоги II (средней тяжести) степени – у 14 пациентов, III (тяжелые) степени – у 7 больных.

Острота зрения больных при поступлении составила от 0,4 до 1,0 – у 7 (33,33%) больных, от 0,1 до 0,3 – у 9 (42,86%) больных, 0,09-0,01- у 5 (23,81%) больных.

Острота зрения при выписке была следующей: от 0,4 до 1,0 – у 13 (61,91%) больных, от 0,1 до 0,3 – у 6 (28,57%) больных, 0,09 - 0,01 – у 2 (9,52%) больных.

По исходу заживление без рубцов в течение 7-10 дней отмечалось у – 11 (52,38%) больных, заживление почти без рубцов, эпителизация не только с периферии, но и за счет отростков у – 5 (23,81%), неизбежно грубое рубцовое заживление с медленной эпителизацией только с краев у – 3 (14,29%), дефекты тканей и рубцовые деформации отмечалось у – 2 (9,52%) больных.

Заключение. Проведенное исследование на эффективность репарата Кератон и ВитА-Пос на этапах лечения пациентов с профессиональным хими-

ческим повреждением органа зрения по исходу заживление без рубцов в течение 7-10 дней отмечалось у 52,38% больных, заживление почти без рубцов, эпителизация не только с периферии, но и за счет отростков у 23,81%, неизбежно грубое рубцовое заживление с медленной эпителизацией только с краев у 14,29%, дефекты тканей и рубцовые деформации отмечалось у 9,52% больных.

ЛИТЕРАТУРА

1. Камиллов Х.М., Максудова Л.М. «Национальный журнал глаукома» Россия, 2017, Т. 16, № 2, стр. 69-73
2. Максудова Л.М. «Основы деструктивных и репаративных процессов химических ожогов глаз в реалиях и перспективах» // Монография, Ташкент, 2023, 181 стр.
3. Канюков В.Н., Стадников А.А., Трубина О.М., Яхина О.М. Аппликация биопластического материала «Гиаматрикс» при заболеваниях роговицы // Вестник ОГУ. - 2013. - № 4. - С. 243-235.
4. Майчук Д.Ю. Рецидивирующие эрозии роговицы: особенности возникновения и лечения // Новое в офтальмологии. – 2014. - № 3. – С. 72-75
5. Bron A., Burgess S. Inherited recurrent corneal erosion // Trans. Ophthalmol. Soc. UK. – 1981. – Vol. 101. – P. 239-43.
6. Chandler P. Recurrent erosion of the cornea // Am. J. Ophthalmol. – 1945. – Vol. 28. – P. 355-363.

7. Chandler P. Recurrent erosion of the cornea // Trans. Am. Ophthalmol. Soc. – 1944. – Vol. 42. – P. 355-7.

8. Diez-Feijóo E., Grau A., Abusleme E., Duran J. Clinical Presentation and Causes of Recurrent Corneal Erosion Syndrome: Review of 100 Patients // Cornea. – 2014. – Vol. 33 – P. 571-5.

9. Gifford S. Epithelial dystrophy and recurrent erosion of the cornea as seen with the slit-lamp // Arch. Ophthalmol. – 1925. – Vol. 54. – P. 217-232.

10. Goldman J., Dohlman C., Kravitt B. The basement membrane of the human cornea in recurrent epithelial erosion syndrome // Trans. Am. Acad. Ophthalmol. Otolaryngol. – 1969. – Vol. 73(3). – P. 471-81.

11. Hope-Ross M. et al. Recurrent corneal erosion: clinical features // Eye (Lond.). – 1994. – Vol. 8. – P. 373-377.

ХУЛОСА

Л.М. Максудова, Ш.Б. Инагамджанова, Д.М. Бабаханова

НАТИЧАГИРИИ ИСТИФОДАИ ДОРУҲОИ КЕРАТОН ВА ВИТА-ПОС ДАР ТАБОБАТИ БЕМОРИҲОИ КАСБИИ АЗ МАВОДҲОИ ХИМИЯВӢ УЗВҲОИ БОСИРА ЗАРАРДИДА

Мақсади таҳқиқот. Муқаррар намудани самаранокии таъсири доруҳои Кератон ва Вита-Пос дар табобати бемориҳои касбии аз маводи химиявии узвҳои босира зарардида.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот: аз усулҳои азназаргузаронии клиникии пардаи чашм, ранг кардани флуоресен, муайян кардани индекси осеби чашм, аксбардории қисми пеши чашм истифода карда шуд.

Таҷқиқотҳои клиникӣ дар 21 (28 чашм) беморони гирифтори бемории

сӯхтагии чашм гузаронида шуданд. Динамикаи муқоисавии мушкилиҳои бемории сӯхтагии чашмон ҳангоми табobati анъанавӣ ва якҷоя бо истифода аз кератопротекторҳо ва иммуностимуляторҳо (Кератон ва Вита-ПОС) дар шароити клиникӣ омӯхта шуд.

Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳокима онҳо. Ҳамаи 21 беморон (28 чашм) ба 2 гурӯҳ ҷудо карда шуданд. Дар гурӯҳи асосӣ табобат дар 11 (17 чашм) бо кератопротектори Кератон, ки дар як рӯз 1 қатра 4 бор ва иммуностимулятори VitA-POS шабона пеш аз хоб ворид карда мешуданд, гузаронида шуд. Дар гурӯҳи назоратӣ, 10 (11 чашм) беморон бо гели декспантенол 5% 2 маротиба дар як рӯз то эпителизатсияи пурра табобат карда шуданд.

Тибқи натиҷа, дар 52,4% ҳолат дар давоми 7-10 рӯз беморон шифо ёфта, эпителизатсия на танҳо аз периферия, балки аз ҳисоби равандҳо дар 23,8% ҳолат шифо ёфтани захмҳо, бо эпителизатсияи сусти танҳо аз кунҷҳо дар 14,3% нуқсонҳои бофтаҳо ва деформатсияҳои сикатриалӣ дар 9,5% беморон ба қайд гирифта шудаанд.

Хулосаҳо. 1. Истифодаи доруи Кератон ва Вита-ПОС дар ҳама бемороне, ки ҷароҳатҳои касбӣ бардошта буданд, самаранокӣ ва таҳаммулпазирии хуб нишон доданд.

2. Истифодаи табobati омехта дар 80% беморон нисбат ба табобат бо доруи алтернативӣ дар гурӯҳи назоратӣ ба муолиҷаи сохтори бештар ва аз ҷиҳати анатомӣ дурусти пардаи чашм оварда расонд.

Калимаҳои калидӣ: сӯхтагии чашм, осеби касбии чашм, нуқсони эпителиалӣ, кератопротекторҳо.

УДК: 616-093; 615.322; 615.28; 502.3

С. Саторов¹, Ф.Д. Мирзоева¹, М.Г. Пирова²

ИССЛЕДОВАНИЕ КОРРЕЛЯЦИИ МЕЖДУ СОДЕРЖАНИЕМ БИОКОМПОНЕНТОВ С ПРОТИВОМИКРОБНОЙ И ФУНГИЦИДНОЙ АКТИВНОСТЬЮ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ РОДА ALLIUM L. В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ВЫСОТЫ ПРОИЗРАСТАНИЯ

¹НОУ «Медико-социальный институт Таджикистана»

²ГОУ «Институт последипломного образования в сфере здравоохранения Республики Таджикистан»

Саидбег Саторов - и.о. зав. кафедрой микробиологии, вирусологии и иммунологии, НОУ «Медико-социальный институт Таджикистана». E.mail.: sattorion@mail.ru; Тел.: 992987842424;

Цель работы. Оценить корреляционные связи между содержанием общих полифенолов и антиоксидантной способностью с противомикробным и фунгицидным эффектом экстрактов растений рода *Allium* L. в зависимости от природно-экологических условий.

Материалы и методы исследования. Антимикробную активность полученных экстрактов исследовали относительно четырёх видов стандартных микроорганизмов: *S.aureus*, *E. coli*, *Ps. aeruginosa* и *Kl. pneumoniae*. Изучение противогрибковых свойств проводили по отношению к эталонному штамму *C.albicans*. Для статистической обработки полученных результатов, использовали пакет прикладных программ Statistica 10,0 (Statsoft, США).

Результаты исследования и их обсуждение. Были исследованы 2 вида дикорастущих широко распространенных лука - *A. oschaninii* O. Fedtsch. и *A. suworowii* Regel, произрастающих в различных высотах. Установлено, что накопление изученных нами биоконпонентов примерно одинаково во всех частях вне зависимости от места и высоты произрастания. При одинаковых показателях содержания общих полифенолов и суммарной антиоксидантной активности в луковичах, растений собранных на разных высотах выражено различались по способности ингибировать рост эталонного штамма *S.aureus*. При таком же значении показатели биоконпонентов в луковичах, растений, собранных на высотах 1240 – 1260 м и высоты 1400 м проявляли достаточно высокую степень бактерицидности. Корреляция между содержанием биоконпонентов с противомикробной и фунгицидной активностью в зависимости от высоты и места сбора исследуемого сырья не наблюдается.

Выводы. Прослеживаются прямые корреляционные связи различной силы между содержанием полифенолов, антиоксидантными способностями, противомикробными и фунгицидными свойствами. Взаимосвязь между содержанием биоконпонентов с противомикробной и фунгицидной активностью в зависимости от высоты произрастания сырья не наблюдается.

Ключевые слова: растений рода *Allium* L., противомикробная и фунгицидная активность, высота произрастания.

S. Satorov¹, F.D. Mirzoeva¹, V.G. Pirova²

STUDY OF THE CORRELATION BETWEEN THE CONTENT OF BIOCOMPONENTS WITH ANTIMICROBIAL AND FUNGICIDAL ACTIVITY OF REPRESENTATIVES OF THE GENUS ALLIUM L. DEPENDING ON THE HEIGHT OF GROWTH

NEI “Medical Social Institute of Tajikistan”

Saidbeg Satorov - acting head department of Microbiology, virology and immunology, NEI “Medical Social Institute of Tajikistan”. Tel.: 992987842424; E.mail.: sattorion@mail.ru

Purpose of the work. To evaluate the correlation between the content of total polyphenols and antioxidant capacity with the antimicrobial and fungicidal effect of plant extracts, depending on natural and environmental conditions.

Materials and methods. The antimicrobial activity of the obtained extracts was studied against four types of standard (reference) microorganisms: *S. aureus*, *E. coli*, *Ps. aeruginosa* and *Kl.pneumoniae*. The study of antifungal properties was carried out in relation to the reference strain of *C. albicans*. For statistical processing of the results obtained, the application package Statistica 10.0 (Statsoft, USA) was used.

Research results. Two species of wild widespread onions were studied - *A. oshaninii* O. Fedtsch. and *A. suworowii* Regel, growing at various altitudes. It has been established that the accumulation of the biocomponents we studied is approximately the same in all parts, regardless of the location and height of growth. With the same content of total polyphenols and total antioxidant activity in the bulbs, plants collected at different altitudes differed markedly in their ability to inhibit the growth of the reference strain of *S. aureus*. With the same value, the indicators of biocomponents in bulbs, plants collected at altitudes of 1240 - 1260 m and altitudes of 1400 m showed a fairly high degree of bactericidal activity. There is no correlation between the content of biocomponents with antimicrobial and fungicidal activity depending on the height and location of collection of the studied raw materials.

Conclusions. In some cases, direct correlations of varying strength can be traced between the content of polyphenols, antioxidant abilities, antimicrobial and fungicidal properties. There is no relationship between the content of biocomponents with antimicrobial and fungicidal activity depending on the height of growth of the raw material.

Key words: Plants of the genus *Allium* L., antimicrobial and fungicidal activity, growth height.

Актуальность. Опыты народной медицины разных стран и данные научных исследований свидетельствуют, что летучие фракции, сок, а также экстракты из надземных и подземных частей луковых растений проявляют высокую антибактериальную и противогрибковую активность, что связано с содержанием в них большого количества биологически активных веществ [5]. Среди биологически активных соеди-

нений растений группы луковых лидирующее место занимают полифенолы [1]. Фенольные соединения экстрактов этих растений одновременно с бактерицидным и фунгицидным эффектом обладают антиоксидантным эффектом [6, 7]. Республика Таджикистан имеет уникальные природно-климатические особенности. От этого разнообразия условий зависит и исключительное богатство растительного мира республики,

покрывающее и жаркие низины, и холодные вершины гор. Растительный мир Таджикистана отличается чрезвычайно большим генетическим, экологическим разнообразием и исключительным видовым богатством [2].

Эндемичные виды рода *Allium* L. семейства *Amaryllidaceae*, произрастающих на территории нашей страны, представляют для науки огромный интерес, так как многие их свойства остаются недостаточно изученными. К эндемичным для нашей страны видам рода *Allium* L. относятся *A. pamiricum* Wendelbo, *A. shugnanicum* Vved., *Allium darwasicum* Regel и некоторые другие разновидности [3]. Однако в научной литературе нет сведений относительно их фитохимических свойств, включая концентрации фенольных соединений и суммарное содержание антиоксидантов, которыми могут быть обусловлены их противомикробные и фунгицидные свойства. Исходя из выше изложенного, одной из актуальных задач специалистов нашей страны в области ботаники, фармации и медицины является поиск растений, обладающих эффективной антибактериальной и противогрибковой активностью, что позволяет создавать реальные предпосылки для разработки эффективных антибактериальных и противогрибковых препаратов [4].

Цель работы. Оценить корреляционные связи между содержанием общих полифенолов и антиоксидантной способностью с противомикробным и фунгицидным эффектом экстрактов растений, в зависимости от природно-экологических условий.

Материал и методы исследования. Антимикробную активность полученных экстрактов исследовали относительно четырёх видов стандартных (референтных) микроорганизмов (тест штаммы): *Staphylococcus aureus* (ATCC 4929), *Escherichia coli* (ATCC 4928), *Pseudomonas aeruginosa* (ATCC 4930) и *Klebsiella pneumoniae* (ATCC 4927). Отличием от госпитальных штаммов является их генетическая стабильность и хорошо изученные фенотипические характеристики, в том числе уровень чувствительности к АБП. Изучение противогрибковых свойств проводили по отношению к эталонному штамму *Candida albicans* с использованием среды Сабуро.

Для статистической обработки результатов собственных исследований, посвященной антибактериальной и противогрибковой активности исследуемых объектов, содержание общих полифенолов и антиоксидантной способности имеющихся экстрактов и выявления корреляционных связей между биологически активными показателями использовали пакет прикладных программ Statistica 10,0 (Statsoft, США).

Результаты исследования и их обсуждение. В процессе работы нам удалось собрать 2 вида дикорастущих широко распространенных лука-*A. oshaninii* O. Fedtsch. и *A. suworowii* Regel, произрастающих в различных высотах.

Установлено, что накопление изученных нами биоконпонентов примерно одинаково во всех частях вне зависимости от места и высоты произрастания.

Таблица 1.
Содержание полифенолов, антиоксидантов и противомикробная активность наземных подземных частей *Allium oschaninii* O. Fedtsch. в зависимости от высоты произрастания

№	Место сбора	Высо-та над ур.моря (м)	Исполь-зуемые части	Полифе-нолы (мг/мл)	Антиок-си-дант-ная ак-тивность (мг/мл)	Антибактериальные и фунгицидные свойства (мм)				
						S.aureus	Ps.aur	Klebs.	E. coli	Candida albicans
1	Ботаниче-ский сад, ГБАО	2320	Семена	5,83±0,04	5,56±0,02	7,90±0,18	10,70±0,33	8,00±0,15	–	10,80±0,39
			Листья	10,42±0,05	5,50±0,03	7,20±0,13	7,70±0,15	7,90±0,18		10,40±0,34
			Луков.	11,11±0,09	5,58±0,04	8,60±0,22	10,80±0,20	8,90±0,28		10,40±0,34
2	Хушёри, Варзобское ущелье	1449	Семена	5,87±0,01	5,25±0,01	10,50±0,31	10,90±0,35	8,20±0,13	–	10,40±0,34
			Листья	9,70±0,09	4,62±0,05	8,10±0,18	8,10±0,18	7,20±0,13		10,40±0,34
			Луков	11,11±0,05	5,65±0,02	11,00±0,21	10,90±0,23	8,30±0,15		10,40±0,34
3	Ворух, Исфара	1400	Семена	6,68±0,07	5,13±0,13	16,50±0,43	10,10±0,18	7,40±0,16	7,80±0,39	10,40±0,34
			Листья	9,57±0,06	4,65±0,05	11,10±0,28	7,60±0,27	7,20±0,13	7,40±0,34	10,40±0,34
			Луков	11,03±0,13	5,69±0,02	19,50±0,31	10,30±0,30	8,10±0,18	7,80±0,39	10,40±0,34
4	Яфрак, Рамитское ущелье	1260*	Семена	5,46±0,04	4,42±0,02	10,90±0,28	10,60±0,22	10,20±0,20	12,00±0,30	19,60±0,34
			Листья	10,04±0,03	4,68±0,03	9,50±0,22	9,90±0,28	9,70±0,21	9,40±0,22	10,80±0,39
			Луков.	10,32±0,03	5,37±0,02	18,00±0,37	10,90±0,28	13,80±0,20	11,10±0,23	25,00±0,37
5	Кондара, Варзобское ущелье	1240**	Семена	5,91±0,02	5,15±0,02	11,20±0,29	7,80±0,29	7,40±0,16	–	10,80±0,39
			Листья	9,57±0,11	4,80±0,06	10,30±0,40	7,60±0,16	7,20±0,13		10,40±0,34
			Луков	11,32±0,11	5,65±0,03	15,10±0,28	10,10±0,18	8,60±0,13		10,40±0,34

Примечание: * – в местечке Яфрак, именно на высоте 1260 м, был собран *Allium oschaninii* O. Fedtsch. в отличие от *Allium suworowii* Regel, который был собран там же, но на высоте 1370 м ** – в местечке Кондара, именно на высоте 1240 м, был собран *Allium oschaninii* O. Fedtsch., в отличие от *Allium suworowii* Regel, который был собран там же, но на высоте 1187 м.

Таблица 2.

Содержание полифенолов, антиоксидантов и противомикробная активность надземных и подземных частей *Allium suworowii* Regel в зависимости от высоты произрастания

№	Место сбора	Высота над ур. моря (м)	Используемые части	Поли-фенолы (мг/мл)	Антиоксидантная активность (мг/мл)	Антибактериальные и фунгицидные свойства (мм)				
						S.aureus	Ps.aur	Klebs	E.coli	Candida albicans
1	Дара, Рамитское ущелье	1798	Семена	5,24±0,02	6,36±0,13	8,00±0,21	7,90±0,23	7,90±0,23	7,30±0,15	9,90±0,28
			Листья	4,69±0,06	10,11±0,02	7,20±0,13	7,30±0,15	7,20±0,13	7,30±0,15	7,70±0,15
			Луков.	5,74±0,03	10,99±0,07	10,40±0,27	8,60±0,22	8,20±0,25	8,00±0,15	11,00±0,26
2	Сиёкух, Гиссарский район	1492	Семена	5,34±0,04	6,01±0,13	7,90±0,18	7,30±0,15	10,40±0,27	7,20±0,13	9,90±0,23
			Листья	4,80±0,04	10,11±0,02	7,30±0,15	7,40±0,16	7,90±0,18	7,20±0,13	7,90±0,23
			Луков	5,79±0,02	10,44±0,05	10,30±0,26	8,30±0,26	10,80±0,25	8,00±0,15	10,20±0,20
3	Бассейн реки Варзоб, Варзобское ущелье	1436	Семена	5,24±0,01	5,83±0,05	10,30±0,21	8,40±0,16	10,10±0,23	10,40±0,27	19,00±0,37
			Листья	4,68±0,05	10,35±0,07	9,30±0,21	7,40±0,16	7,70±0,15	7,90±0,18	10,10±0,35
			Луков	5,62±0,02	10,58±0,03	11,60±0,27	9,80±0,20	11,10±0,31	11,20±0,29	19,30±0,40
4	Яфрак, Рамитское ущелье	1370*	Семена	5,39±0,03	5,89±0,13	15,50±0,31	7,40±0,16	7,30±0,15	7,60±0,22	7,80±0,20
			Листья	5,41±0,11	10,77±0,04	10,20±0,39	7,40±0,16	7,20±0,13	7,30±0,15	7,30±0,15
			Луков.	5,58±0,03	10,57±0,04	12,30±0,54	8,60±0,22	7,70±0,21	8,60±0,16	10,80±0,25
5	Кондара, Варзобское ущелье	1187**	Семена	4,96±0,07	6,34±0,15	9,90±0,32	7,30±0,15	7,70±0,21	7,90±0,23	8,30±0,26
			Листья	4,51±0,04	10,01±0,05	8,00±0,21	7,20±0,13	7,40±0,16	7,30±0,15	7,60±0,22
			Луков	5,20±0,02	10,80±0,03	11,00±0,26	8,30±0,15	9,90±0,18	8,40±0,16	11,20±0,29

Примечание:* – *Allium suworowii* Regel был собран в местечке Яфрак, именно на высоте 1370 м, в отличие от *Allium oschaninii* O. Fedtsch., который был собран там же, но на высоте 1260 м ** – в местечке Кондара, на высоте 1187 м собран *Allium suworowii* Regel, в отличие от *Allium oschaninii* O. Fedtsch., который был собран там же, но на высоте 1240 м.

В тоже время, наблюдаются некоторые статистически не значимые взаимосвязи (таблица 1).

В частности, при одинаковых показателях содержания общих полифенолов – от $11,11 \pm 0,11$ мг/мл до $11,32 \pm 0,11$ мг/мл и суммарной антиоксидантной активности – от $5,37 \pm 0,02$ мг/мл до $5,65 \pm 0,02$ в луковичах, растений собранных на разных высотах выражено различались по способности ингибировать рост эталонного штамма *S.aureus*. Так, зона подавления роста этого эталонного штамма экстрактами из лукович *A. oschaninii* О. Федтсх., произрастающего на высоте 1449 м (окраина кишлака Хушёри, Варзобского ущелья) составляла $11,00 \pm 0,21$ мм, а на высоте 2320 м (Ботанический сад, ГБАО) не превышала $8,60 \pm 0,22$ мм. В тоже время, при таком же значении показатели биокomпонентов в луковичах, растений, собранных на высотах 1240 – 1260 м (Кондара, Варзобское ущелье и Яфрак, Рамитское ущелье) и высоты 1400 м (Ворух, Исфара – Согдийская область) проявляли достаточно высокую степень бактерицидности – зона подавления роста до $19,50 \pm 0,31$ мм. В других случаях, значимые корреляционные связи не обнаружены. Аналогичный характер взаимосвязи выявлен между содержанием биокomпонентов с фунгицидной активностью в семенах и луковичах данного вида растения. Экстракты из этих частей растений, произрастающих на высоте 1260 м (Яфрак, Рамитское ущелье), показали значительно повышенную противогрибковую активность, с зоной подавления роста: семена – $19,60 \pm 0,34$ мм и луковича – $25,00 \pm 0,37$

мм, т.е. примерно в 2 и 2.5 раза больше, чем фунгицидная активность всех частей растений, произрастающих как ниже, так выше этой точки от уровня моря.

Результаты регрессивного анализа по содержанию общих полифенолов и антиоксидантной активности надземных и подземных частей *A. suworowii* Regel и их возможная взаимосвязь с противомикробной и фунгицидной активностью на высотный градиент показаны в таблице 2.

Корреляция между содержанием биокomпонентов с противомикробной и фунгицидной активностью в зависимости от высоты и места сбора исследуемого сырья не наблюдается, т.е. разницы были статистически не значимыми.

Заключение. Прослеживаются прямые корреляционные связи различной силы между содержанием полифенолов, антиоксидантными способностями, противомикробными и фунгицидными свойствами. Взаимосвязь между содержанием биокomпонентов с противомикробной и фунгицидной активностью в зависимости от высоты произрастания сырья не наблюдается.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ширшова Т.И. / Эссенциальные микро-нутриенты – компоненты антиоксидантной защиты в некоторых видах рода *Allium* // Овощи России. –2019. – № 1. –С.68–79.
2. Национальная стратегия и план действий по сохранению биоразнообразия РТ до 2020 г. [Электронный ресурс] -Душанбе, 2016. –С.63-70.
3. Халимов А. / Лекарственные растения Таджикистана // Лесоводство. - Душанбе, –2015. –№ 1(03). –С.19-21.

4. Бекназарова Х.А. / Интродукция редких и исчезающих видов растений в условиях Памирского ботанического сада. Автореф. дис. канд. биол. // Душанбе, 2021 –С 24.

5. Chemical Composition and Agronomic Traits of *Allium sativum* and *Allium ampeloprasum* Leaves and Bulbs and Their Action against *Listeria monocytogenes* and Other Food Pathogens / Polito F. [et al]. // Foods. –2022, –Vol.11, 995. <https://doi.org/10.3390/foods11070995>

6. Sharma Sh. Investigations on the Biological Activity of *Allium sativum* Agglutinin (ASA) Isolated from Garlic[Text] / Sh. Sharma, D.D. Singh // Protein & Peptide Letters. –2022. –Vol.29, №6, –P.555 – 566. DOI: 10.2174/0929866529999220509122720

7. Antimicrobial assessment of polyphenolic extracts from onion (*Allium cepa* L.) skin of fifteen cultivars by sonication-assisted extraction method / A. S. Narashans, S. Pareek // Heliyon. –2020. –№ 605478. –P.1-9.

REFERENCES

1. Shirshova T.I. [et al] / Essential micronutrients - components of antioxidant protection in some species of the genus *Allium* // Vegetables of Russia. –2019. – No. 1. – P.68–79.

2. National strategy and action plan for the of biodiversity of the Republic of Tajikistan until 2020 [Electronic resource] - Dushanbe, 2016. – pp. 63-70.

3. Khalimov A. / Medicinal plants of Tajikistan // Forestry. - Dushanbe, –2015. –No. 1(03). –P.19-21.

4. Beknazarova Kh. A. / Introduction of rare and endangered plant species in the Pamir Botanical Garden. Author's abstract. dis. Ph.D. biol. // Dushanbe, 202124с.

5. Polito F [et al]. / Chemical Composition and Agronomic Traits of *Allium sativum* and *Allium ampeloprasum* Leaves and Bulbs and Their Action against *Listeria monocytogenes* and Other Food Pathogens // Foods. –2022, –Vol.11, 995. <https://doi.org/10.3390/foods11070995>

6. Sharma Sh. / Investigations on the Biological Activity of *Allium sativum* Agglutinin (ASA) Isolated from Garlic / Sh. Sharma, D.D. Singh //

Protein & Peptide Letters. –2022. –Vol.29, №6, –P.555 – 566. DOI: 10.2174/0929866529999220509122720

7. Narashans A.S. / Antimicrobial assessment of polyphenolic extracts from onion (*Allium cepa* L.) skin of fifteen cultivars by sonication-assisted extraction method // Heliyon. –2020. –№ 605478. –P.1-9.

ХУЛОСА

**С. Саторов, Ф.Д. Мирзоева,
М.Г. Пирова**

**ОМУЗИШИ МУТАНОСИБИ-
ЯТ БАЙНИ КОМПОНЕНТҲОИ
БИОЛОГӢ ВА ФАЪОЛИЯТИ
ЗИДДИМИКРОБИЮ ФУНГИСИ-
ДИИ НАМОЯНДАГОНИ АВЛОДИ
ALLIUM L. ВОБАСТА АЗ БАЛАН-
ДИИ НАШЪУНАМО**

Мақсади таҳқиқот. Арзёбии мутаносибият байни миқдори умумии полифенолҳо ва қобилияти антиоксидантӣ бо таъсири зиддимикробӣ ва фунгисидии экстракти растаниҳои авлоди *Allium* L. вобаста аз шароити табиӣ-экологӣ.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Фаъолияти зиддимикробии экстрактҳои гирифташуда, нисбат ба чор намуди микроорганизмҳои стандартӣ: *S. aureus*, *E. coli*, *Ps. aeruginosa* ва *Kl.pneumoniae* таҳқиқ карда шуд. Омӯзиши ҳосиятҳои зидди замбурӯғӣ нисбати парвардаи *C. Albican* сгузаронида шуд. Барои коркарди омории натиҷаҳои ба дастамада, баъзан замимаи Statistica 10.0 (Statsoft, ИМА) истифода шуд.

Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Дунамудипиёзи дар та-

биатвасеъ паҳншуда - *A. oshaninii* O. Fedtsch ва *A. Suworowii* Regel, ки дар баландиҳои гуногун мерӯянд зери тадқиқот қарор гирифт. Муқаррар карда шуд, ки миқдори биокомпонентҳои, ки мо омӯхтем, сарфиназар аз макон ва баландии наҷӯнамо дар пиёз решаҳои онҳо тақрибан як хеласт. Дар ҳолати миқдори якхелаи полифенолҳо ва антиоксидантҳои умумӣ дар пиёз решаи растаниҳои дар баландиҳои гуногун ҷамъовардашуда, бо қобилияти паҳш намурадани афзоиши парвардаи намунавии *S. aureus* ба таври назаррас фарқ мекарданд.

Дар ҳолати чунин будани нишондиҳандаҳои биокомпонентҳо дар решапиёзҳои, растаниҳои дар баландии 1240-1260 м ва дар баландии 1400 м ҷамъоваришуда, дараҷаи хеле ба-

ланди фаъолияти бактерисидиро нишондоданд. Мутаносибият байни миқдори биокомпонентҳо бо фаъолияти зиддимикробӣ ва фунгисидӣ вобаста аз баландӣ ва макони ҷамъоварии ашёи хоми омӯхташуда алоқамандӣ вучуд надорад.

Хулоса. Байни миқдори полифенолҳо, қобилияти антиоксидантӣ, хосиятҳои зиддимикробӣ ва фунгисидӣ робитаи мустақими қувватнокии гуногун мавҷуданд. Байни миқдори биокомпонентҳо бо фаъолияти зиддимикробӣ ва фунгисидӣ вобаста ба баландии афзоиши ашёи хом мутаносибият вучуд надорад.

Калимаҳои калидӣ: растаниҳои авлоди *Allium* L., фаъолияти зиддимикробӣ ва фунгисидӣ, баландии афзоиш.

ТДУ: 81367.335;811;111;811.222.8

М.О. Давлатова

МУТОБИҚАТӢ ВА НОМУТОБИҚАТИИ ҶУМЛАҲОИ МУРАККАБ ДАР МАТНИ АСЛӢ ВА ТАРҶУМА (ДАР МИСОЛИ ЗАБОНҲОИ АНГЛИСӢ ВА ТОҶИКӢ)

MTF “Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон”

Давлатова Моҳшариф Олимовна – и.в. ассистенти кафедраи “Анатомияи одам ва истилоҳоти тибии латинӣ”, MTF “Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон”, тел.: (+992) 904 086226

Мақсади таҳқиқот. Таҳлил ва муайян кардани мутобиқат ва номутаносибии ҷумлаҳои мураккаби матни ибтидоӣ ба забони англисӣ ва тарҷумаи онҳо ба тоҷикӣ, баланд бардоштани сифати тарҷума ва фаҳмидани мушиклоти асосие, ки ҳангоми тарҷума байни ин забонҳо ба миён меоянд, иборат мебошад.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқот таҳлили муқоисавии ҷумлаҳои мураккаби матнҳои ибтидоӣ ба забони англисӣ ва тарҷумаи онҳо ба забони тоҷикӣ бо истифода аз усулҳои таҳлили забонӣ ва арзёбии сифатӣ истифода шуда, инчунин хусусиятҳои лексикӣ,

грамматикӣ ва фарҳангии ҳарду забон, ки ба сифати тарҷума таъсир мерасонанд, мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон дод, ки номутобиқатӣ дар тарҷумаҳои ҷумлаҳои мураккаб аксаран ба тафовути грамматика, семантика ва сохтори забонҳо вобаста аст, ки ин зарурати таҳлилу мутобиқшавиро ҳангоми тарҷума байни забони англисӣ ва тоҷикӣ нишон медиҳад.

Хулоса. Ба назар гирифтани хусусиятҳои грамматикӣ, лексикӣ ва фарҳангии ҳарду забон ҳангоми тарҷумаи ҷумлаҳои мураккаб аз забони англисӣ ба тоҷикӣ ва баръакс бояд таъкид намуд, ки ин барои беҳтар шудани сифат ва саҳеҳии тарҷума мусоидат мекунад.

Калимаҳои калидӣ: ҷумлаҳои мураккаб, тарҷума, забони англисӣ, забони тоҷикӣ, грамматика, семантика, таҳлили забониносии, масъалаҳои тарҷума, таҳлили матн.

M.O. Davlatova

CONSISTENCY AND INCONSISTENCY OF COMPLEX SENTENCES IN THE ORIGINAL TEXT AND THE TRANSLATION (IN THE EXAMPLE OF ENGLISH AND TAJIK LANGUAGES)

NEI «Medical and social institute of Tajikistan»

Davlatova Mohsharif Olimovna - e.d. assistant of the department «Human anatomy with Latin terms», NEI «Medical and social institute of Tajikistan», tel.: (+992) 904 086226

Purpose of the study. Analysis and determination of consistency and inconsistency of complex sentences of the source text in English and their translation into Tajik, improving the quality of translation and understanding the main problems that arise when translating between these languages.

Material and research methods. The study used a comparative analysis of complex sentences from source texts in English and their translations into Tajik language using methods of linguistic analysis and qualitative assessment, and also examined the lexical, grammatical and cultural features of both languages that affect the quality of translation.

The results of the study and their discussion. The results of the study showed that inconsistencies in translations of complex sentences are often due to differences in grammar, semantics and structure of languages, which highlights the need for careful analysis and adaptation when translating between English and Tajik.

Conclusion. When translating complex sentences from English into Tajik and vice versa, emphasis should be placed on taking into account the grammatical, lexical and cultural features of both languages, which helps to improve the quality and accuracy of the translation.

Key words: complex sentences, translation, English language, Tajik language, grammar, semantics, linguistic analysis, translation problems, text analysis.

Мубрамият. Дар ҳақиқат, ҷумлаҳои мураккаб таркибан аз ҷумлаҳои сода ташкил меёбанд, аммо ин ҳолат чунин маъно надорад, ки аз муттаҳид шудани ҳама гуна ҷумлаҳои ҷудогона ҷумлаи мураккаб ташкил меёфта бо-

шад. Ҷумлаҳои содаи таркиби ҷумлаи мураккаб ба ҳамдигар мазмунан наздик буда, як фикри умумиро ифода меkunанд. Онҳо бо ёрии воситаҳои махсуси луғавию грамматикӣ ва интонасионӣ ташкил меёбанд, аломатҳои махсус до-

ранд; ҷумлаҳои содаи таркиби ҷумлаи мураккаб яке дигареро ва ё ҳамдигарро аз ҷиҳати мазмун эзоҳ медиҳанд ва пурра мекунанд ва бо якдигар алоқаманд гардида, барои ифодаи мақсади умумии ҷумлаи мураккаб хизмат мерасонанд, ҷумлаҳои содаи таркиби ҷумлаи мураккаб аз ҷиҳати банду баст (сохти грамматикӣ) низ ба ҳамдигар вобаста мебошанд. Як гурӯҳ воситаҳои грамматикӣ, монанди пайвандакҳо, калимаҳои ҳамнисбат, воҳидҳои ишоратӣ, мутобиқати шаклҳои феълии хабари ҷумлаҳо, воситаҳои гуногуни луғавӣ мавҷуданд, ки ҷумлаҳои содаро аз ҷиҳати сохт низ ба ҳамдигар вобаста мекунанд; ниҳоят, интонатсияи махсуси ҷумлаи мураккаб, ки фақат дар охири он қатъ мешавад, қисмҳои ҷумлаи мураккабро бо ҳамдигар муттаҳид мегардонад. Ҳамин тавр, қисмҳои таркибие, ки ҷумлаҳои мураккабро ташкил медиҳанд, аз се ҷиҳати асосӣ: мазмун, шакли грамматикӣ ва интонатсия аз ҷумлаҳои сода фарқ мекунанд. Ба ин маънӣ, ҷумлаи мураккаб нисбат ба ҷумлаи сода воҳиди ба дараҷаи олӣ ташаккулёфтаи ахбор аст, ки аз ду ва ё зиёда қисмҳои предикативӣ ташкил ёфта, доройи ягонагии маъно, сохти грамматикӣ ва интонатсия мебошад.

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот таҳлил ва муайян кардани мутобиқат ва номуносибии ҷумлаҳои мураккаби матни ибтидоӣ ба забони англисӣ ва тарҷумаи онҳо ба тоҷикӣ бо мақсади баланд бардоштани сифати тарҷума ва фаҳмидани мушкilotи асосие, ки ҳангоми тарҷума байни ин забонҳо ба миён меоянд, мебошад.

Ҷумлаҳои мураккаб аз рӯи муносибати маъноӣ ва грамматикии ҷумлаҳои содаи таркиби худ ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешаванд: ҷумлаҳои мураккаби пайваست ва ҷумлаҳои мураккаби тобеъ.

Ҷумлаҳои содаи таркиби ҷумлаҳои мураккаби пайваст ба андозае мустақилии грамматикии худро нигоҳ медоранд ва дар асоси алоқаҳои пайваст (пайҳам, хилофӣ, ҷудой, эзоҳӣ) муттаҳид мегарданд. Чунин робитаҳои маъноӣ бештар ба воситаи пайвандакҳои пайвасткунанда ифода меёбанд, ин пайвандакҳо барои равшантар зоҳир шудани муносибати маъноии қисмҳои ҷумлаи мураккаб низ хизмат мекунанд.

Дар ҷумлаҳои мураккаби пайваст замони иҷрои амал қиёсан ба мавриди суҳан, вале дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ замони воқеи амали ҷумлаҳои пайрав вобаста ба муносибати амали онҳо бо сарҷумла муайян мегардад. Дар ҷумлаҳои мураккаби пайваст пайвандак унсuri структурии яке аз қисмҳо ба шумор намеравад, аммо пайвандакҳои ҷумлаи мураккаби тобеъ ғайр аз он ки ҳолати тобеияти ҷумлаҳои содаро ифода мекунанд, унсuri таркибии ҷумлаи пайрав ба шумор мераванд.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқот таҳлили муқоисавии ҷумлаҳои мураккаби матнҳои ибтидоӣ ба забони англисӣ ва тарҷумаи онҳо ба тоҷикӣ бо истифода аз усулҳои таҳлили забонӣ ва арзёбии сифатӣ истифода шуда, инчунин хусусиятҳои лексикӣ, грамматикӣ ва фарҳангии ҳарду забон, ки ба сифати тарҷума таъсир мерасонанд, мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Албатта, дар байни алоқаҳои пайвасту тобеъ ҳудуди қатъӣ гузоштан мумкин нест. Баъзе ҷумлаҳои дучор мешаванд, ки хусусияти духӯрагӣ доранд ва ҷунин ҷумлаҳои мураккабро ҳамчун ҳодисаи мобайнӣ (гузаранда)-и ҷумлаҳои мураккаби пайваст ва тобеъ ба ҳисоб гирифтани мумкин аст.

Ба ҷумлаҳои мураккаби «мобайнӣ» ҷумлаҳои даровардан мумкин аст, ки бо ёрии воситаҳои грамматикӣ ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ташаккул ёфта бошанд ҳам, муносибатҳои Маъноии байни ҚИСМҲОИ онҳо пайвастагӣ аст. Онҳо шаклан тобеъу мазмунан пайваст мебошанд: Чунон ки дар байни лашкари Султон Муҳаммад монанди писаронаш Ҷалолиддин ва Ғайрихон ҷанговарони далер буданд, инҷунин аҳолии Мовароуннаҳр ва Хуросон ҳам ба эътибори аксарият ҷанговар, ватанпарвар буданд. Агар амир ва маъмуронаш мардумро бо зӯру зулм, бо задану зиндон кардан тороч кунанд, шайх ва муқарраби ӯ бо найрангу фиреб ин корро ба амал меоварданд. Дар ин ҷумлаҳои ҷумлаҳои пайрав бо пайвандҳои «чунон ки» ва «агар» ба сарҷумла тобеъ карда бошанд ҳам, алоқии маъноӣ бар муқоисаи ду амал ё ҳолату аломат ё як амал ё ҳолату аломати субъектҳои гуногун асос ёфтааст.[4]

Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон дод, ки номутобиқатӣ дар тарҷумаҳои ҷумлаҳои мураккаб аксаран ба тафовути грамматика, семантика ва сохтори забонҳо вобаста аст, ки ин зарурати таҳлилу мутобиқшавиро ҳангоми тарҷума байни забони англисӣ ва тоҷикӣ нишон медиҳад.

Дар забони англисӣ ҷун дар забони тоҷикӣ, ба ғайр аз ҷумлаҳои сода инҷунин ҷумлаҳои мураккаб мавқеи хоса доранд. Ҷумлаи мураккаб ҷумлаест, ки аз ду ва ё зиёда ҷумлаи соддае, ки байни худ аз рӯи маъно ва оҳанг ҳамчун як ҷузъи том ба ҳам алоқаманд гардидаанд. Ҷумлаи мураккаб дорои ду ва зиёда асоси грамматикӣ мебошад. Ҷумлаҳои содаи таркиби ҷумлаи мураккабро дар забони англисӣ clauses меноманд. Ҷумлаҳои сода ва ҷумлаҳои мураккабро ҷун як ҷузъи том sentences меноманд. Ҷумлаҳои содаи таркиби ҷумлаҳои мураккаб бо ҳамдигар тавассути роҳҳои зерин алоқаманд мешаванд:

1) бе пайвандак, танҳо тавассути оҳанг (ҷумлаҳои бепайвандак):

Love me, love my dog.

Маро дӯст дорӣ, сагамро низ дӯст дор.

A man is known by the company he keeps.

Ба ман гӯй, ки рафиқат кист, ба ту мегӯям, ки чи гунна инсонӣ (Муқ.: Инсонро аз рӯи дӯстонашон мешиносанд) бо воситаи пайвандак ва оҳанг (ҷумлаҳои пайвандакдор):

It never rains but it pours.

Борон ҳамту намеояд, балки мисли сел чорӣ мешавад.

He laughs best who laughs last.

Касе ки охири меҳандад, аз ҳама хуб меҳандад.

Пайвастшавӣ ва тобеъшавӣ метавонад байни ҷузъҳои ҷумлаи мураккаб ба миён ояд.[5]

Дар ташкили ҷумлаи мураккаб як миқдор унсурҳои луғавӣ, морфологӣ, синтаксисӣ, фонетикӣ иштирок меkunанд, онҳо воситаҳои ифодакунанда ва

ташкिल्диҳандаи муносибатҳои маъноӣ **ва** робитаи сохтории қисмҳои таркибии ҷумлаҳои мураккаб ба шумор **ме-раванд**.

Воситаҳои ташкिल्диҳандаи ҷумлаҳои мураккабро ба чор **гурӯҳ** ҷудо кардан мумкин аст: а) воситаҳои грамматикӣ; б) воситаҳои луғавию грамматикӣ; в) воситаҳои фонетикӣ синтаксисӣ; г) воситаҳои луғавию синтаксисӣ.

Воситаҳои грамматикӣ (морфологӣ ва синтаксисӣ)-ро пайвандакҳо, калимаҳои пайвандакӣ, мутобиқати шаклҳои феълии ҷумлаҳои **сода**, ҳиссачаҳо, параллелизми сараъзоҳо ва аъзоҳои пайрави таркиби ҷумлаи мураккаб ва монанди инҳо ташкил медиҳанд. **Ба воситаҳои фонетикӣ синтаксисӣ** интонатсия, задаи мантиқӣ ва тартиби ҷумлаҳои содаи таркиби ҷумлаи мураккаб дохил мешаванд. [4]

Дар банду басти ҷумлаҳои мураккаб инчунин як миқдор воҳидҳои луғавии нутқ хизмат мерасонанд. **Воҳидҳои ҳамнисбат ва ишоратӣ** (ин, он, ҳамин, ҳамон, чунон, тавре, тарзе, ончунон, бо қадре, **ба** ҳадде, то дараҷае, ба он дараҷа, ин ҷо, он ҷо, дар он ҷо, дар ҳамон ҷо, **ин вақт**, он гоҳ, баъд аз ин, он дам, оқибат, дар натиҷа, бинобар ин, **бар** хилофи ин ва ғ., **воҳидҳои қиёсӣ**, **калимаҳои зидмаъно**, **синонимӣ**, **такрори калимаҳо**, **воҳидҳои туфайлӣ** ва амсоли инҳо аз **қабилӣ воситаҳои луғавию синтаксисӣ** ташкिल्диҳандаи ҷумлаи мураккаб мебошанд.

Пайвандакҳо воситаҳои асосии ифодакунандаи алоқаҳои синтаксисӣ ва муносибатҳои маъноӣ грамматикӣ байни ҳиссаҳои таркибии ҷумлаи

мураккаб мебошанд. Пайвандакҳои ҷумлаҳои мураккаб ба ду **гурӯҳ** ҷудо мешаванд: а) пайвандакҳои пайвастунанда (ва, -у, -ю, аммо, лекин, вале, балки, ё, ё ки ва ғайра); б) пайвандакҳои тобеъкунанда (ки, то, зеро, чунки, агарчи, гуё ки, чунон ки, вақте **ки**, модом ки ва амсоли инҳо).

Бо ёрии пайвандакҳои пайвастунанда ҷумлаҳои мураккаби пайваст ва ба воситаи пайвандакҳои тобеъкунанда ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ташкил меёбанд.

Пайвандакҳо воситаи аломати алоқаи грамматикӣ қисмҳои таркибии ҷумлаҳои мураккаб мебошанд, онҳо дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ҳамеша дар таркиби ҷумлаи пайрав меоянд. Дар сарҷумлаи ҷумлаҳои мураккаби тобеъ низ калимаву таркибҳои омада метавонанд, ки ба туфайли онҳо дар байни қисмҳои ҷумлаи мураккаб алоқаи зичи маъноӣ ва грамматикӣ пайдо мешавад. Ин гуна воситаҳоро **калимаҳои ҳамнисбат** меноманд. **Масалан:** Аз ҳамаи ин гуфтугузорҳо **Ятим ҳамин қадарро** фаҳмида гирифт, **ки** дар **он** тарафи **дарё болшевикон** ҳукумати коргару деҳқонро барпо **кардаанд** (Айнӣ). Калимаҳои ҳамнисбат вазифаи пайвандакҳоро равшан менамояд, маъноӣ конкретии ҳуди онҳо дар ҷумлаҳои пайрав равшан мегардад. Калимаҳои ҳамнисбат яке аз аломатҳои сохтории ҷумлаҳои мураккаби тобеъ мебошанд. Ҷумлаи мураккаби пайваст аз ду ва ё зиёда ҷумлаҳои сода бо ёрии воситаҳои грамматикӣ муайян дар асоси алоқаи пайваст (паратаксис) ташкил ёфта, муносибатҳои грамматикӣ замонӣ, шумур, хилофӣ, ҷудой, сабаб,

натича, қиёсӣ, эзоҳӣ ва монанди инро ифода мекунад. Ҳиссаҳои таркибии ҷумлаҳои мураккаби пайваст нисбатан баробархуқуқ мебошанд. Хусусияти алоқаи пайваст дар он зоҳир мешавад, ки ҳар як ҷумлаи содаи таркиби ҷумлаи мураккаби пайваст имконияти мустақилона баён кардани фикреро нигоҳ медорад, барои ифодаи фикрҳои ҷудогонаи баробархуқуқ ва нисбатан озод шароити вазъияти мусоид фароҳам меоварад:

Берун торик буд, борон меборид ва аз поён, аз тарафи масҷид овози тирпаронӣ шунида мешуд.

Дар алоқаи ҳиссаҳои таркиби ҷумлаи мураккаби пайваст як гурӯҳ воситаҳои грамматикӣ ва луғавию фонетикӣ ёри мерасонанд: 1) пайвандакҳо; 2) интонатсия; 3) мутобиқати шаклҳои феълӣ; 4) тартиби ҳиссаҳои ҷумлаи мураккаб; 5) калимаҳои ҳамнисбат; 6) аъзои умумии ҳиссаҳо; 7) такрор; 8) эллипсис; 9) мувозии (паралелизми) структурӣ; 10) мухотаб; 11) воҳиди туфайлӣ; 12) ҳиссачаю нидоҳо; 13) таносуби маъноии ҳиссаҳои ҷумла; 14) таносуби мубтадоҳои грамматикии ҳиссаҳои ҷумлаи мураккаб; 15) таносуби куллу ҷузъ ва ҷузъу кулл; 16) муқоиса; 17) муродифоти грамматикӣ луғавӣ; 18) антонимҳои грамматикӣ луғавӣ; 19) ҷонишинҳои энклитикӣ; 20) артикли -е. [4]

Интонатсия воситаи асосии ташкилдиҳандаи ҷумлаҳои мураккаби пайвасти бепаивандак аст. Вай ҳамчун воситаи фонетикӣ грамматикӣ алоқамандии қисмҳои ҷумлаи мураккаб ва нишондиҳандаи муносибати семантикӣ байни ҷумлаҳои сода дар

таркиби ҷумлаҳои мураккаб хизмат мекунад. Дар ин гуна ҷумлаҳо интонатсия чандон баланд ё бошиддат набуда, дар охири ҷумлаи мураккаб баробар баланд ё паст шуда меравад: ҳар як ҷумлаи сода бо як хел оҳанги ҳоси ҷумлаҳои содаи ҳикоягӣ талаффуз шуда, дар байни онҳо фосилаи кӯтоҳ воқеъ гардида, мароми гуфторро яқин ва муттасил мегардонад, тарзи гуфтори ҷумлаи дуум ба оҳанги ҷумлаи яқин яқин мешавад. Чунин ҷумлаи мураккаб характери полипредикативӣ дошта бошад, ҷумлаҳои содаи сеюм, чорум ва ғайра низ ба мисли ҷумлаҳои яқин дуум талаффуз карда мешаванд. Дар натиҷа оҳанги умумии тасвир ба шумур шабоҳат пайдо мекунад: Соати калони деворӣ чик-чик мезад, аз рӯи ҳавлӣ овози ку-куи мусичагон шунида мешуд. Маҳз чунин хусусияти оҳанги шумур имконият медиҳад, ки ҷумлаҳои мураккаби пайвасти хели мазкур таркибан тафсил ёфта, се, чор ва ё зиёда аз он қисмҳои предикативиро дарбар гиранд: Ҳофизҳо месуруданд, навозандагон менавохтанд, хизматгорон медаванд, мардуми гирду атроф гузар-гузар омада ош меҳӯрданд.

Ҷумлаҳои мураккаби пайваст аз ду ва ё зиёда ҷумлаҳои содаи аз ҷиҳати маъно баробархуқуқ таркиб ёфтаанд, ки бо ҳам бо ёрии алоқаи пайваст алоқаманд шудаанд. Ин маъноӣ онро дорад, ки ҷумлаҳои содаи таркиби ҷумлаҳои мураккаби пайваст аз лиҳози грамматикӣ ба ҳам тобеъ нестанд ва метавонанд бе вайрон шудани маъноӣ ҷумла ба ҷумлаҳои сода ҷудо карда шаванд. [1]

Чумлаҳои содаи таркиби чумлаи мураккаб дар забони англисӣ бо ду роҳ ба ҳамдигар пайваст карда мешаванд.:

1) бо ёрии пайвандҳои пайвасткунандаи (syndetically, i.e. by means of coordinating conjunction or conjunctive adverb) *and, but, for, or, yet, either... or, neither... nor, as well as, not only... but also* ва ғайра. Одатан байни чумлаҳои, ки воситаи пайвандашон пайвандҳои пайвасткунанда аст, аломати вергул гузошта мешавад. Пеш аз пайвандҳои *and* ва *or*, агар чумлаҳои, ки онҳо мепайванданд кӯтоҳ бошанд, аломати вергул партофта мешавад. Чумлаҳои содаи таркиби чумлаи мураккаби пайваст бо оҳанги пастршаванда талаффуз карда мешаванд.

A cold wind was blowing and a snowstorm began.

Шамоли сард мевазид, ва тӯфон сар кард.

I have not much news to convey but there are some things to add.

Ман ахборот кам дорам, аммо як чизи иловагӣ гуфтаниам.

I began to miss London, yet I was not coming back.

Лондонро ба ёд овардам, ҳарчанд ба он ҷо рафтани набудам.

You can boil yourself an egg or

I'll make you a cheese sandwich.

Метавонӣ ба худат тухм чӯшонӣ ва ё ба ту бо панир бутерброд тайёр мекунам.

They liked the house or they wouldn't have bought it.

Ба онҳо хона писанд шуд, вагарна онро намехариданд.

Ann had a headache, for she had slept badly last night.

Азбаски Энн шаби гузашта нороҳат хобида буд, сараш дард мекард.

2) бе воситаи пайвандак (asyndetically, i.e. without a conjunction or conjunctive adverb) – тавассути оҳанг ва аломатҳои китобатӣ. Ҳангоми пайвасти бепайвандак чумлаҳои содаи таркиби чумлаи мураккаб аз ҳамдигар бо воситаи аломатҳои нуқта вергул (;) ва ё вергул (,) гоҳо бо аломатҳои баён (:), ва тире (-) ва ҳангоми талаффуз бо оҳанги пастршавии овоз дар охири ҳар як чумлаи сода чудо карда мешаванд:

A cold wind was blowing, a snowstorm began.

Шамоли сард мевазид, тӯфон сар кард.

My parents are quite young people, they live their own life.

Падару модарам ҳоло хеле ҷавонанд, онҳо алоҳида зиндагӣ мекунанд.

The house badly needs painting; the garden is overgrown with weeds.

Хона ба ранг кардан эҳтиёҷ дорад, боғро алафҳои бегона пур кардаанд.

The rain stopped, the sky cleared: we could continue our journey.

Борон аз боридан монд, абрҳо пароканда шуданд, мо тавонистем сафарамонро давом диҳем.

They asked for food – there was none.

– Ҳӯрок пурсиданд – чизе набуд.[3]

Чумлаҳои мураккаб аз рӯи муносибати маъноӣ ва грамматикӣ чумлаҳои содаи таркиби худ ба ду гурӯҳи калон чудо мешаванд: чумлаҳои мураккаби пайваст ва чумлаҳои мураккаби тобеъ.

Чумлаҳои содаи таркиби чумлаҳои мураккаби пайваст дар ҳарду забон ба андозае мустақилии грамматикӣ худро нигоҳ медоранд ва дар асоси

алоқаҳои пайваст (пайҳам, хилофӣ, ҷудой, эзоҳӣ) муттаҳид мегарданд. Чунин робитаҳои маъноӣ бештар ба воситаи пайвандакҳои пайвасткунанда ифода меёбанд, ин пайвандакҳо барои равшантар зоҳир шудани муносибати маъноии қисмҳои ҷумлаи мураккаб низ хизмат мекунад.

Ҷумлаҳои мураккаби тобеъ робитаҳои мураккаби байни ҳодисаҳои ҳастиро таҷассум мекунад, бинобар ин ҷумлаҳои содаи таркиби онҳо ҳам дар асоси алоқаҳои мураккаби мантиқии байни ашё ва ҳодисаву амалҳо (сабабӣ, замонӣ, хилофӣ, шартӣ, мақсад ва ғайра) ба ҳам алоқаманд мегарданд. Ифодаи грамматикӣ алоқамандии мазкур дар воситаҳои мураккабтар - пайвандакҳо (бештар таркибӣ) ва калимаҳои пайвандакӣ акс меёбад. Дар ҷумлаҳои мураккаби тобеъ, баръакси ҷумлаҳои мураккаби пайваст, вобастагии қисмҳои таркибӣ бештар ва алоқии маъноӣ қавитар аст. [2]

Албатта, дар байни алоқаҳои пайвасту тобеъ ҳудуди қатъӣ гузоштан мумкин нест. Баъзе ҷумлаҳои дучор мешаванд, ки хусусияти духӯрагӣ доранд ва чунин ҷумлаҳои мураккабро ҳамчун ҳодисаи мобайнӣ (гузаранда)-и ҷумлаҳои мураккаби пайваст ва тобеъ ба ҳисоб гирифтани мумкин аст.

Хулоса. Аҳамияти ба назар гирифтани хусусиятҳои грамматикӣ, лексикӣ ва фарҳангии ҳарду забон ҳангоми тарҷумаи ҷумлаҳои мураккаб аз забони англисӣ ба тоҷикӣ ва баръакс таъкид шудааст, ки ин барои бештар шудани сифат ва саҳеҳии тарҷума мусоидат мекунад.

Ба ҷумлаҳои мураккаби «мобайнӣ» ҷумлаҳои даровардан мумкин аст, ки бо ёрии воситаҳои грамматикӣ ҷумлаҳои мураккаби тобеъ ташаккул ёфта бошанд ҳам, муносибатҳои маъноии байни онҳо пайвастагӣ аст. Онҳо шаклан тобеъу мазмунан пайваст мебошанд: Чунон ки дар байни лашкари Султон Муҳаммад монанди писаронаш Ҷалолиддин ва Ғайрихон ҷанговарони далер буданд, инчунин аҳолии Мовароуннаҳр ва Хуросон ҳам ба *этибори* аксарият ҷанговар, ватанпарвар буданд. Агар амир ва маъмуронаш мардумро бо зӯру зулм, бо задану зиндон кардан тороч кунанд, шайх ва муқарраби ӯ бо найрангу фиреб ин корро ба амал **меоварданд**. Дар ин ҷумлаҳои ҷумлаҳои пайрав бо пайвандакҳои «чунон ки» **ва** «агар» ба сарҷумла тобеъ карда бошанд ҳам, алоқии **маъноӣ бар** муқоисаи ду амал ё ҳолату аломат ё як амал ё ҳолату аломати субъектҳои гуногун асос ёфтааст.

АДАБИЁТ

1. Бархударов, Л.С. Язык и перевод/ Л.С. Бархударов. - М.: Высшая школа, 1975. – 350 с.
2. Каушанская, В.Л., Ковнер, Р.Л. и др. Грамматика английского языка. Пос. для студентов педагогических институтов и университетов. 7-е изд./ В.Л. Каушанская. - М.: Высшая школа, 2005. – 319 с.
3. Качалова, К.Н. Практическая грамматика английского языка. В 2-х томах/К. Н. Качалова, Е.Е. Израилевич. – 8-е изд., перераб. и доп. К.Н. Качаловой. – К.: Методика, 2002. – 367 с.

4. Рустамов, Ш., Гаффоров, Р. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик/ Ш. Рустамов. - Душанбе, Дониш, 1986. - 371 с.

5. Усмонов К.У. Грамматикаи назарии забони англисӣ/ К.У. Усмонов. - Хучанд: Нури маърифат, 2006. - 131 с.

REFERENCES

1. Barkhudarov, L.S. Language and translation/ L.S. Barkhudarov. - M.: Graduate School, 1975. - 350 p.

2. Kaushanskaya, V.L., Kovner, R.L. etc. English grammar. Pos. for students of pedagogical institutes and universities. 7-e izd./ V.L. Kaushanskaya. - M.: Graduate School, 2005. - 319 p.

3. Kachalova, K.N. Practical English grammar. В 2-х томах/К. N. Kachalova, E.E. Izrailevich. - 8 izd., pererab. and dop. K.N. Kachalovay. - K.: Metodika, 2002. - 367 p.

4. Rustamov, Sh., Gafforov, R. Grammar of the modern Tajik literary language/ Sh. Rustamov. - Dushanbe, Donish, 1986. - 371 p.

5. Usmanov K.U. Theoretical grammar of the English language/ K.U. Usmanov. - Khujand: Light of Enlightenment, 2006. - 131 p.

ВЫВОДЫ

М.О. Давлатова

СОВПОДЕНИЕ И НЕСОВПОДЕНИЕ СЛОЖНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В ОРИГИНАЛЬНОМ ТЕКСТЕ И ПЕРЕВОДЕ (НА ПРИМЕРЕ АНГЛИЙСКОГО И ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКОВ)

Цель исследования. Анализ и определение согласованности и несогласованности сложных предложений исходного текста на английском языке и их перевода на таджикский язык, повышение качества перевода и понимание основных проблем, возникающих при переводе между этими языками.

Материал и методы исследования. В исследовании был использован сравнительный анализ сложных предложений из исходных текстов на английском и их переводов на таджикский язык с применением методов лингвистического анализа и качественного оценивания, а также рассмотрены лексические, грамматические и культурные особенности обоих языков, влияющие на качество перевода.

Результаты исследования и их обсуждение. Результаты исследования показали, что несоответствия в переводах сложных предложений часто связаны с различиями в грамматике, семантике и структуре языков, что подчеркивает необходимость тщательного анализа и адаптации при переводе между английским и таджикским языками.

Заключение. При переводе сложных предложений с английского на таджикский и наоборот следует делать акцент на учете грамматических, лексических и культурных особенностей обоих языков, что способствует повышению качества и точности перевода.

Ключевые слова: сложные предложения, перевод, английский язык, таджикский язык, грамматика, семантика, лингвистический анализ, проблемы перевода, анализ текста.

Purpose of the research. Studying of manipulative communication between students and teachers.

Material and methods of research. The research was carried out on the basis of monitoring of the educational process and analysis of the passing exams and ratings in educational institutions.

Results of the research and its discussion. As it has shown in this research, the student-manipulator attaches great importance to the formation of attraction through non-verbal influence on the teacher. Most of students often mention the ability to portray a sickly, tired look, an intelligent facial expression, an attentive and interested listener, to cry or smile in time. According to students sights, the teacher can be “innocent”, “languid”, “interested”, “understanding”, “begging”. The image created with the help of clothes, jewelry, make-up may vary depending on the situation, the teacher, the manipulative intention.

The teacher’s natural defense against student manipulation is a high degree of his professionalism and communicative competence (3).

Conclusion. The manipulative communication in higher education is counterproductive, and work to prevent it will contribute to the establishment of truly humane relationships between teachers and students, contributing to an increase in the effectiveness of educational work at the university, professional and personal growth of participants in pedagogical interaction.

Keywords. Manipulation, gullibility, target of influence, psychological pressure.

Мухимият. Писарон ва духтарон вақте ки ба донишгоҳ ё академияю донишқадаҳо дохил мешаванд, дар паси худ таҷрибаи бои роҳнамоии волидон ва муаллимонро доранд. Омӯзгорон ба ҳуҷуми воқеаи ҳақиқии манипулятивии донишчӯёни бевиҷдон дучор мешавад. Ҳадафи асосии донишчӯён аз имтиҳон баҳои мусбӣ гирифтани ва ё бе омодагии дуруст худро ташвиш надода, аз марҳилаи таҳсил бомуваффақият гузаштан аст.

Манипулятсия – ин як ҳолати маҳсули назорати пинҳонӣ мебошад, ки аз ҷониби ташаббускор бо мақсади шахсии худ, бар хилофи манфиатҳои шахсони дигар амалӣ карда мешавад (4,5).

Мақсади таҳқиқот. Таҳлили таҳқиқот оид ба муоширати манипулятивии донишчӯён нисбати омӯзгорон дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ мебошад.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Таҳқиқот дар асоси назорати раванди таълим ва таҳлили раванди супоридани

санҷишу имтиҳонҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ҷумҳурӣ гузаронида шудааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Тавре таҳқиқотҳои гузаронидашуда нишон дод, донишчӯ-манипулятор ба ташаккули ҷазбият тавассути таъсири ғайришифой ба омӯзгор аҳамияти зиёд медиҳад. Аксар вақт донишчӯён барои ба раҳм овардани омӯзгорон қобилияти худро ба монанди бемор будан, хаста шудан, ифодаи чехраи оқилона, шунавандаи бодикқат ва шавқманд, гиря кардан ё табассум кардан вонамуд менамоянд. Тибқи гуфтаҳои донишчӯён, нигоҳ ба омӯзгорон метавонад “беғуноҳ”, “манфиатдор”, “пурҳуморона”, “зорақунанда”, “тасдиққунанда” бошад. Нақше, ки бо ёрии либос, ҷавохирот, ороиш офарида шудааст, метавонад вобаста ба вазъият, омӯзгор, нияти манипулятсияи худ фарқ кунад.

Ҳимояи табиӣи омӯзгор аз сӯистеъмоли донишчӯён дараҷаи баланди

кордонӣ, салоҳияти коммуникатсионии ўро талб менамояд (3).

Дар ин ҷо баъзе усулҳои манипулятсияи донишҷӯён, ки бештар дар таҷрибаи таълим дучор мешаванд, ба гуфтаи В.П. Шеинов мисол оварда метавонем:

- Навъи якум: ҳадафи таъсиррасонӣ - хусусиятҳо ва сифатҳои шахсии омӯзгорон ба монанди дилсӯзӣ, меҳрубонӣ, масъулиятнокӣ ва ғ.:
 - «Фишороварӣ ба дилсӯзӣ» — дар омӯзгор ҳисси дилсӯзӣ, ҳамдардӣ бедор кардан;
 - «Афсонаҳои бардуруғ» - бо баҳонаи дуру дароз аз деканат ва ё аз омӯзгор ҷавоб гирифтани;
 - «Шпаргалка» - дар синф, санчишҳо ё имтиҳонхоро аз донишҷӯёни дигар кӯчонидан;
 - Сабабҳои гуногуни бардурӯғ оиди омода набудан.
- Навъи дуюм: ҳадафи таъсиррасонӣ — талаботҳои омӯзгорон ба худбаҳодиҳӣ ва ҳиссиётҳои мусбӣ:
 - «Чашмони зебо» - истифода аз намуди зоҳирӣ, либос, омӯзгорро ба тааҷҷуб овардан;
 - «Гапро ба дигар тараф бурдан» - суҳбатро дар мавзӯҳои, ки ба омӯзгор мароқдоранд, давом додан;
 - «Чӣ мефармояд» - ҳамон тавре ки омӯзгор меҳодад рафтор кардан, назари ўро дастгирӣ кардан, розӣ шудан ва бодикқат гӯш кардан;
 - «Ба чашм хок пошидан» - ба омӯзгор хушомадгӯӣ кардан ва ё ўро таъриф намудан.
- Навъи сеюм: ҳадафи таъсиррасонӣ — ноқобилиятии баъзе омӯзгорон муқобил истодан ба фишори равонӣ:

– «Зиддияти донишҷӯён» - аз ҷониби як гурӯҳи донишҷӯён ба муаллим фишор овардан, ба дарс наомадан;
– Бо илтимосу илтиҷо безор кардан;
– «Санчиш ба устуворӣ» - бо шикоят кардан ба маъмурият омӯзгорро таҳдид кардан.

- Навъи чорум: ҳадафи таъсиррасонӣ — мувофиқатии баъзе омӯзгорон:
 - Миёнаравии хешовандон, шиносон ва барои кӯмак ба омӯзгорони дигар муроҷиат кардан;
 - «Бо дафтарчаи имтиҳонот таҳдид кардан» - баҳои баландро намоиш додан;
 - «Шумо ваъда додед» - ба омӯзгор ваъдаҳои, ки аслан нақараст, хотиррасон кардан;
 - «Муқоиса намудан» - худро бо донишҷӯёни суҳтон муқоиса намудан.
- Навъи панҷум: ҳадафи таъсиррасонӣ — муносибатҳои касбии омӯзгорон:
 - «Худро доно нишон додан» - ба мавзӯи «шавқ»-ро тасвир намудан, худро «донишҷӯи хуб» нишон додан;
 - «Худат мепурсӣ — худат ҷавоб деҳ» - омӯзгорро маҷбур кардан, ки супоришро иҷро кунад ё ба савол ҷавоб диҳад;
 - «Зехн/ақл» - ба омӯзгор дониши амиқи худро нишон додан ё камбудии дониши худро омӯзгорро ошкор кардан.
- Навъи шашум: ҳадафи таъсиррасонӣ — нигаронии баъзе омӯзгорон ба манфиати худ, саъю кӯшиши ғаразнокӣ баъзе омӯзгорон:
 - «Усули пешниҳоди маблағ» - дар назар доштани пора;
 - «Ёрии ҷисмонӣ пешниҳод намудан» - дар ҳама гуна масъала кӯмаки ҷисмонӣ пешниҳод кардан;

– «Тӯҳфа» - ба омӯзгор тӯҳфаи хурде пешкаш намудан: гул, ширинӣ ва ғ.

Хулоса. Муоширати манипулясионӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии натиҷаи нокифоя буда, қорҳо оид ба пешгирии он ва ба барқарор намудани муносибатҳои воқеан инсондӯстонаи байни омӯзгорон ва донишҷӯён мусоидат намуда, ба баланд гардидани самаранокӣ кори таълиму тарбия дар муассисаҳои таҳсилоти олии ва рушди шахсии иштирокчиён дар ҳамкориҳои педагогӣ мусоидат мекунанд.

АДАБИЁТ

1. Бирах, А. Психология мимики. – М.: Маркетинг, 2004;
2. Борг, Д. Сила убеждения. Искусство оказывать влияние на людей. – М., 2013;
3. Лаптенко, С.Д. Духовно-нравственный мир учащейся молодежи. Минск, 2001, - с.37;
4. Шейнов, В.П. Психология манипулирования. Минск, 2010;
5. Гусейнова, Ж.А. Манипулятивные действия студентов// Международный журнал экспериментального образования. – 2013, - №4 - с.99 -101.
6. Геген, Н. Психология манипуляции и подчинения. СПб., 2005.

REFERENCES

1. Birakh, A. Psychology of facial expressions. - M.: Marketing, 2004;
2. Borg, D. The power of persuasion. The art of influencing people. - M., 2013;
3. Laptenok, S.D. Spiritual and moral world of student youth. Minsk, 2001, - p.37;
4. Sheinov, V.P. Psychology of manipulation. Minsk, 2010;
5. Huseynova, Zh.A. Manipulative actions of students// International Journal of Experimental Education. - 2013, - No. 4 - p.99 -101.
6. Gegen, N. Psychology of manipulation and submission. SPb., 2005.

ВЫВОДЫ

С.М. Курбонова, М.З. Курбонова, М.М. Эгамова

МАНИПУЛЯТИВНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СТУДЕНТОВ НА ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ В ВУЗАХ СТРАНЫ

Цель исследования. Изучение манипулятивного общения студентов с преподавателями.

Материал и методы исследования Исследование проводилось на основе мониторинга образовательного процесса и анализа сдачи экзаменов и рейтингов в высших образовательных учреждениях.

Результаты исследования и их обсуждение. Как показало данное исследование, студент-манипулятор большое значение придает формированию аттракции путем невербального воздействия на преподавателя. Особо часто студентами упоминается умение изобразить болезненный, усталый вид, умное выражение лица, внимательного и заинтересованного слушателя, вовремя заплакать или улыбнуться. Согласно высказываниям студентов, взгляд на преподавателя может быть «невинным», «томным», «заинтересованным», «понимающим», «умоляющим». Образ, создаваемый с помощью одежды, украшений, макияжа, может меняться в зависимости от ситуации, преподавателя, манипулятивного намерения.

Естественной защитой преподавателя от манипуляций студентов является высокая степень его профессионализма, коммуникативной компетентности (3).

Заключение. Манипулятивное общение в высшей школе является

контропродуктивным, работа по его предупреждению будет способствовать установлению подлинно гуманных взаимоотношений между преподавателями и студентами, способствующих повышению эффективности учебно-воспита-

тельной работы в вузе, профессиональному и личностному росту участников педагогического взаимодействия.

Ключевые слова. манипулирование, доверчивость, мишень воздействия, психологическое давление.

ТДУ: 378; 364-43-021.321

М. Сорбон

МУАММОҲОИ МУОСИРИ ОМОДАСОЗИИ КАСБИИ КОРМАНДОНИ ИҶТИМОӢ ВА РОҶҲОИ ҲАЛЛИ ОН

МТҒ «Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоӣи Тоҷикистон»

Мижғони Сорбон – номзади илмҳои тиб, муовини ректор оид ба таълим ва таҷрибаомӯзии Муассисаи таълимии ғайридавлатии “Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоӣи Тоҷикстон”. Почтаи электронӣ: mijgon70@list.ru; тел.: (+992) 918 67-74-48

Мақсади таҳқиқот. Омӯзиши муаммоҳои бевосита алоқаманд ба омодаسازیи касбии кормандони иҷтимоӣи маълумоти олидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи талаботи замони муосир.

Мавод ва услубҳои таҳқиқот. Таҳлили Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ, омили Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботҳои омили Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣи аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» аз 5 январи соли 2008, № 359 ба аҳоли чунин хизматҳои иҷтимоӣ расонида мешавад: иҷтимоӣ-маишӣ, иҷтимоӣ-тиббӣ, равонишиносию педагогӣ, иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, хизматҳои дигар ва кӯмаки моддӣ, мутобикшавӣ ва офияти иҷтимоӣ.

Дар замони рушди муосир системаи хизматрасонии иҷтимоӣ дар марҳилаи ташаққули қарор дошта, яке аз аломатҳои асосӣ рушди инфрасохтори он мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 53 марказҳои хизматрасонии иҷтимоӣи будубоии рӯзона барои шаҳрвандони дар ҳолати душвори зиндагӣ қарордошта, аз ҷумла кӯдакони маъҷуб мавҷуд мебошад. Ҳиссаи фарогирии истифодабарандагони хизматҳои иҷтимоӣ то соли 2022 ба 13 000 нафар расонида шудааст. Имрӯз миқдори зиёди муассисаҳои хизматрасониҳои иҷтимоӣ ба пиронсолон ва маъҷубон аз хизматҳои иҷтимоӣ мерасонанд, аз ҷумла тиббӣ, иҷтимоӣ, иҷтимоӣ-маишӣ.

Хулоса. Таҳқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ мушиклоти асосии тайёрии касбии кормандони иҷтимоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ошкор карда шуда, роҳҳои бартараф намудани онҳо коркард карда шудаанд. Ҳамкориҳои фаъол байни муассисаҳои таҳсилоти олии ва намоҷандагони сохторҳои ҳифзи иҷтимоӣ барои ҳалли самараноки ин мушиклот муҳим аст. Бо вуҷуди мушиклоти мавҷуда, раванди омода намудани кормандони иҷтимоӣ дар айни замон фаъолона рушд намуда, ба қисми ҷудонашавандаи низомии таҳсилоти касбӣ табии ёфтааст.

Калимаҳои калидӣ: таълим, иҷтимоӣ, тандурустӣ, меҳнат

M. Sorbon

MODERN PROBLEMS OF PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL WORKERS AND THEIR SOLUTIONS

NEI “Medical-Social Institute of Tajikistan”

Mizhgoni Sorbon - candidate of medical sciences, deputy rector for education and training of the non-governmental educational institution “Medical-Social University of Tajikistan”. Email: mijgon70@list.ru; phone: (+992) 918 67-74-48

The purpose of the study. The study of problems directly related to the professional training of highly educated social workers in the Republic of Tajikistan according to the requirements of modern times.

Materials and methods of research. Analysis of the Laws of the Republic of Tajikistan and regulatory and legal documents in the field of social protection, statistics of the Republic of Tajikistan, statistical reports of the Ministry of Health and Social Protection of the Republic of Tajikistan.

The result of the research and its review. According to the Law of the Republic of Tajikistan “On Social Services” dated January 5, 2008, No. 359, the following social services are provided to the population: social-domestic, social-medical, psychological-pedagogical, social-legal, other services and material assistance, adaptation and well-being. In the era of modern development, the system of social services is in the stage of formation, and one of the main signs is its infrastructural development. In the Republic of Tajikistan, there are 53 day-stay social service centers for citizens in difficult life situations, including disabled children. By 2022, the share of users of social services has been increased to 13,000. Today, a large number of social service institutions provide social services to the elderly and disabled, including medical, social, and social-domestic services.

Conclusion. Theoretical and experimental studies have revealed the main problems of professional training of social workers in institutions of higher education, and ways to overcome them have been worked out. Active cooperation between higher education institutions and representatives of social protection structures is important for effective solution of this problem. Despite the existing problems, the process of training social workers is currently actively developing and has become an integral part of the professional education system.

Key words: education, social, healthcare, labor.

Муҳиммият. Омодасозии кадрҳои соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ хусусан мутахассисон оид ба кори иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон начандон таърихи тулонӣ дорад, ки он асосан баъди солҳои 2010-ум рӯ ба ташаккул ёфт. Соли 1951 аз ҷониби Созмони миллалӣ Муттаҳид (СММ) резолютсияи махсус қабул гардид, ки дар он қайд карда шудааст: «кори иҷтимоӣ асосан ҳамчун фаъолияти касбӣ эътироф гардида,

аз ҷониби шахсоне бояд амалӣ карда шавад, ки омодасозии касбиро дар муассисаҳои олии таълимӣ гузаронида, донишҳои назариявӣ ва амалии кори иҷтимоиро азхуд карда бошанд» [2, 5].

Тайёр намудани кормандони иҷтимоӣ муҳимтарин омили пешрафти кор ва самаранокии фаъолияти ташкилоту муассисаҳо ва умуман ҳар як соҳа ба шумор меравад. Татбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҳифзи иҷтимоии

аҳоли аз бисёр ҷиҳат ба мутахассисони соҳавӣ ва соҳибкасб алоқаманд мебошад. Нуктаи мазкурро Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26 декабри соли 2018 ба таври пурра арзёбӣ намуда, ҳамчун масъалаи саривақтӣ ва мубрам изҳор намуданд, ки «нишондиҳандаҳои рушди нерӯи инсонӣ аз се самти асосӣ – дастрасӣ ба таҳсилот, тандурустиву дарозумрӣ ва сатҳи шоистаи зиндагӣ иборат мебошанд. Ва дар ин замина таъкид доштанд, ки «масъалаҳои вобаста ба тайёр кардани кадрҳои соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ, ҷорӣ намудани шаклҳои инноватсионии кори иҷтимоӣ ва таъмини муҳити дастрас барои маъюбон беҳбудиро тақозо доранд. Аз ин рӯ, ба вазоратҳои тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли, меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли, маориф ва илм супориш дода шуд, ки оид ба ҳалли мушкилоти мавҷуда чораҳои зарурӣ андешида, камбудииҳои ҷойдоштаро ислоҳ намојанд.» [7].

Аз соли 2018 то инҷониб дар заминаи муайянгардидаи самтҳои асосии сиёсати дохилию хориҷии давлати Тоҷикистон масъалаи тайёр кардани мутахассисони соҳаи ҳифзи иҷтимоии аҳоли яке аз самтҳои асосӣ ва аввалиндараҷа на танҳо дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ, балки дар системаи таҳсилоти касбии ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Кадрҳои соҳаи ҳифзи иҷтимоии аҳоли, ки ба истилоҳ онҳоро “кормандони иҷтимоӣ” меноманд, бояд дар як вақт дорои маълумоти иҷтимоӣ-тиббӣ-равонӣ дошта бошанд. Тибқи омор,

имрӯз дар ташкилоту муассисаҳо ва дигар зерсохторҳои Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 4 ҳазор нафар кормандони иҷтимоӣ фаъолият менамояд. Мутаассифона, бояд қайд намоем, ки дар миёни кормандони мазкур шумораи ангуштшуморе ҳастанд, ки дорои маълумоти олии риштаи ҳифзи иҷтимоии аҳоли мебошанд. Ба истиснои кормандони қисмҳои тиббию табобатии ташкилоту муассисаҳои ҳифзи иҷтимоӣ, боқимондаи кормандон асосан дорои ихтисосҳои гуманитарӣ ва ғайраҳо мебошанд.

Аз тарафи дигар муҳимияти мавзӯ дар он асос меёбад, ки кори иҷтимоӣ аз рӯи фаъолияти “иҷтимоӣ-тиббӣ-психологӣ” дар Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳалаи нахустини ташаккулёбиро паси сар менамояд. Бинобар ин, тайёр кардани кормандони иҷтимоии дорои салоҳиятнокии ин касб масъалаи калидӣ ба ҳисоб рафта, мубрамияти таҳқиқоти мазкур эътибори хоса дорад.

Мақсади таҳқиқот. Омӯзиши муаммоҳои бевосита алоқаманд ба омодасозии касбии кормандони иҷтимоии маълумоти олидошта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи талаботи замони муосир.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Таҳлили Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ дар соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ, омили Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботҳои омории Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Натиҷаи таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии То-

чикистон «Дар бораи хизматрасонии иҷтимоӣ» аз 5 январи соли 2008, № 359 ба аҳоли чунин хизматҳои иҷтимоӣ расонида мешавад: иҷтимоӣ-маишӣ, иҷтимоӣ-тиббӣ, равонишиносию педагогӣ, иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ, хизматҳои дигар ва кӯмаки моддӣ, мутобиқшавӣ ва офияти иҷтимоӣ [1].

Дар замони рушди муосир системаи хизматрасонии иҷтимоӣ дар марҳилаи ташаккулёбӣ қарор дошта, яке аз аломатҳои асосӣ рушди инфраструктурии он мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 53 марказҳои хизматрасонии иҷтимоии будубоши рӯзона барои шаҳрвандони дар ҳолати душвори зиндагӣ қарордошта, аз ҷумла кӯдакони маъҷуб мавҷуд мебошад. Ҳиссаи фарогирии истифодабарандагони хизматҳои иҷтимоӣ то соли 2022 ба 13 000 нафар расонида шудааст. Имрӯз миқдори зиёди муассисаҳои хизматрасониҳои иҷтимоӣ ба пиронсолон ва маъҷубон аз хизматҳои иҷтимоӣ мерасонанд, аз ҷумла тиббӣ, иҷтимоӣ, иҷтимоӣ-маишӣ.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки самаранокии кори иҷтимоӣ, сатҳи маданияти касбӣ на танҳо дар рушди шабакаи хадамотҳои иҷтимоӣ, балки аз дараҷаи сифати таҳсилоти олии касбӣ низ вобастагии зич дорад. Дар Муассисаи таълимии ғайридавлатии “Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон” аз рӯи ихтисоси “Кори иҷтимоӣ” мутахассисони кори иҷтимоӣ бо дараҷаи академикии – бакалавр омӯзонидани мешаванд. Бояд қайд намуд, ки самти асосии тахассус ба фаъолияти иҷтимоӣ-тиббӣ-психологӣ равона карда шудааст. Барномаи таълимӣ ба Таснифоти давлатии равия ва ихтисосҳо дар Ҷумҳурии

Тоҷикистон мувофиқат мекунад, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон № 349 аз 30 июни соли 2007 тасдиқ карда шудааст.

Ҳамзамон хатмкунанда аз рӯи ихтисоси “Кори иҷтимоӣ” (фаъолияти иҷтимоӣ-тиббӣ-психологӣ) барои идома додани таълим дар дараҷаи баъдидипломӣ ба мақсади гирифтани тахассуси тиббӣ ва имконияти кор дар муассисаҳои кӯмаки аввалияи тиббӣ-санитарӣ ва муассисаҳои муайянкардаи Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии ҚТ мувофиқи муқаррароти қабулшуда омода карда шудааст. Соҳаи фаъолияти касбии хатмкунанда аз рӯи ихтисоси мазкур маҷмӯи технологияҳо, воситаҳо, усулу роҳҳои фаъолияти касбиро дар бар мегирад, ки ба нигоҳдорӣ ва беҳтар намудани саломати аҳоли бо роҳи расонидани кӯмаки босифати тиббӣ (муолиҷавӣ-профилактикӣ, тиббӣ-психологӣ) ва назорати диспансерӣ равона карда шудааст.

Хатмкунанда, ки тахассуси «му-тахассиси корҳои иҷтимоӣ»-ро аз рӯи ихтисоси Кори иҷтимоӣ (фаъолияти иҷтимоӣ-тиббӣ-психологӣ) гирифтааст, ба намудҳои зерини фаъолияти касбӣ омода карда шудааст: тиббӣ-психологӣ; ташкилӣ-идоракунии ва илмӣ-тадқиқотӣ.

Табибе, ки барномаи асосии маълумоти олии касбиро аз рӯи ихтисоси Кори иҷтимоӣ (фаъолияти иҷтимоӣ-тиббӣ-психологӣ) аз худ кардааст барои идома додани таълим дар интернатура ё ординатураи клиникӣ имкониятро доро мебошад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки нисбати оmodасозии касбӣ аз рӯи тахас-

суси кори иҷтимоӣ дар назди ҳайати омӯзгорону профессорони донишқада вазифагузорӣ карда шудааст, ки дар давоми фаъолияти корӣ аз рӯи имконият рушди соҳаи иҷтимоиро пайгирӣ намоянд, тағйиротҳое, ки дар санадҳои меъёриву ҳукукии соҳаи иҷтимоӣ ворид мегарданд, амиқ дарк кунанд, инчунин масъалаҳои бисёрсоҳавии ҳифзи иҷтимоии аҳолиро дар доираи салоҳиятнокии касбӣ ҳалллу ҷасл намоянд. Нишондиҳандаҳои мазур ба моҳияти омӯзиши омодаسازی касбии кормандони иҷтимоӣ тақвият мебахшанд [10, 12].

Омӯзиши адабиётҳои махсус ва дастурҳои методӣ, таҷрибаи омодаسازی касбии кормандони иҷтимоӣ имкон медиҳад, ки якҷанд муаммоҳои омодаسازی касбии кори иҷтимоӣ ва бо он алоқаманд мавҷуд аст, аз ҷумла: *ошкор намудани шароитҳои оптималии омодаسازی касбии кормандони иҷтимоӣ (ташкилӣ, педагогӣ, иҷтимоӣ ва ғ.* [9, 11]. Ин маънои онро дорад, ки имрӯз муҳтавои барномаҳои таълимӣ таҳсилоти олии касбӣ бояд муккамал гардонид шуда, барои рушди ҳамаҷонибаи шахсиятии донишҷӯён шароити мусоид фароҳам овардан лозим аст. Инъикоси гуфтаҳо талаботи нави стандарти давлатии таълимӣ маълумоти олии касбро тақозо менамояд, ки он пеш аз ҳама муайян месозад: 1) гузариш ба сатҳи сифатан нави таълим, ки муносибати системавино муқаррар менамояд; 2) ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии донишҷӯён; 3) ҳамгироӣ намудани муҳтавои таълим ё ин ки ташкил намудани маҷмӯи интегратсияҳо; 4) истифодабарии алоқамандии байнифаннӣ

байни фанҳои нақшаи таълим аз рӯи самти омодаسازی “Кори иҷтимоӣ”; 5) истифодабарии механизми шарикӣ иҷтимоӣ; 6) рушди таҳсилоти фосилавӣ [1, 3, 4].

Дигар муаммо ин ҷудо намудан ва фаҳмонидани махсусияти ташкили раванди таълим ҳангоми омодаسازی кормандони иҷтимоӣ дар доираи дараҷаи ва бақлавриати академикӣ ва амалиявӣ. Асоси гуфтаҳо дар қорҳои илмӣ-тадқиқотии як қатор олимони (С.С. Ахтимова, А.М. Кочнев, Л.М. Тухбатуллоина) инъикос гардидааст [6,8]. Таҳти бақлавриати амалиявӣ таълимотеро дар назар доранд, ки дар асоси он назария ва амалия бевосита якҷоя гузаронида шуда, дар ин ҷо раванди таълим пеш аз ҳама ба азхудкунии он донишҳо ва малақаҳои касбие равона карда шудааст, ки ба ҳалли масъалаҳои аниқ равона карда шудааст. Ҳамзамон зерин мафҳуми бақлавриати академикӣ таълимотеро дар назар доранд, ки минбаъд бо давом додани онро дар магистратура муайян намояд.

Ҳамин тариқ, муаммоҳои омодаسازی касбии кормандони иҷтимоӣ на танҳо дар сатҳи муассисаҳои олии касбӣ, балки дар сатҳи истеҳсолот низ ҷой дорад. Ҳалли масъалаи мазкур метавонад инъикоси худро дар тақвиятбахшии ҳамгироии фанҳои таълимӣ ва амалия дар асоси шарикӣ иҷтимоӣ ёбад.

Ғояи муосири омодаسازی касбии кормандони иҷтимоӣ дар асоси шарикӣ иҷтимоӣ амалигардонии як қатор қисмҳои тақозо менамояд: системаи омодаسازی аз рӯи самти “Кори иҷтимоӣ” бояд бо соҳаи ҳифзи иҷтимоии минтақа

дар алоқамандии зич қарор дошта бошад; донишҷӯёнро ҳамчун мутахассисони оянда баҳо дода, иштироки онҳо дар бӯҳрони чома тавассути рушди кори иҷтимоӣ фаъол бошад (расонидани сифатан кӯмак ва дастгирӣ, муккамалсозии системаи ҳифзи иҷтимоии аҳоли). Бинобар ин, барои онҳо таҳсилоти босифат мавқеи асосиро ишғол менамояд. Алоқамандии зич байни таълимоти назария ва амалия барои оморасозии мутахассисони соҳавӣ рақобатпазир ба ҳисоб меравад.

Чорӣ намудан, коркарди барномаҳои таълимии компютерӣ, ки дар онҳо машққунакҳо, системаи тестӣ ва ғ дохил гардидаанд, имкон медиҳад, ки сатҳи ташаккулёбии малакаҳоро дар фаъолияти амалияи корманди иҷтимоӣ санҷид. Барои ҳалли проблемаи ҷойдошта, пеш аз ҳама саводнокии иттилоотӣ ва компютерио дар раванди таълим аз рӯи фанҳои: “информатика”, “информатикаи иҷтимоӣ”, “технологияҳои муосири иттилоотӣ дар илмҳои иҷтимоӣ” тақвият бахшид. Барои мисол, дар раванди омӯзиши фанни “информатикаи иҷтимоӣ” метавон барномаи компютерии “оила ва кӯдакон”-ро истифода бурд.

Яке аз муаммоҳои муосири оморасозии касбии кормандони иҷтимоӣ ин ба низом даровардани корҳои ташкилӣ-методӣ мебошад. Дар муассисаҳои иҷтимоӣ бинобар сабаби баланд будани дараҷаи коргузори кормандони хадамоти иҷтимоӣ, аксар вақт ҳангоми таҷрибаомӯзӣ шавқу ҳаваси донишҷӯён дар сатҳи паст қарор дорад. Барои ҳалли масъалаи мазкур ва баланд бардоштани сатҳи шавқу ҳаваси

донишҷӯён ба касби интихобгардида, ташкил кардани марказҳо ва ҳуҷраҳои корӣ дар муассисаҳои ҳифзи иҷтимоӣ ҷолиби диққат аст.

Хулоса. Дар асоси гузаронидани таҳқиқотҳои назариявӣ ва эмпирикӣ муаммоҳои асосии оморасозии касбии кормандони иҷтимоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ва роҳҳои бартараф намудани онҳо муайян гардид. Дар шароити имрӯза зарурияти ҳамкориҳои ҳамдигарии байни муассисаҳои таҳсилоти олии ва намояндагони соҳторҳои ҳифзи иҷтимоӣ ба миён омадааст, ки он дар ҳалли муаммоҳои оморасозии касбии кормандони иҷтимоӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ нақши калидиро мебозад. Новобаста аз мушкилотҳои оморасозии кормандони соҳаи ҳифзи иҷтимоӣ айни замон ба як низоми муттасил ва муҳим даромада, ба зинаҳои тадриҷан вусъатёбанда тамоюл дорад.

АДАБИЁТҲО

1. Ключев В.К. Менеджерская магистерская подготовка как преемственность отраслевого бакалавриата // Информационный бюллетень Российской библиотечной ассоциации. 2011. № 60. С. 123-126.
2. Кремнева Т. Подготовка социальных работников за рубежом // Социальная работа. — 2005. — № 1. — С. 46—49.
3. Наумова Ю.А. Проблемы подготовки социальных работников // Социальная работа в России: образование и практика: сб. науч. трудов. Томск, 2009. С. 191-193.
4. Никитин В. А. Социальная работа: проблемы теории и подготовки специалистов. — М., 2013.
5. Обучение социальной работе: преемственность и инновации / под ред. Ш. Рамон и Р. Сарри. — М., 2014.
6. Обучение социальной работе: состояние и перспективы: материалы конгрессов

социальной работы / отв. ред. Л. П. Бочарова. — М., 2014.

7. Паёми Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 декабри соли 2018.

8. Полевая Н.М., Лейфа А.В. Профессиональная подготовка в вузе специалистов по социальной работе на основе интегративного подхода. Благовещенск: Амурский гос. ун-т, 2013. 192 с.

9. Прикладной бакалавриат - новый вид подготовки специалистов полимерного профиля / С.С. Ахтямова [и др.] // Вестник Казанского технологического университета. 2012. Т. 15. № 1. С. 277-280.

10. Социальная работа: введение в профессиональную деятельность: учеб. пособие / отв. ред. А. А.Козлов. — М., 2014.

11. Тухбатуллина Л.М., Сафина Л.А. Использование проектного обучения в процессе профессиональной подготовки специалистов полимерного профиля // Вестник Казанского технологического университета. 2010. № 10. С. 456-458.

12. Энциклопедия социальной работы: в 3 т.: пер. с англ. — М., 2013. - Т. 2.

REFERENCES

1. Klyuev V.K. Managerial master's training as a continuity of industry bachelor's degree // Information Bulletin of the Russian Library Association. 2011. No. 60. P. 123-126.

2. Kremneva T. Training of social workers abroad // Social work. - 2005.- No. 1.- P. 46-49.

3. Naumova Yu.A. Problems of training social workers // Social work in Russia: education and practice: collection of articles. scientific works Tomsk, 2009. pp. 191-193.

4. Nikitin V. A. Social work: problems of theory and training of specialists. - М., 2013.

5. Social work training: continuity and innovation / ed. S. Ramon and R. Sarri. - М., 2014.

6. Social work training: state and prospects: materials of social work congresses / rep. ed. L. P. Bocharova. - М., 2014.

7. Payomi Peshvoi millat, President of Yumukuria Toikiston E. Raimon ba Mailisi Olii Yumucurii Tojikiston, December 26, 2018.

8. Plevaya N.M., Leifa A.V. Professional training at the university for social work specialists based on an integrative approach. Blagoveshchensk: Amur State. univ., 2013. 192 p.

9. Applied bachelor's degree - a new type of training for polymer profile specialists / S.S. Akhtyamova [and others] // Bulletin of the Kazan Technological University. 2012. T. 15. No. 1. P. 277-280.

10. Social work: introduction to professional activity: textbook. allowance/answer. ed. A. A. Kozlov. - М., 2014.

11. Tukhbatullina L.M., Safina L.A. The use of project-based learning in the process of professional training of polymer specialists // Bulletin of the Kazan Technological University. 2010. No. 10. P. 456-458.

12. Encyclopedia of social work: in 3 volumes: trans. from English - М., 2013. - Т. 2.

ВЫВОДЫ

М. Сорбон

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ И ИХ РЕШЕНИЯ

Цель исследования. Исследование проблем, непосредственно связанных с профессиональной подготовкой высокообразованных социальных работников в Республике Таджикистан согласно требованиям современности.

Материалы и методы исследования. Анализ Законов Республики Таджикистан и нормативно-правовых документов в области социальной защиты, статистики Республики Таджикистан, статистических отчетов Министерства

здравоохранения и социальной защиты населения Республики Таджикистан.

Результаты исследования и их обсуждение. Согласно Закону Республики Таджикистан «О социальных услугах» от 5 января 2008 года №359 населению предоставляются следующие социальные услуги: социально-бытовые, социально-медицинские, психолого-педагогические, социально-правовые, другие услуги, а также материальная помощь, адаптация и социальное благополучие.

В эпоху современного развития система социальных услуг находится в стадии становления, и одним из главных признаков является ее инфраструктурное развитие. В Республике Таджикистан функционируют 53 центра дневного пребывания для граждан, находящихся в трудной жизненной ситуации, в том числе детей-инвалидов. К 2022 году доля пользователей социальных услуг увеличена до 13 тысяч. Се-

годня большое количество учреждений социального обслуживания оказывают социальные услуги пожилым людям и инвалидам, включая медицинские, социальные и социально-бытовые услуги.

Заключение. Теоретические и экспериментальные исследования выявили основные проблемы профессиональной подготовки социальных работников в высших учебных заведениях и разработаны пути их преодоления. Для эффективного решения этой проблемы важно активное сотрудничество между высшими учебными заведениями и представителями структур социальной защиты. Несмотря на существующие проблемы, процесс подготовки социальных работников в настоящее время активно развивается и стал неотъемлемой частью системы профессионального образования.

Ключевые слова: образование, социальная сфера, здравоохранение, труд.

УДК: 378.142; 611.018

З.Н. Сохибова

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ТЕМАТИЧЕСКОГО ОЦЕНИВАНИЯ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ ПО ГИСТОЛОГИИ МЕДИЦИНСКОГО ИНСТИТУТА В СООТВЕТСТВИЕ С КРЕДИТНО-MОДУЛЬНОЙ СИСТЕМОЙ ОБУЧЕНИЯ

НОУ «Медико-социальный институт Таджикистана»

Сохибова Зуфнуна Назировна – к.м.н., доцент, заведующая кафедрой гистологии Негосударственного образовательного учреждения «Медико-социальный институт Таджикистана». E-mail: Zufnuna_67@mail.ru, (+992) 918302030

Цель исследования. Совершенствование образовательных программ на кафедре гистологии и поиск наиболее оптимального подхода к оцениванию студентов в соответствии с кредитно-модульной системой обучения.

Материал и методы исследования. В настоящее время кафедра гистологии НОУ «Медико-социальный институт Таджикистана» проводит лекционные и практические занятия во втором семестре первого курса и в третьем семестре второго курса на следующих факультетах: «Лечебное дело», «Стоматология», «Медицинская психология» и иностранным студентам по кредитно-модульной системе. На кафедре читаются лекции и проводятся практические занятия на трех языках: государственном, русском и английском по предметам «Гистология», «Эмбриология» и «Микроанатомия». В качестве основной формы работы со студентами на кафедре традиционно сочетает в себе два вида деятельности: 1) аудиторные занятия, в том числе лекции и практические занятия (самостоятельная работа с преподавателем); 2) самостоятельная работа студентов (СРС).

Результаты исследования и их обсуждение. Изменение условий оценивания студентов в рамках Болонской системы обучения требует совершенствования методики проведения практических занятий по курсу гистологии. Каждое практическое занятие по гистологии складывается из следующих этапов: 1) предварительное самостоятельное изучение студентом соответствующего раздела по учебнику и лекциям, самостоятельная работа студентов (СРС); 2) проверка усвоения материала преподавателем; 3) самостоятельное изучение студентами гистологических препаратов под микроскопом; 4) зарисовка студентами микропрепаратов с обозначением всех структур в индивидуальных альбомах (СРСП).

Оценивание знаний студентов в 3 этапа: 1) текущий контроль - учитываются все виды учебной работы (аудиторной и внеаудиторной - СРСП, СРС); 2) рубежный (рейтинговый) контроль - проводится не менее 2-х раз в течение семестра на кафедре в виде тестов и ситуационных задач; 3) итоговый контроль - проводится после завершения учебной дисциплины на 3-м семестре 2-го курса на кафедре в форме сдачи экзаменов по дисциплине - гистология.

Выводы: 1. Для получения высокого индивидуального и общего рейтинга студентов необходимо соблюдать оптимальный алгоритм проведения практического занятия, который предполагает подачу материала преподавателем с обязательным учетом базового уровня подготовки студентов.

2. Использование 3-х этапного контроля (текущий, рубежный и итоговый) позволит в полной мере оценить соответствия полученных знаний, умений, навыков обучающимися по дисциплине, а также широко внедрять современные инновационные технологии в образовательный процесс, ресурсами которых обеспечен Институт.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, оценивание студентов, гистология, самостоятельная работа.

Z.N. Sohibova

IMPROVING THE THEMATIC ASSESSMENT OF STUDENTS' KNOWLEDGE IN HISTOLOGY OF THE MEDICAL UNIVERSITY IN ACCORDANCE WITH THE CREDIT-MODULAR TRAINING SYSTEM

NOU "Medical-Social Institute of Tajikistan"

Sohibova Zufnuna Nazirovna – Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Histology NOU "Medical-Social Institute of Tajikistan", E-mail: Zufnuna_67@mail.ru, p(+992) 918302030

Objective. Improving educational programs at the Department of Histology and finding the most optimal approach to assessing students in accordance with the credit-module system of education.

Material and methods. At present, the Department of Histology of the Non-governmental educational institution "Medical-Social Institute of Tajikistan" conducts lectures and practical

classes in the second semester of the first year and in the third semester of the second year of the following faculties: "General Medicine", "Dentistry", "Medical Psychology" and foreign students on a credit-modular system. The department delivers lectures and conducts practical classes in three languages: state, Russian and English in the subjects of "Histology", "Embryology" and "Microanatomy". As the main form of work with students, the department traditionally combines two types of activities: 1) classroom classes, including lectures and practical exercises (independent work with a teacher); 2) independent work of students (SIW).

Research results and discussion. Changing the conditions for assessing students in the framework of the Bologna system of education requires the improvement of the methodology for conducting practical classes in the course of histology. Each practical lesson in histology consists of the following stages: 1) preliminary independent study by the student of the relevant section of the textbook and lectures, independent work of students (SIW); 2) checking the assimilation of the material by the teacher; 3) independent study by students of histological preparations under a microscope; 4) students' sketching of micropreparations with the designation of all structures in individual albums (SIRS).

Assessment of students' knowledge in 3 stages: 1) current control - all types of educational work are taken into account (classroom and extracurricular - SIWT, SIW); 2) midterm (rating) control - conducted at least 2 times during the semester at the department in the form of tests and situational tasks; 3) final control - is carried out after the completion of the academic discipline at the 3rd semester of the 2nd year at the Department in the form of passing exams in the discipline - histology.

Conclusions: 1. To obtain a high individual and overall rating of students, it is necessary to follow the optimal algorithm for conducting a practical lesson, which involves the submission of material by a teacher with the obligatory consideration of the basic level of students' preparation.

2. The use of 3-stage control (current, midterm and final) will allow to fully assess the conformity of the acquired knowledge, skills and abilities of students in the discipline, as well as to widely introduce modern innovative technologies in the educational process, the resources of which are provided by the Institute.

Keywords: credit-modular system, student assessment, histology, independent work.

Актуальность. Согласно Указу Президента Республики Таджикистан, Лидера нации, уважаемого Эмомали Рахмон в соответствии со статьей 69 Конституции Республики Таджикистан, в целях укрепления процесса изучения естественных, точных и математических наук, а также развития технического мышления подрастающего поколения и молодежи: «Объявить 2020-2040 годы «Двадцатилетием изучения и развития естественных, точных и математических наук в сфере науки и образования» [3]. По Распоряжению Президента Республики Таджикистан от 11 февраля 2021

года, № АП- 44 ежегодно проводится республиканский конкурс «Илм-фуруғи маърифат» («Наука – светоч просвещения») [3]. Его целью является развитие технического мышления, расширение научного мировоззрения, доступ к технике и технологии, распространение изобретательства и новаторства, связь науки с производством, привлечение большего числа обучающихся, студентов и других слоев общества к изучению естественных, точных и математических наук, а также выявления новых талантов в этом направлении.

Проблема рационального использования информационных технологий в учебном процессе является, на сегодняшний день, наиболее важной в педагогике. Актуальность работы связана с увеличением роли практических навыков и умений в изучении гистологии, увеличение доли самостоятельной работы студентов по дисциплине, необходимостью развития интерактивных форм обучения, с необходимостью внедрения в учебный процесс новых инновационных технологий обучения студентов, позволяющих формировать специалистов с новым мышлением [1, 4].

С целью выполнения решения Правительства Республики Таджикистан «Государственный стандарт высшего профессионального образования в Республике Таджикистан» от 29 ноября 2022 года, №562 [2] в НОУ «Медико-социальный институт Таджикистана» по всем специальностям разработаны и утверждены новые стандарты. Изменение условий оценивания студентов в рамках Болонской системы обучения требует совершенствования методики проведения практических занятий по курсу гистологии. Это, в первую очередь, предполагает увеличение количества используемого наглядного материала, отвечающего современным научным представлениям (современные учебники, атласы, электронные носители, словари гистофизиологических терминов, мультимедийные материалы и т.д.), поскольку около 60% объема учебной программы отводится на самостоятельную работу. В настоящее время сформулировано понимание необходимости разработки и внедрения

в процесс обучения на морфологической кафедре принципиально нового подхода к приобретению практических навыков студентами, реализации их теоретических знаний в практику через новые, доступные им информационные технологии [5, 6]. Нельзя не отметить роли качественного контроля знаний, от которого иногда зависит мотивация и интерес студентов к предмету.

Цель исследования. Совершенствование образовательных программ на кафедре «Гистологии» и поиск наиболее оптимального подхода к оцениванию студентов в соответствии с кредитно-модульной системой обучения.

Материалы и методы исследования. В настоящее время кафедра «Гистологии» НОУ «Медико-социальный институт Таджикистана» проводит лекционные и практические занятия во втором семестре первого курса и в третьем семестре второго курса на следующих факультетах: «Лечебное дело», «Стоматология», «Медицинская психология» и иностранным студентам по кредитно-модульной системе. На кафедре читаются лекции и проводятся практические занятия на трех языках: государственном, русском и английском по предметам «Гистология», «Эмбриология» и «Микроанатомия».

В качестве основной формы работы со студентами на кафедре традиционно сочетает в себе два вида деятельности: 1) аудиторные занятия, в том числе лекции и практические занятия (самостоятельная работа с преподавателем); 2) самостоятельная работа студентов, в том числе защита рефератов, демонстрация презентаций, контроль выполнения си-

туационных задач, работа с графологическими схемами и альбомами, работа с литературой.

Результаты исследования и их обсуждение. Лекционные занятия. При традиционной технологии обучения в вузе лекции считаются наиболее важным и ответственным видом учебных занятий, чтение лекций доверяется наиболее эрудированным и опытным преподавателям, имеющим учёную степень. Лекция содержит большой объём нового учебного материала, предъявляемого студентам. В настоящее время лекционные аудитории Института имеют специальные оснащения, обеспечивающие возможности современной компьютерной поддержки данного вида занятий. Лекционные залы оснащены мультимедиа-проекторами. Многие преподаватели подготавливают интерактивные презентации, разработанные чаще всего с помощью приложения Power Point. Подчёркивается активизация внимания учащихся за счёт демонстрации на экране красочных, наглядных и движущихся изображений. Лекции дают возможность студентам получить наиболее современные и систематизированные знания по основным разделам предмета. Для улучшения учебного процесса внедрены новые форматы чтения лекций – видеолекции. Данная форма обучения пригодна для создания начальной ориентировки в изучаемой дисциплине. Следовательно, традиционная лекция должна использоваться преподавателями на начальных этапах обучения.

Практические занятия являются одним из важнейших звеньев учебного процесса, поскольку они способствуют

глубокому и полному усвоению студентами изучаемого материала и получению ими практических навыков. Курс практических занятий должен закрепить и углубить знания, полученные студентами из лекций и самостоятельной работы над учебниками. На практических занятиях происходит существенное повышение активности учебно-познавательной деятельности учащихся.

Каждое практическое занятие по гистологии складывается из следующих этапов: 1) **Предварительное самостоятельное изучение студентом соответствующего раздела по учебнику и лекциям**, самостоятельная работа студентов (СРС) с электронными базами в открытом доступе интернета в соответствии с тематическим планом. В ходе СРС происходит формирование навыков, умений и знаний, и в дальнейшем обеспечивается усвоение студентом приемов познавательной деятельности, интерес к творческой работе и, в конечном итоге, способность решать учебные и научные задачи.

2) **Проверка усвоения материала преподавателем.** Используются активные методы обучения: обучение в команде; обучение, основанное на случае при решении ситуационных задач; «круглый стол»; дискуссии; дебаты; деловые игры; тестирование; заполнение графологических схем.

В связи с требованиями обязательного поурочного оценивания каждого студента, на базе кафедры «Гистологии» были разработаны задания для тематического контроля знаний студентов по каждой из тем, предусмотренных ти-

повой учебной программой. Студентам предлагались задания нескольких типов:

а) вопросы общего характера, раскрывающие аспекты регуляции, взаимодействия, развития структур (например: обозначьте уровни и механизмы гормональной регуляции процесса развития и функционирования яичника в различные периоды онтогенеза);

б) гистологические задачи, требующие применения знаний смежных дисциплин и построения логических цепочек (например: спрогнозируйте спектр нарушений в условиях недостаточного функционирования тиреотропоцитов гипофиза);

в) задания по проведению сравнительной характеристики макро- и микроструктур (например: проведите сравнительную характеристику структуры больших слюнных желез).

Создавая банк тематических заданий подобного плана, коллектив кафедры преследовал несколько целей:

– стандартизировать методику опроса во всех группах;

– усилить роль процессов формального и логического мышления в освоении курса гистологии, поскольку при изучении предмета студенты зачастую заучивают материал без его осмысления, вследствие чего резко снижается уровень выживаемости знаний к моменту сдачи экзамена;

– вызвать интерес к предмету и сформировать у студентов понимание значимости знаний морфологических особенностей органов и систем для будущего врача путем включения в базу задач с клинической основой;

– выработать у студентов навык проведения дифференциальной диагностики с помощью заданий, предполагающих сравнение структур, имеющих схожие морфофункциональные черты;

– провести вертикальную интеграцию между смежными дисциплинами;

– сформировать у студентов понятие о целостности гистологических, анатомических и функциональных свойств органов и систем.

Данная методика имела неодинаковый успех на разных факультетах. Так, задачи с общей и широкой постановкой проблемы, предполагающие горизонтальную интеграцию биологических дисциплин, пользовались большей популярностью на факультетах: «Лечебное дело» и «Медицинская психология». При анализе и оценивании заданий по сравнительной характеристике поощрялось умение четко обозначать признак, по которому возможно сравнение структур, а также широта поиска таких признаков. На факультете «Стоматология» наблюдалась обратная тенденция: лучшие результаты были по выполнению более узких тематических заданий.

3) Основное место на каждом практическом занятии занимает **самостоятельное изучение студентами гистологических препаратов под микроскопом** с использованием таблиц, схем, методических пособий, учебников при консультативной помощи преподавателя, то есть самостоятельная работа студентов с преподавателем (СРСП). Ибо только внимательный и вдумчивый разбор препаратов дает наиболее полную возможность ориентироваться в деталях строения и функциях органов

и выработать навыки анализа и синтеза изучаемого материала, столь необходимых в лечебной и научной деятельности врача.

4) Детальная *зарисовка студентами микропрепаратов в цвете и с обозначением всех структур в индивидуальных альбомах* (СРСП). Нужно понимать, что зарисовка препаратов — не самоцель, а метод их изучения. Она помогает сосредоточить внимание на деталях структуры, на соблюдении пропорций, размеров изображаемых частей, которые иначе легко ускользают от внимания, развивает наблюдательность. При этом необходимо зарисовывать изображение, видимое под микроскопом, а не копировать рисунки из учебника или с учебной таблицы. Детальные цветные рисунки с подробными обозначениями, служат своего рода конспектом, которые помогают студенту более эффективно подготовиться к промежуточному и заключительному экзамену.

Оценивание знаний студентов. Для ведения успеваемости обучающихся и оценки знаний и навыков студента в Институте применяется учебный журнал. Ведение учебного журнала позволяет автоматизировать учёт и контроль процесса успеваемости, фиксировать этапы учебного процесса, повышать объективность выставления промежуточных и итоговых оценок. В учебном журнале ежедневно по окончании занятия выставляются оценки за задания студента.

Текущий контроль успеваемости студентов проводится с целью систематической проверки знаний и навыков обучающихся студентов в соответствии

с рабочей программой дисциплины. Критерии оценки текущего контроля отражены и детализированы в оценочных рубриках, разработанных профессорско-преподавательским составом кафедры, которые обсуждены на заседаниях кафедры и утверждены на заседании ЦУМС. При выставлении текущей оценки за задание учитываются все виды учебной работы (аудиторной и внеаудиторной - СРСП, СРС). Знания обучающихся студентов оцениваются в баллах по 100 - балльной шкале, соответствующих принятой в международной практике буквенной системе с соответствующим цифровым эквивалентом по 4-х балльной шкале.

После изучения крупного раздела дисциплины, включая темы аудиторных и внеаудиторных занятий, проводится **рубежный (рейтинговый) контроль**. Рейтинговый контроль по дисциплине проводится не менее 2-х раз в течение семестра на кафедре Института в виде тестов и ситуационных задач. Экзамен в виде тестирования позволяет решать проблему надежности и прозрачности принципов обучения в Институте. Решение ситуационных задач позволяет сформировать у студентов умение формулировать, подытоживать и лаконично выражать свои мысли.

Проводится расчет оценки рейтинга допуска (ОРД) обучающегося к рейтинговому контролю по данной дисциплине. ОРД складывается из оценок текущего контроля на аудиторных занятиях и оценок рубежного контроля и подсчитывается согласно формуле:

$$\text{ОРД} = P_{\text{ауд}} \times X + \frac{P1+P2}{2} \times Y$$

где: $P_{\text{ауд}}$ – баллы текущего контроля на аудиторных занятиях и СРСП;

P_1 и P_2 – баллы рубежного контроля;

X , Y – коэффициенты, отражающие весовую долю соответствующей оценки, которые в сумме должны составить 1,0

Если ОРД составляет ниже 50 баллов, то студент не допускается к рубежному контролю по дисциплине. В случае, если ОРД ниже 50 баллов, обучающийся на платной основе проходит повторное обучение только по данной дисциплине и при получении ОРД более 50 баллов обучающийся допускается к сдаче промежуточной аттестации по дисциплине.

Итоговый контроль. Итоговый контроль обучающихся в Институте проводится в соответствии с учебным планом, академическим календарем (графиком учебного процесса) и учебными программами на кафедре Института. Этот период именуется экзаменационной сессией. Заключительный экзамен по гистологии проводится после завершения учебной дисциплины на 3-м семестре 2-го курса. Проверка учебных достижений обучающихся в период экзаменационной сессии проводится в форме сдачи экзаменов по дисциплине - гистология. Институт самостоятельно (решением Ученого совета) определяет форму проведения экзамена: устный опрос, письменный экзамен, тестирование, комплексное тестирование и др.

Итоговая оценка (ИО) учебных достижений обучающихся по дисциплине включает оценку рейтинга допуска (ОРД) и оценку итогового контроля. При подсчете итоговой оценки учитывается весовая доля каждого компонента: оцен-

ка рейтинга допуска составляет 40%, оценка итогового контроля – 60%. В случае проведения итогового контроля в 2 этапа (тестовый контроль и письменный экзамен), экзаменационные оценки за 1 и 2 этап проставляются отдельно в соответствующие графы ведомости и производится подсчет ИО согласно формуле:

$$\text{ИО} = \text{ОРД} \times 0,4 + (\text{ОИК1} \times X + \text{ОИК2} \times Y) \times 0,6$$

Обобщая результаты поиска оптимального подхода к тематическому контролю знаний студентов в условиях введения Болонской системы обучения, следует обозначить основные **выводы**, сделанные на основании опыта кафедры «Гистологии»:

1. Для получения высокого индивидуального и общего рейтинга студентов необходимо соблюдать оптимальный алгоритм проведения практического занятия, который предполагает подачу материала преподавателем с обязательным учетом базового уровня подготовки студентов.

2. Использование 3-х этапного контроля (текущий, рубежный и итоговый) позволит в полной мере оценить соответствия полученных знаний, умений, навыков обучающимися по дисциплине, а также широко внедрять современные инновационные технологии в образовательный процесс, ресурсами которых обеспечен Институт.

ЛИТЕРАТУРА

1. Береснева О.Ю. Некоторые особенности учебной мотивации студентов на кафедре гистологии / Береснева О.Ю., Максимова А.В.,

Сазонов С.В. // Морфология. – 2014. - Т.145. - №3. - С.32.

2. Государственный стандарт высшего профессионального образования в Республике Таджикистан от 29 ноября 2022 года, №562.

3. Положение о республиканском конкурсе «Наука – светоч просвещения». Приложение 1 по Распоряжению Президента Республики Таджикистан от 11 февраля 2021 года, № АП-44.

4. Сазонов С.В. Новые возможности инновационных технологий обучения студентов на кафедре гистологии / Сазонов С.В., Береснева О.Ю., Шамшурина Е.О. // Морфология. – 2009. - Т.136. - №4. - С.142.

5. Сазонов С.В. Использование электронных образовательных ресурсов в обучении студентов на кафедре гистологии, цитологии и эмбриологии // Российский медико-биологический вестник. – 2016. – В.2. – С. 178-179.

6. Силкина Ю.В. Особенности тематического оценивания знаний по гистологии студентов медицинских факультетов в условиях Болонской системы / Ю.В. Силкина // Морфология.- 2008.- Т.П, №1.- С.99-101.

REFERENCES

1. Beresneva O.Yu. Some features of educational motivation of students at the Department of Histology / Beresneva O.Yu., Maksimova A.V., Sazonov S.V. // Morphology. – 2014. - Т.145. - No. 3. - P.32.

2. State standard of higher professional education in the Republic of Tajikistan dated November 29, 2022, No. 562.

3. Regulations on the republican competition “Science - the torch of enlightenment”. Appendix 1 by Order of the President of the Republic of Tajikistan dated February 11, 2021, No. AP-44.

4. Sazonov S.V. New opportunities for innovative technologies for teaching students at the Department of Histology / Sazonov S.V., Beresneva O.Yu., Shamshurina E.O. // Morphology. – 2009. - Т.136. - No. 4. - P.142.

5. Sazonov S.V. The use of electronic educational resources in teaching students at the Department of Histology, Cytology and Embry-

ology // Russian Medical and Biological Bulletin. – 2016. – V.2. – pp. 178-179.

6. Silkina Yu.V. Features of thematic assessment of knowledge in histology of medical students in the Bologna system / Yu.V. Silkina // Morphology. - 2008. - Т.П, No. 1. - P.99-101.

ХУЛОСА

З.Н. Сохибова

ТАКМИЛ ДОДАНИ БАҲОДИҲИИ МАВЗЌИИ ДОНИШИ ДОНИШЧЌЁН АЗ ФАНИ ГИСТО- ЛОГИЯИ ДОНИШГОҲИ ТИББЌ МУВОФИҚАТ БА СИСТЕМАИ ТАЪЛИМИИ КРЕДИТЌ-МОДУЛЌ

Мақсади таҳқиқот. Боздиди барномаҳои таълимӣ дар кафедраи гистология ва ҷустуҷӯи усулҳои беҳтарини баҳодиҳии донишҷӯён тибқи низоми системаи кредитӣ-модулии таълим.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Айни ҳол дар кафедраи гистологияи МТҒ «Донишкадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон» дар семестри дуюми соли якуми таҳсил ва семестри сеюми курси дуюм дар факултетҳои: “Тиббӣ”, “Стоматологӣ” ва “Психологияи тиббӣ” ва донишҷӯёни хориҷӣ аз рӯи низоми системаи кредитӣ-модулӣ машғулиятҳои назариявӣ ва амалӣ гузаронида мешавад. Кафедра бо се забон: давлатӣ, русӣ ва англисӣ аз рӯи фанҳои «Гистология», «Эмбриология» ва «Микроанатомия» машғулиятҳои назариявӣ ва амалиро мегузаронад.

Кафедра ҳамчун шакли асосии кор бо донишҷӯён ҳамчун анъана ду намуни фаъолиятро ба ҳам мепайвандад: 1) дарсҳои аудиторӣ, аз ҷумла лексияҳо ва

машғулиятҳои амалӣ (кори мустақилона бо омӯзгор); 2) кори мустақилонаи донишҷӯён (КМД).

Натиҷаи таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Тағйир додани шароити баҳодихии донишҷӯён дар доираи системаи таҳсилоти Болонӣ боздиди усулҳои гузаронидани дарсҳои амалии курси гистологияро талаб мекунад. Ҳар як машғулияти амалии фанни гистология аз марҳилаҳои зерин иборат аст: 1) омӯзиши пешакии мустақилонаи донишҷӯ аз рӯи фасли дахлдори китоби дарсӣ ва лексияҳо, кори мустақилонаи донишҷӯён (КМД); 2) санҷиши азхудкунии мавод аз тарафи омӯзгор; 3) аз ҷониби донишҷӯён омӯзиши мустақилонаи мустаҳзарҳои гистологӣ дар зерии микроскоп; 4) кашидани мустаҳзарҳои гистологӣ аз тарафи донишҷӯён бо нишон додани ҳамаи қисматҳои он дар албомҳои алоҳида (КМРО).

Баҳодихии дониши донишҷӯён дар 3 марҳила: 1) **назорати ҷорӣ** - ҳамаи намудҳои кори таълимӣ (аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ — КМРО, КМД) ба назар гирифта мешаванд; 2) **назорати фосолавӣ (рейтинг)** - дар давоми се-

местр на камтар аз 2 маротиба дар кафедра дар шакли тестҳо ва вазифаҳои вазъиятӣ гузаронида мешавад; 3) **назорати ҷамъбасти** - пас аз хатми фанни таълимӣ дар семестри 3-юми курси 2 дар кафедра дар шакли супурдани имтиҳонҳо аз фанни гистология сурат мегирад.

Хулоса: 1. Барои ба даст овардани рейтингҳои баланди инфиродӣ ва умумии хонандагон алгоритми оптималии гузаронидани дарси амалиро риоя кардан лозим аст, ки он аз ҷониби омӯзгор пешниҳоди маводро бо назардошти хатмии сатҳи асосии омодагии хонандагон дар назар дорад.

2. Истифодаи назорати 3-марҳилавӣ (ҷорӣ, фосолавӣ ва ҷамъбасти) имкони пурраи онро медиҳад, ки мутобиқати дониш, маҳорат ва таҷрибаи гирифтаи донишҷӯён дар ин фан пурра баҳо дода, дар раванди таълим технологияҳои муносири инноватсионӣ васеъ ҷорӣ хоҳад шуд, ки аз тарафи донишқада захираҳои он дода мешавад.

Калидвожаҳо: низомии кредитӣ-модуль, баҳодихии донишҷӯён, гистология, кори мустақилона.

УДК 93;342.538;341.37(575.3)

Б. Баротов

АҲАМИЯТИ ИҶЛОСИЯ ДАР ТАҲКИМ ВА УСТУВОРИИ ДАВЛАТДОРИИ ТОҶИҚОН

MTF “Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон”

Баротов Баҳодур – и.в. ассистенти кафедраи фанҳои ҷомеашиносии MTF-“Донишқадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон”, Email: bahodurbarotov96@gmail.com. Телефон: (+992)887777843

Мақсади таҳқиқот. Иҷлосияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон фазои нави сиёсӣ буда, дар таърихи миллати тоҷик саҳифаи наvero боз намуд. 16-уми ноябри соли 1992 дар Қасри Арбоби шаҳри Хуҷанди бостонӣ баргузор гардидани Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (даъвати дувоздаҳум) беҳтарин ва муҳимтарин амал баҳри рушди Истиқлолияти кишвар мебошад. Ин иҷлосия ва асноди ҳуқуқии он дар ҳифзи давлатдорӣ миллӣ ва инкишофи ниҳодҳои демократӣ дар Тоҷикистон нақши муайянкунанда бозид.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқот равиши ҷамаҷонибаи таҳлилӣ ва инчунин баррасии адабиёт ва таҳқиқотҳои қабли дар ин соҳа истифода бурда шудааст. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз соли 1992 нақш ва мавқеи Иҷлосияро ба сифати рӯйдоди сарнавиштсози миллат муайянро намуданд, зеро он дар кишвар гардиши куллиро ба вуҷуд овард. Маҳз дар Иҷлосияи тақдирсози мазкур муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз ҷониби намояндагони мардумӣ кишвар ба ҳайси Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интиҳоб гардида, ҳамзамон ваколати Сардори Давлат ба он кас дода шуд. Ба ўҳдаи Сардори давлат таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон, Конститутсия ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор гардид. Сиёсати хирадмандонаи Пешвои муаззами миллат назми ҷомеаро ба вуҷуд оварда, мардумро ба ояндаи дурахшон бовар кунонид.

Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Иҷлосияи XVI-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон фазои нави сиёсӣ буда, дар таърихи миллати тоҷик саҳифаи наvero боз намуд. 16-уми ноябри соли 1992 дар Қасри Арбоби шаҳри Хуҷанди бостонӣ баргузор гардидани Иҷлосияи 16-уми Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (даъвати дувоздаҳум) беҳтарин ва муҳимтарин амал баҳри рушди Истиқлолияти кишвар мебошад. Иҷлосия ва асноди ҳуқуқии он дар ҳифзи давлатдорӣ миллӣ ва инкишофи ниҳодҳои демократӣ дар Тоҷикистон нақши муайянкунанда бозид. [4].

Хулоса. низоми нави давлатдорӣ, ки Президенти мамлакат дар натиҷаи ислоҳоти конститутсионӣ ва низоми қонунгузори тарҳрезӣ намуд, ки барои озодиҳои инсон ва ҷомеа муҳим ва заминаҳои воқеӣ муҳайё карданд. Ҳамзамон, бо озодиҳои андеша, вичдон, ва раёи иродат, озодиҳои фаъолиятҳои иқтисодӣ барои дар як шаҳрванд фароҳам оварда шуд. Озодиҳои инсон ва бузурдошти ҳуқуқҳои у бо бунёдгузорӣ ва тақмили ниҳодҳои муносиби умумии сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеаи тоҷиконро ба дарёфти Истиқлолияти миллии, ки орзуву омили ҷаҳди насаи ин қавми муаззам буд, тавфиқ бахшид. Озодиҳои инсон, истиқлолияти миллат ва давлатдорӣ миллии, ки Президент ҳануз дар поёни соли 1992 ҳадафи олии худ эълон дошта буд, бо заҳмати шабонарузии у ва пайравии содиқонаи фарзандони бонангу номуси Ватан пойдор гардид.

Калимаҳои калидӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, таърих, иҷлосияи тақдирсоз, вазъияти сиёсӣ, Шӯрои Оли, миллат, ҳокимият, ваҳдат, сулҳу субот.

B. Barotov

THE SIGNIFICANCE OF THE FUTUAL 16TH SESSION IN THE STRENGTHENING AND STABILITY OF THE GOVERNMENT OF TAJIK

Barotov Bahodur – e.f. assistant of the Departments of Humanities “Medical and Social Institute of Tajikistan”. E-mail: bahodurbarotov96@gmail.com; Tel: (+992) 887777843

Purpose of the study. The 16th session of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan was a new political space and opened a new page in the history of the Tajik nation. On November 16,

1992, the 16th session of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan (the twelfth convocation) held in the Arbobi Palace in the ancient city of Khujand is the best and most important action for the development of the country's independence. This session and its legal documents played a decisive role in the protection of national statehood and the development of democratic institutions in Tajikistan.

Research materials and methods.. In the study, a comprehensive analytical approach was used, as well as a review of literature and previous studies in this field. The founder of peace and national unity - the leader of the nation, the President of the Republic of Tajikistan, Honorable Emomali Rahmon, as early as 1992, defined the role and position of the Session as an event that shaped the destiny of the nation, because it created a revolution in the country.

The results of the study and their discussion.. The 16th session of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan was a new political space and opened a new page in the history of the Tajik nation. On November 16, 1992, the 16th session of the Supreme Council of the Republic of Tajikistan (the twelfth convocation) held in the Arbobi Palace in the ancient city of Khujand is the best and most important action for the development of the country's independence. This session and its legal documents played a decisive role in the protection of national statehood and the development of democratic institutions in Tajikistan.

Conclusion. The new state system, which was designed by the President of the country as a result of the constitutional reforms and the legislative system, created an environment and a real basis for the freedom of man and society. Along with the freedom of thought, conscience, and will, the freedom of economic activities was created for a citizen.

Keywords: Republic of Tajikistan, history, session, reconciliation, political circumstances, she Supreme Council, nation, power, unity.

Мухимият. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳанӯз соли 1992 нақш ва мавқеи Иҷлосияро ба сифати рӯйдоди сарнавиштсози миллат муайян намуданд, зеро он дар кишвар гардиши куллиеро ба вучуд овард. Маҳз дар Иҷлосияи тақдирсози мазкур муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз ҷониби намояндагони мардуми кишвар ба ҳайси Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон интихоб гардида, ҳамзамон ваколати сардори давлат ба он кас дода шуд. Ба ӯҳдаи сардори давлат таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандон, Конститутсия ва қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор гардид. Сиёсати хирадмандонаи Пешвои муаззами миллат назми

ҷомеаро ба вучуд оварда, мардумро ба ояндаи дурахшон бовар кунонид [5].

Зеро аз рӯзи аввали ба вазифа шурӯъ кардан ба мардуми шарафманди Тоҷикистон мурочиат намуда, ҷунин иброз доштанд, ки «Ман ба ҳар яки Шумо дар давраи барои Ватан хеле душвор мурочиат карда, ба ақлу заковати Шумо, ки ворисони фарзандони барӯманди миллати тоҷик ҳастед, бовар мекунам. Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу таҷрибаамро барои дар ҳар хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳ равона карда, барои гул-гулшукуфии Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам. Барои ноил шудан ба ин нияти муқаддас, агар лозим шавад ҷон нисор мекунам, чунки ман ба ояндаи неки Ватанам ва ҳаёти

хушбахтонаи халқи азияткашидаам бо-вар дорам».

Мақсади таҳқиқот. Дар ин мақола вазъи сиёсӣ ва иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 90-уми садаи 20 баррасӣ шудааст. Дар бораи вазъияти душвору вазнини халқи тоҷик ва сабабҳои асосии ба вучуд омадани сессияи таърихӣ 16-ум маълумоти мухтасар дода мешавад. Таъкид мешавад, ки чӣ гуна ба сари қудрат омадани Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва даъвати ӯ ба сулҳу ваҳдат мебошад.

Воқеан ҳам Пешвои тоҷикони ҷаҳон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон бар савганди худ содиқ монда, барои ба даст овардани сулҳи тоҷикон нахуст дасти мардонагии худро ба сӯи муҳолифини ҳукумат дароз карда, сулҳи ҷовидонаи тоҷиконро ба даст оварданд. Барҳақ, тамоми нерӯву ғайрат ва ҳам ҳастияшонро барои ояндаи дурахшони Ватан, пойдо-рии сулҳу субот, ваҳдати миллӣ ва зиндагии пурсаодати халқи азизашон сарф намуданд, ки имрӯзҳо халқи Тоҷикистон дар фазои сулҳу оромӣ умр ба сар бурда истодаанд [3].

Мавод ва усулҳои тадқиқот. Пешвои муаззами миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон буданд, ки халқаҳои аз ҳам гусастаи Тоҷикистонро ба занҷираи мустаҳками иттиҳод пайвастанд, миллати азияткашидаи тоҷиконро аз вартаи ҳалокат ва нобудӣ ба раҳой оварданд, як меҳани соҳибистиклолу воҳид эъмор карданд ва худ девору қалъа ва бораи Тоҷикистон гардиданд.

Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳоки-маи онҳо. Маҳз бо шарофати иҷлосияи

мазкур Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз ба даст овардани истиқлолият бо роҳи райъпурсии умумихалқӣ Қонуни асо-сии кишварро таҳия ва қабул намуд. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон самтҳои асосии пешрафти ҳокимияти давлатӣ ва таъмини ҳуқуқу озодиҳои инсонро шаҳрвандро мушаххас муайян намудааст.

Ин ҳуҷҷатҳои муҳим ва қабули Қонун “Дар бораи гурезагон”, ки ба онҳо амнияти шахсӣ ва ёрии моддиву имтиёзҳои имконпазирро кафолат ме-доданд, бори дигар собит сохтанд, ки роҳбарияти нави Ҳукумати Тоҷикистон бо сарвари Эмомалӣ Раҳмон тарафдо-ри сулҳу орош аст ва баҳри сохтани ҷомеаи ҳуқуқбунёду демократӣ азму та-лош дорад ва ҳимояи шарафи инсонии ҳар фардро вазифаи аввалиндараҷаи худ медонад. [1]

Эъломияи Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон аст, ки соли 1991 дар ҷа-ридаи айём интишор гардид. Чун аз сарҳади шинохти лугавии мафҳуми истиқлолият фаротар меравем ва аслу моҳияти онро дар матни сарнавишти таърихӣ кавму миллатҳо ба анде-ша меоварем, дармеебем, ки эъломи истиқлолият ва касби соҳибхитиёрии сиёсӣ иқтисоди ҷаҳат оғози рисолати сангинест, ки бо тарҳандози, ташаккул ва рушди низоми усулан ҷадиди сиё-си ва ниҳодҳои умури ҷамъияти давра ба давра мазмун ва моҳияти ҳақиқии худро мукамал месозад. Истилохо-те аз қабилҳои «истиқлолияти давлатӣ», «истиқлоли сиёсӣ», «истиқлолияти иқтисодӣ», «истиқлолияти фарҳангӣ», «истиқлолияти энергетикӣ» ва ғайра дар луготи тафаккури сиёсӣ роиҷ гардида,

дар рахгузори вокеияти имруза аз чузъ то ба кули зиндагии мардум рох ва нуфуз пайдо кардааст. [2].

Таърихи кунунии тоҷикон аз ҳар самте, ки ба он нигарем ва аз пойгоҳи ҳар масъалае, ки ба таҳкии он ручуъ намоем, бо касби истиқлолияти мамлакат пайванд мегирад. Истиқлолият сарманшаи ҷаҳони имрузаи миллати тоҷик аст, ки дар ниҳод худ ҳадафҳои олии милли, таърихи ва инсонии мардумро асолат бахшид. Дар замоне, ки давлати абадқудрати Шурави вопасин рузҳои худро ба сар мебурд ва дар саросари каламрави он оташи низоъҳои сиёси аланга мезад, Иҷлосияи дувуми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (даъвати дувоздахум), дар таърихи 24 августи соли 1990 Ёълумияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро пазируфт ва дар сарнавишти Тоҷикистон марҳилаи тозаи таърихро ифтидох, бахшид [6].

Аввалин сухани Эмомалӣ Раҳмон дар мақоми Раиси Шурои Оли ва Сарвари давлати Тоҷикистон «Ман ба Шумо сулҳ, меоварам... Мо ҳама бояд ёру бародар бошем» паёме рушан аз хираду заковати халқ буд, ки дар фитрат ва дилу нияти поки фарзанди арҷманди баргузидааш таҷассум ёфта буд. Дар ин ибороти софу сода, ки дар фазои ғуборолуди яъсу ноумедихо бо ихлосу муҳаббат, бо имону эътиқод садо дод, як ҷаҳон маъни ва калиди кушоиши ҳама уқдаву мушкilot нухуфта буд. Гардиши айём, ки фарҳанги сулҳ дар ниҳоди маънави, ҷаҳоншиносии ва иродати ахлоқиву инсонии Эмомали Раҳмон асли зиндагисозе аст, ки дар рисолат ва сиёсати давлатдорӣ у мувоҷизату оромишро дар вучуди ҳар инсон,

дар ҳастии ҷамъият ва дар муносиботу муомилот бо қавму миллатҳои дигар меҳвари ҳама пирузиҳо ва пиндорҳои нек ба шумор меоварад. Замоне, ки намояндагони мардуми Тоҷикистон Эмомали Раҳмонро ба маснади Роҳбари Тоҷикистон пазируфтанд, у ҳамаги 40 сол дошт ва дар миёни роҳбарони кишварҳои собиқ Шурави ва ҷаҳон ҷавонтарин чехраи сиёсии тирози аввал буд. Зухури Эмомалӣ Раҳмон дурахши истеъдоди нодире буд, ки аз вучуди ин мардум ва ин марзу бум берун омад ва ҷумлаи фазилатхояшро, ки қаблан ёд кардем, дар вусъати ҳадафҳои олии милли анғезиш дод ва қудрати амал ато намуд. Бо хидояти хирадмандонаи Эмомалӣ Раҳмон халқи Тоҷикистон бо эҳтиром гузоштан ба озоди, ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд ба масобаи арзишҳои аслии башари ва бо ҳадафи демократисозии ҷомеа ва бунёди давлати соҳибихтиёр, демократи, ҳуқуқбунёд, дуняви ва ягона марҳилаи тозаи қонунгузориро дар каламрави кишвари хеш асос гузошт. Истиқлолият сарманшаи ҷаҳони имрузаи миллати тоҷик аст, ки дар ниҳоди худ ҳадафҳои олии милли, таърихи ва инсонии мардумро асолат бахшид.

Дар замоне, ки давлати абадқудрати Шурави вопасин рузҳои худро ба сар мебурд ва дар саросари каламрави он оташи низоъҳои сиёси аланга мезад, Иҷлосияи дувуми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (даъвати дувоздахум), дар таърихи 24 августи соли 1990 Ёълумияи Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистонро пазируфт ва дар сарнавишти Тоҷикистон марҳилаи тозаи таърихро ифтидох, бахшид. (Дар

Иҷлосияи шонздаҳуми Шурои Оли Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи парчами давлатии Тоҷикистон», «Дар хусуси тасдиқи Низомномаи Нишони давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул гардиданд ва фаъолияти Эмомали Раҳмон ба ҳайси роҳбари макоми олии қонунгузории кишвар ва Раёсати олии мамлакат бо тасдиқи ду ҷуғрофияи муқаддаси давлати навини тоҷикон ва бо табрикотӣ гарму ифтихорангези Эмомали Раҳмон ОҶОЗ ёфт, ки рамзи амиқу пурмаъно дошт. Бо гузашти солҳо дар тақвими давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон ҷашни ҳумоне бо номи «Рузи Парчам» ба пайдо омад ва соли 2009 дар саросари кишвар бо шукуди ҳоса таҷлил гардид.

Президенти мамлакат бо ёдовари аз он рузгори таърихи дар паёми табрикии худ изҳор дошт, ки «Чанд руз пеш аз ин, дар суҳанронии худ ба ифтихори ҷашни 15-солагии қабули Конституцияи Тоҷикистон, ки дар он Парчам, Нишон ва Суруди милли ҳамчун рамзҳои асосии давлат ва нишонаҳои соҳибхитиярии давлату миллат эълон шудаанд, изҳор карда будам, ки бо истифода аз ҳукуки ташаббуси қонунгузории Президент доир ба муқаррар намудани Рузи Парчами Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаи қонуни дахлдорро ба парламенти мамлакат пешниҳод намудам. Боиси қаноатмандист, ки ба наздики қонуни мазкур қабул гардид ва мутобиқи он мо акнун имкон пайдо кардем, ки минбаъд ҳар сол Рузи Парчами давлатиро, ки 24-уми ноябри соли 1992 аз ҷониби Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардида буд, бо ифтихору сар-

баланди аз давлату давлатдорӣ миллати тамадам сози худ таҷлил намоем» Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо эътирофу сабти соҳибхитиярии мардуми Тоҷикистон шуруъ шудааст. Муқаддимаи Конституция бо суҳанони «Мо, халқи Тоҷикистон, ... ҳамин Конституцияро қабул ва эълон менамоем» оғоз меёбад. Мувофиқи ин ҳидояти Конституция (Сарқонун) халқи Тоҷикистон бо назардошти воқеияти таърихи сарнавишти ҳудро муайян кард ва давлатдорӣ ҳудро тақвият бахшид. Ин матлаб дар моддаи 6 Конституция хусусияти меъёри касб намуда, халқ ба сифати «баёнғари соҳибхитияри ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлати» эътироф шудааст.

Хулоса. низоми нави давлатдори, ки Президенти мамлакат дар натиҷаи ислоҳоти конститусионӣ ва низоми қонунгузори тарҳрези намуд, барои озодии инсон ва ҷомеа муҳит ва заминаҳои воқеӣ муҳайё карданд. Ҳамзамон бо озодии андеша, вичдон, ва раёю иродат, озодии фаъолиятҳои иқтисодӣ барои дар як шаҳрванд фароҳам оварда шуд. Озодии инсон ва бузурдошти ҳуқуқҳои у бо бунёдгузори ва тақмили ниҳодҳои муносиби умумӣ сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ҷомеаи тоҷиконро ба дарёфти Истиқлолияти милли, ки орзуву омоли ҷандинасраи ин қавми муаззам буд, таъфиқ бахшид. Озодии инсон, истиқлолияти миллат ва давлатдорӣ милли, ки Президент ҳануз дар поёни соли 1992 ҳадафӣ олии худ эълон дошта буд, бо заҳмати шабонарузии у ва пайравии содиқонаи фарзандони бонангу номуси Ватан пойдор гардид.

АДАБИЁТ

1. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих - Душанбе, соли 2006.
2. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат, иборат аз 10 ҷилд. - Душанбе (солҳои 2000-2011).
3. Набиева Р.А., Зикриёв Ф.Б., Зикриёева М.Ф. Таърихи халқи тоҷик дар асри XX ва ибтидои асри XXI - Душанбе. С. 2009
4. Намоз Ҳ, Д Довудӣ, Сайфулло Муллоҷонов, (Маъруф Исоматов) Таърихи халқи тоҷик «Эр-граф». Душанбе. С. 2015
5. Лукмонов Т., Курбонов Б. Таърихи халқи тоҷик. «Матбуот». Душанбе. С.2015
6. Яъкубов Ю. Тоҷикон- Душанбе. С.1996.

REETRENSES

1. Emomali Rahman. Tajiks in the mirror of history - Dushanbe, 2006.
2. Emomali Rahman. The independence of Tajikistan and the revival of the nation, consisting of 10 volumes. - Dushanbe (2000-2011).
3. Nabieva R.A., Zikriyov F.B., Zikriyeva M.F. History of the Tajik people in the 20th century and the beginning of the 21st century - Dushanbe. S. 2009
4. Namoz Dotamov, Davlathocha Davodi, Saifullo Mullochonov, (Maarouf Isomatov) History of the Tajik people "Ergraf". Dushanbe. S. 2015
5. Lukmonov T., Kurbonov B. History of the Tajik people. "Press". Dushanbe. S. 2015
6. Yakubov Yu. Tajikon - Dushanbe. S. 1996.

ВЫВОДЫ

Б. Баротов

ЗНАЧЕНИЕ СУДЬБОНОСТНОЙ 16-Й СЕССИИ В УКРЕПЛЕНИИ И УСТОЧИВЫЙ ПРАВИТЕЛЬСТВА ТАДЖИКИ

Цель исследования. 16-я сессия Верховного Совета Республики Таджи-

кистан стала новым политическим пространством и открыла новую страницу в истории таджикского народа. Прошедшая 16 ноября 1992 года во дворце Ар-боби в древнем городе Худжанде 16-я сессия Верховного Совета Республики Таджикистан (двенадцатого созыва) стала лучшим и важнейшим мероприятием для развития независимости страны. Эта сессия и ее правовые документы сыграли решающую роль в защите национальной государственности и развитии демократических институтов в Таджикистане.

Материал и методы исследования.

В исследовании использован комплексный аналитический подход, а также обзор литературы и предыдущих исследований в этой области. Основатель мира и национального единства – Лидер нации, Президент Республики Таджикистан, Достопочтенный Эмомали Рахмон. еще в 1992 году определил роль и позицию сессии как события, определившего судьбу нации, поскольку она произвела революцию в стране. Именно на этом судьбоносном заседании представители страны избрали Достопочтенного Эмомали Рахмона Председателем Верховного Совета Республики Таджикистан, одновременно наделив его полномочиями главы государства. Главе государства было поручено обеспечить права и свободы граждан, Конституцию и законы Республики Таджикистан. Мудрая политика великого лидера нации создала чувство общности и заставила людей поверить в светлое будущее.

Результаты исследования и их обсуждение. 16-я сессия Верховного Совета Республики Таджикистан стала

новым политическим пространством и открыла новую страницу в истории таджикского народа. Состоявшаяся 16 ноября 1992 года во дворце Арбоби в древнем городе Худжанде 16-я сессия Верховного Совета Республики Таджикистан (двенадцатого созыва) стала лучшим и важнейшим мероприятием для развития независимости страны. Эта сессия и ее правовые документы сыграли решающую роль в защите национальной государственности и развитии демократических институтов в Таджикистане.

Заключение. Новая государственная система, разработанная Президентом страны в результате конституционных реформ и законодательной системы, создала среду и реальную основу для свободы человека и общества. Наряду со свободой мысли, совести и воли для гражданина была создана свобода

экономической деятельности. Свобода человека и продвижение его прав, а также создание и совершенствование соответствующих общеполитических, социальных и культурных институтов таджикского общества способствовали достижению национальной независимости, которая была мечтой всей жизни этого великого народа. Свобода человека, независимость нации и национальная государственность, провозглашенные Президентом своей высшей целью в конце 1992 года, были поддержаны его повседневной работой и верным последованием благородных и честных детей Родина.

Ключевые слова: Республика Таджикистан, история, судьбоносная сессия, политическая ситуация, Верховный Совет, нация, власть, единство, мир и стабильность.

УДК 37.02;372.893

Ш.С. Рахимов

МУҚОИСАИ МЕТОДҲОИ ГУНОГУНИ ТАЪЛИМ ДАР ДАРСҲОИ ТАЪРИХ: САМАРАНОКИИ СУПОРИШҲОИ ЭҶОДӢ ДАР РУШДИ ТАФАККУРИ ТАҲЛИЛӢ

МТҒ “Донишгадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон”

Рахимов Шухрат Саймаҳмудович – и.в. ассистенти кафедраи фанҳои ҷомеашиносии МТҒ- “Донишгадаи тиббӣ-иҷтимоии Тоҷикистон”, суроға: Душанбе, к. Клара Сеткина-2. Телефон: (+992) 985 80 41 00. E-mail: rahimov84_84@mail.ru

Мақсади таҳқиқот. Таҳқиқоти мазкур аз таҳлили самаранокии истифодаи супоришҳои эҷодӣ дар раванди таълим аз ҷанби таърих ва таъсири онҳо ба рушди тафаккури таҳлилӣ дар донишҷӯён, муқоисаи онҳо бо дигар усулҳои таълимии ин фан иборат аст.

Мавод ва усулҳои таҳқиқот. Дар таҳқиқот равиши ҷамъонибаи таҳлилӣ ва инчунин баррасии адабиёт ва таҳқиқотҳои қаблӣ дар ин соҳа истифода бурда, таваассути баррасии систематикӣ ва таҳлили маълумот аз манбаъҳои мавҷуда, арзёбии муқоисавии самаранокӣ усулҳои гуногуни таълими фанни таърих бо таваҷҷӯҳ ба истифодаи супоришҳои эҷодӣ ва таъсири онҳо ба рушди тафаккури таҳлилӣ дар байни донишҷӯён гузаронида шудааст.

Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон доданд, ки истифодаи супоришҳои эҷодӣ дар таълими дарси таърих ба рушди тафаккури таҳлилӣ дар донишҷӯён ва муқоиса бо усулҳои анъанавии таълим мусоидат мекунад. Муҳокима нишон дод, ки вазифаҳои эҷодӣ фаҳмиши амиқи рӯйдодҳои таърихиро ҳавасманд мекунад ва инчунин қобилияти таҳлил ва синтези иттилоотро инкишоф медиҳанд, ки раванди таълимро ғанӣ мегардонад ва ба ташиаққули тафаккури интиқодӣ дар донишҷӯён мусоидат мекунад.

Хулоса. Хулоса, натиҷаҳои таҳқиқот аҳамияти ҷорӣ кардани супоришҳои эҷодӣ дар раванди таълими дарси таърихро барои ҳавасманд кардани тафаккури таҳлилии донишҷӯён дастгирӣ мекунад. Ин равиш на танҳо таҷрибаи таълимро ғанӣ мегардонад, балки ба азхудкунии амиқтар ва пурмазмунӣ донишҳои таърихӣ мусоидат мекунад.

Калимаҳои калидӣ: усулҳои таълими фанни таърих, супоришҳои эҷодӣ, тафаккури таҳлилӣ, самаранокӣ таълим, муқоисаи усулҳо, таълими усулҳои таърихӣ.

Sh.S. Rakhimov

COMPARISON OF DIFFERENT METHODS OF TEACHING HISTORY: THE EFFECTIVENESS OF CREATIVE TASKS IN THE DEVELOPMENT OF ANALYTICAL THINKING

NEI «Medical and social institute of Tajikistan»

Rakhimov Shukhrat Saimakhmudovich – e.f. assistant of the Departments of Humanities "Medical and Social Institute of Tajikistan". Address: Dushanbe, Tajikistan, str.Klara Setkina-2. Phone number: (+992) 985 80 41 00. E-mail: rahimov84_84@mail.ru

Purpose of the study. The purpose of this study is to analyze the effectiveness of the use of creative tasks in teaching history and their impact on the development of analytical thinking in students, comparing them with other methods of teaching this subject.

Research materials and methods. The study used a comprehensive analytical approach, as well as a review of the literature and previous research in the field. Through a systematic review and analysis of data from available sources, a comparative assessment of the effectiveness of various methods of teaching history was carried out, with an emphasis on the use of creative tasks and their impact on the development of analytical thinking among students.

The results of the study and their discussion. The results of the study showed that the use of creative tasks in teaching history significantly contributes to the development of analytical thinking among students in comparison with traditional teaching methods. The discussion revealed that creative tasks stimulate a deeper understanding of historical events, as well as develop the ability to analyze and synthesize information, which enriches the learning process and contributes to the formation of critical thinking among students.

Conclusion. In conclusion, the results of the study confirm the importance of introducing creative tasks into the educational process of history to stimulate students' analytical thinking. This approach not only enriches the educational experience, but also contributes to a deeper and more meaningful assimilation of historical knowledge.

Keywords: Methods of teaching history, creative tasks, analytical thinking, learning effectiveness, comparison of methods, historical education.

Мубрамият. Омӯзиши таърих дар ташаккули шахси бомаърифат нақши калидӣ дорад. Аммо, масъалаи он, ки ин фан бояд чӣ гуна таълим дода шавад, мавзӯи баҳс дар байни омӯзгорон ва муҳаққиқон боқӣ мемонад. Дар ин мақола самаранокии вазифаҳои эҷодӣ дар муқоиса бо дигар усулҳои таълими таърих дар заминаи рушди тафаккури таҳлилии донишҷӯён баррасӣ карда мешавад.

Таърих на танҳо маҷмӯи рӯйдодҳои гузашта, балки воситаи муҳим барои фаҳмидани замони муосир ва пешгӯии оянда мебошад. Ин мавзӯ фаҳмиши моро дар бораи фарҳангҳо, ҷомеаҳо ва системаҳои сиёсӣ ғанӣ мегардонад ва ба мо имкон медиҳад, ки аз гузашта барои қабули қарорҳои бошӯрона дар айни замон дарс гирием. Дар робита ба ин, усулҳои таълими фанни таърих барои ташаккули тафаккури интиқодӣ ва малакаҳои таҳлилии донишҷӯён аҳамияти ҳалкунанда доранд.

Аммо, равишҳо дар таълими фанни таърих вобаста ба мактаб, донишгоҳ ё ҳатто омӯзгори алоҳида метавонанд ба таври назаррас фарқ кунанд. Баъзеҳо усулҳои анъанавиро ба монанди лексияҳо ва хондани матнҳо бартарӣ медиҳанд, дар ҳоле ки дигарон усулҳои интерактивӣ, аз ҷумла супоришҳои эҷодиро фаъолон истифода мебаранд. Саволе ба миён меояд: кадоме аз ин равишҳо аз ҷиҳати рушди тафаккури таҳлилии донишҷӯён самараноктар аст?

Мақсади таҳқиқот. Мақсади мақолаи мазкур аз гузаронидани таҳлили муқоисавии усулҳои гуногуни таълими фанни таърих бо тавачҷӯҳи махсус ба самаранокии вазифаҳои эҷодӣ дар за-

минаи рушди тафаккури таҳлилӣ иборат мебошад. Бо омӯзиши таҳқиқоти мавҷуда ва таҳлили таҷрибаи амалӣ, кӯшиш ба харҷ дода шудааст, ки муайян намоем, то кадом усулҳо самараноктар ва ба талаботи муносири таълимӣ бештар ҷавобгу мебошанд.

Мавод ва усулҳои тадқиқот. Саволе ба миён меояд, ки омӯзгорони амалӣ чӣ гуна ба кӯдакон таълим медиҳанд? Ин саволи дидактикӣ моро ба категорияи усулҳои таълим мебарад. Усулҳои таълим ба ноил шудан ба ҳадаф, татбиқи мундариҷаи пешбинишуда, пур кардани омӯзиш бо фаъолияти маърифатӣ кӯмак мерасонанд. Метод - ин пайванди байни ҳадафи пешбинишуда ва натиҷаи ниҳой мебошад. Нақши он дар системаи "мақсад-мундариҷа-усулҳо-шаклҳо-воситаҳои таълим" муайянкунанда аст. Таърифҳои зиёде мавҷуданд, ки мафҳуми "метод" -ро инъикос мекунанд. Метод (калимаи юнонӣ буда маънояш *methodos*- роҳи таҳқиқот ё дониш мебошад) маҷмӯи усулҳои нисбатан якхела, амалиёти азхудкунии амалӣ ё назариявии воқеият, ки ба ҳалли масъалаи мушаххас тобеъанд, мебошад" [1].

Дар зери мафҳуми методҳо бояд роҳҳои фаъолияти ба ҳам алоқаманди омӯзгор ва донишҷӯёро дар раванди таълим, ки ба ноил шудан ба ҳадафҳои ӯ нигаронида шудаанд, фаҳмида шавад [2].

Натиҷаҳои таҳқиқот ва муҳокимаи онҳо. Пеш аз гузаштан ба муҳокимаи самаранокии супоришҳои эҷодӣ, методҳои гуногуни таълими фанни таърих бояд баррасӣ карда шаванд. Дар байни онҳо метавон лексияҳо, хондан ва муҳокимаи

матнҳо, гузаронидани таҳқиқоти таърихӣ, истифодаи манбаъҳои таърихӣ ва ғайраро ҷудо кард. Ҳар яке аз ин методҳо афзалиятҳо ва нуқсонҳо ва нақши худро дар ташаккули тафаккури таҳлили донишҷӯён доранд.

Лексияҳо яке аз методҳои маълумтарини таълими фаннӣ таърих мебошанд. Онҳо ба омӯзгорон имкон медиҳанд, ки дар муддати кӯтоҳ ба донишҷӯён миқдори зиёди маълумотро интиқол диҳанд. Лексияҳо метавонанд махсусан барои қорӣ кардани мавзӯҳо ва мафҳумҳои нав, инчунин муҳокимаи тамоюлҳо ва давраҳои умумии таърих муфид бошанд. Аммо, истифодаи аз ҳад зиёди лексияҳо метавонад ба пасивии донишҷӯён оварда расонад ва имконияти онҳоро барои рушди тафаккури таҳлилий маҳдуд кунад.

Лексияҳо, бешубҳа, дар таълими фанни таърих бартариҳои худро доранд, алахусус дар интиқоли иттилооти васеъ дар муддати кӯтоҳ. Аммо, бояд дар хотир дошт, ки истифодаи аз ҳад зиёди ин усул метавонад ба баъзе камбудҳои оварда расонад.

Аввалан, пасивии донишҷӯён ҳангоми истифодаи аз ҳад зиёди лексияҳо метавонад ба мушкилоти ҷиддӣ табдил ёбад. Пешниҳоди мавод танҳо аз ҷониби омӯзгор метавонад тавачҷӯҳи донишҷӯёнро ба таҳқиқот ва таҳлили мустақилона боздорад. Ба ҷои он ки дар дарс фаъолона иштирок кунанд, донишҷӯён метавонанд танҳо гӯш кунанд ва кӯшиш кунанд, ки маълумотро ба ёд оранд, ки ин ба азхудкунии амиқи мавод мусоидат намекунад.

Дуюм, истифодаи лексияҳо бе ҷузъи фаъоли интерактивӣ метаво-

над гуногунии методҳои таълимӣ ва ниёзҳои донишҷӯёнро ба назар нагирад. Баъзе донишҷӯён метавонанд маводро тавассути супоришҳои амалӣ, муҳокимаҳои гурӯҳӣ ё презентатсияҳои визуалӣ беҳтар азхуд кунанд. Набудани методҳои гуногуни таълим метавонад боиси аз даст додани тавачҷӯҳи баъзе донишҷӯён ва кам шудани самаранокии раванди таълим гардад.

Барои беҳтар кардани вазъ, шумо метавонед методи якҷоянамоиро истифода баред, ки методҳои гуногуни омӯзишро дар якҷоягӣ бо лексияҳо дар бар мегирад. Масалан, пас аз як лексияи кӯтоҳ, муҳокимаи гурӯҳӣ, супоришҳо барои омӯзиши мустақилона ё истифодаи технологияҳои интерактивӣ барои ҷалби донишҷӯён ба раванди таълим имконпазир аст. Ин равиш ба ҳавасмандгардонии иштироки фаъоли донишҷӯён, рушди тафаккури таҳлилии онҳо ва таъмини фаҳмиши амиқи мавод мусоидат мекунад.

Хондан ва муҳокимаи матнҳо – ин усули дигари маъмули таълими фанни таърих аст. Ин усул ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки манбаъҳои таърихро мустақилона омӯзанд ва мундариҷаи онҳоро таҳлил кунанд. Муҳокимаҳои синфӣ ба донишҷӯён имкон медиҳанд, ки мубодилаи афкор ва ғояҳоро ба роҳ монанд ва малакаҳои далел ва тафаккури интиқодӣ инкишоф диҳанд. Аммо, баъзе донишҷӯён метавонанд дар фаҳмидани матнҳои мураккаб ё баён кардани фикрҳои худ дар дарс душворӣ кашанд.

Хондан ва муҳокимаи матнҳо дар дарси таърих методҳои пуларзиши омӯзиш мебошанд, ки ба рушди

мустақилият ва тафаккури интиқодӣ дар донишҷӯён мусоидат мекунад. Аммо, сарфи назар аз бартариҳои зиёди ин равиш, мушкилоти муайяне ба миён меояд, ки донишҷӯён метавонанд бо онҳо рӯ ба рӯ шаванд.

Аввалан, фаҳмидани матнҳои мураккаби таърихӣ метавонад барои баъзе донишҷӯён душвор бошад. Баъзе ҳуҷҷатҳои таърихӣ метавонанд забони мураккаб, истилоҳҳои кӯҳна ё мафҳумҳои мушаххасро дар бар гиранд, ки фаҳмиши матнро душвор мегардонанд. Барои рафъи ин мушкилот, муҳим аст, ки омӯзгор ба донишҷӯён тавассути шарҳи истилоҳҳои асосӣ, фароҳам овардани заминаи рӯйдодҳои таърихӣ ва кӯмак ба донишҷӯён дар фаҳмидани мундариҷаи матн дастгирии зарурӣ диҳад.

Дуюм, баъзе донишҷӯён метавонанд дар рафти муҳокимаҳои синфӣ баён кардани фикрҳо ва ғояҳои ҳудро душвор гардонанд. Ин метавонад аз ноамнӣ дар дониши худ, тарси изҳори ақида ё набудани амалия дар далелҳо бошад. Барои рафъи ин мушкилот, омӯзгор метавонад дар синф муҳити дастгирӣ ва кушод эҷод кунад, донишҷӯёнро ташвиқ кунад, ки фикрҳои ҳудро баён кунанд, саволҳо диҳанд ва дар муҳокимаҳои иштирок кунанд. Инчунин муфид аст, ки ба донишҷӯён имконият диҳем, ки пешакӣ ба муҳокима омода шаванд, ба монанди пешниҳоди рӯйхати саволҳо ё мавзӯҳо барои мулоҳизаи пеш аз дарс.

Бо дарназардошти ин мушкилот, муҳим аст, ки омӯзгор ба донишҷӯён дастгирӣ зоҳир кунад ва иштироки фаъолонии онҳоро дар хондан ва муҳокимаи матнҳо ҳавасманд кунад,

ки ин ба онҳо дар рушди малакаҳои таҳлил, баҳс ва тафаккури интиқодӣ дар ҷараёни омӯзиши фанни таърих кӯмак мекунад.

Гузaronидани таҳқиқоти таърихӣ методи дигаре мебошад, ки дар таълими фанни таърих фаъолонии истифода мешавад. Ин метод ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки мустақилона мавзӯҳо ё давраҳои мушаххаси таърихро тавассути таҳқиқи манбаъҳои таърихӣ ва таҳлили онҳо омӯзанд. Таҳқиқоти таърихӣ малакаҳои таҳқиқот ва таҳлилро инкишоф медиҳанд ва инчунин ба рушди тафаккури интиқодӣ мусоидат мекунад. Аммо, ин метод аз ҷониби донишҷӯён ва омӯзгорон захираҳои зиёди вақт ва иттилоотро талаб мекунад.

Гузaronидани таҳқиқоти таърихӣ як усули муҳим ва муассири таълими фанни таърих аст, ки дар донишҷӯён малакаҳои арзишмандро инкишоф медиҳад ва ба тафаккури интиқодии онҳо мусоидат мекунад. Аммо, сарфи назар аз аҳамияти он, ин метод инчунин метавонад мушкилот ва талаботҳои муайяни захирахоро дар бар гирад.

Аввалан, гузaronидани таҳқиқоти таърихӣ аз ҷониби донишҷӯён ва омӯзгорон захираҳои назарраси вақтро талаб мекунад. Донишҷӯён бояд вақти кофӣ барои ҷустуҷӯ, таҳлил ва тафсири манбаъҳо ва навиштан ва ба расмият даровардани кори таҳқиқотӣ сарф кунанд. Омӯзгорон барои омода кардани супоришҳо, роҳнамоии донишҷӯён дар ҷараёни таҳқиқот ва арзёбӣ ва фикру мулоҳизаҳо оид ба лоиҳаҳои таҳқиқотӣ вақт талаб мекунад.

Илова бар ин, гузaronидани таҳқиқоти таърихӣ захираҳои зиёди ит-

тилооти ро талаб мекунад. Донишҷӯён барои бомуваффақият гузаронидани таҳқиқот бояд ба захираҳои китобхона, бойгонӣ, пойгоҳи додаҳо ва дигар манбаъҳои иттилоот дастрасӣ дошта бошанд. Дастрасии нокифоя ба ҷунин захираҳо метавонад барои иҷрои лоиҳаҳои таҳқиқотӣ монеа шавад.

Барои бартараф кардани ин мушкилот, дастрасии донишҷӯён ба захираҳои зарурии иттилоотӣ ва муваққатӣ муҳим аст. Омӯзгорон метавонанд ба донишҷӯён тавсияҳо оид ба дарёфт ва истифодаи манбаъҳои иттилоотро пешниҳод кунанд ва дастрасӣ ба китобхонаҳо ва захираҳои таҳқиқотиро ташкил кунанд. Ғайр аз он, омӯзгорон метавонанд лоиҳаҳои таҳқиқотиро тавре тартиб диҳанд, ки ба донишҷӯён дар истифодаи самараноки вақт ва захираҳои худ кӯмак расонанд.

Сарфи назар аз мушкилоти худ, гузаронидани таҳқиқоти таърихӣ як методи муҳим ва пурарзиши таълими фанни таърих боқӣ мемонад, ки ба рушди малака ва сифатҳои, ки барои бомуваффақият омӯхтан ва таҳлили рӯйдодҳо ва равандҳои таърихӣ заруранд, мусоидат мекунад.

Истифодаи сарчашмаҳои таърихӣ – ин боз як методи муҳими таълими таърих аст. Ин метод ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки рӯйдодҳо ва давраҳои таърихиро тавассути манбаъҳои аслий, аз қабилӣ рӯзномаҳо, мактубҳо, ҳуҷҷатҳои расмӣ ва ғайра омӯзанд. Аммо, бояд ба назар гирифт, ки баъзе сарчашмаҳои таърихӣ метавонанд барои фаҳмидани онҳо душвор бошанд, алахусус барои донишҷӯёни наврас.

Истифодаи сарчашмаҳои таърихӣ методи бунёдии таълими таърих аст, ки ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки ба маводи гузашта дастрасии мустақим дошта бошанд ва малакаҳои таҳлил ва тафсири интиқодиро инкишоф диҳанд. Аммо, бояд ба назар гирифт, ки баъзе аз ин манбаъҳо метавонанд барои фаҳмидани онҳо мушкилот эҷод кунанд, алахусус барои донишҷӯёне, ки таҷрибаи кофии таҳқиқоти таърихӣ надоранд.

Мушкилоти ибтидоӣ метавонад аз сабаби сохтор ва услуби дар ҳуҷҷатҳои таърихӣ истифодашаванда ба вуҷуд ояд. Бисёре аз онҳо бо забонҳои қадимӣ ё кӯҳна навишта шудаанд, ки фаҳмидани онҳо барои хонандагони муосир душвор мегардонад. Ғайр аз он, баъзе ҳуҷҷатҳо метавонанд истилоҳот ё ибораҳои мушаххас дошта бошанд, ки таҳлил ва тавзеҳи дақиқро талаб мекунанд.

Барои рафъи ин мушкилот, омӯзгорон метавонанд дарсҳои иловагӣ таҳлили матнҳои таърихиро гузаронанд ва ба донишҷӯён дар фаҳмидани мундариҷа ва заминаи онҳо кӯмак расонанд. Ин метавонад шарҳи истилоҳот ва ибораҳои кӯҳна, таҳлили нуктаҳо ва рӯйдодҳои асосӣ ва муҳокимаи методҳои тафсири манбаъҳо дар бар гирад.

Инчунин дохил кардани намудҳои гуногуни сарчашмаҳои таърихӣ ба раванди таълим, аз қабилӣ рӯзномаҳо, мактубҳо, ҳуҷҷатҳои расмӣ, тасвирҳо ва артефактҳо муҳим аст. Ин ба донишҷӯён кӯмак мекунад, ки дар бораи гузашта тасаввуроти мукамалтар пайдо кунанд ва малакаҳои таҳлили намудҳои гуногуни маводро инкишоф диҳанд.

Истифодаи сарчашмаҳои таърихӣ, сарфи назар аз мушкилоти эҳтимолии фаҳмидани онҳо, усули зарурӣ ва арзишманди таълими фанни таърих боқӣ мемонад. Дастгирии омӯзгорон ва равишҳои гуногун ба кор бо манбаъҳо ба донишҷӯён кӯмак мекунад, ки малакаҳои асосии таърихино инкишоф диҳанд ва рӯйдодҳо ва равандҳои гузаштaro амиқтар дарк кунанд.

Ҳар яке аз ин методҳо афзалиятҳо ва нуқсонҳои худро доранд ва интиҳоби метод аз ҳадафҳои таълим, ниёзҳои донишҷӯён ва услуби таълими омӯзгор вобаста аст. Бо вучуди ин, дар хотирдоштан муҳим аст, ки методҳои гуногуни таълими дарси таърих метавонанд ба омӯзиши мукамалтар ва муассири донишҷӯён мусоидат кунанд, алахусус дар заминаи рушди тафаккури таҳлилии онҳо.

Хулоса, методҳои гуногуни таълими дарси таърих, аз қабилӣ лексияҳо, хондан ва муҳокимаи матнҳо, гузаронидани таҳқиқоти таърихӣ ва истифодаи манбаъҳои таърихӣ дар ташаккули фаҳмиши равандҳои таърихӣ ва рушди тафаккури интиқодӣ дар донишҷӯён нақши муҳим доранд. Ҳар яке аз ин методҳо ҷиҳатҳои қавӣ ва мушкилоти эҳтимолии худро доранд, ки ҳангоми ташкили раванди таълим ба назар гирифташан муҳим аст.

Лексияҳо имконияти зуд ҷорӣ кардани мавзӯҳо ва консепсияҳои навро фароҳам меоранд, аммо истифодаи аз ҳад зиёди онҳо метавонад ба пасивии донишҷӯён оварда расонад. Хондан ва муҳокимаи матнҳо ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки маводро мустақилона омӯзанд ва малакаҳои баҳсбарангезро

инкишоф диҳанд, аммо баъзе донишҷӯён метавонанд дар фаҳмидани матнҳои мураккаб душворӣ кашанд. Гузаронидани таҳқиқоти таърихӣ ва истифодаи манбаъҳои таърихӣ ба рушди малакаҳои таҳлил ва тафсир мусоидат мекунад, аммо захираҳои назарраси вақт ва иттилоотро талаб мекунад.

Ҳамаи ин методҳо дар таълими таърих ҷойгоҳи худро доранд ва метавонанд дар якҷоягӣ бо ҳамдигар самаранок истифода шаванд. Муҳим аст, ки донишҷӯён ба методҳои гуногуни таълим дастрасӣ пайдо кунанд ва онҳоро дар рафъи мушкилоти эҳтимоли истифода намоянд, то омӯзиши таърих то ҳадди имкон самаранок ва илҳомбахш бошад. Бо дарназардошти ин, омӯзгорон метавонанд муҳити ҳавасмандгардонии таълимро фароҳам оранд, ки ба иштироки фаъолони донишҷӯён, рушди малакаҳои таҳлилии онҳо ва фаҳмиши амиқи рӯйдодҳо ва равандҳои таърихӣ мусоидат кунанд.

Вазифаҳои эҷодӣ дар таълими дарси таърих. Вазифаҳои эҷодӣ шаклҳои гуногуни кори фаъоли донишҷӯёнро дар бар мегиранд, ба монанди ташкили лоиҳаҳои таърихӣ, навиштани эссе, бозиҳои нақшбозӣ, гузаронидани таҷдиди таърихӣ ва ғайра. Ин вазифаҳо ба донишҷӯёнро вазифадор мекунанд, ки на танҳо далелҳоро дар хотир нигоҳ доранд, балки онҳоро таҳлил кунанд, робитаҳо ва робитаҳои сабабӣ-ҷустуҷӯ ва хулосаҳои худро баён кунанд.

Супоришҳои эҷодӣ ба донишҷӯён имконият медиҳанд, ки дониш ва малакаҳои худро дар ҳолатҳои амалӣ татбиқ кунанд, ки иштироки фаъолони онҳоро дар раванди таълим

ҳавасманд мекунад. Таъсиси лоиҳаҳои таърихӣ, навиштани эссе ё гузаронидани бозиҳои нақшбозӣ ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки рӯйдодҳои таърихиро амиқтар дарк кунанд, онҳоро таҳлил кунанд ва дар асоси донишҳои гирифтаашон хулосаҳои худро бароранд.

Яке аз бартариҳои асосии супоришҳои эҷодӣ рушди тафаккури интиқодӣ мебошад. Дар рафти иҷрои вазифаҳои эҷодӣ донишҷӯён бояд ҷанбаҳои гуногуни рӯйдодҳои таърихиро таҳлил кунанд, робитаҳои сабабӣ ва оқибати онҳоро муайян кунанд ва аҳамияти онҳоро арзёбӣ кунанд. Ин раванд на танҳо фаҳмидани далелҳо, балки қобилияти тафаккури интиқодӣ, таҳлили мантиқӣ ва асоснок кардани хулосаҳои худро талаб мекунад.

Ғайр аз он, супоришҳои эҷодӣ ба рушди малакаҳои муошират мусоидат мекунад. Ҳангоми кор дар лоиҳаҳо ё ҳангоми бозиҳои нақшбозӣ донишҷӯён бояд бо ҳамдигар муошират кунанд, мубодилаи афкор ва далелҳо кунанд ва дар муҳокимаҳо иштирок кунанд. Ин ба онҳо кӯмак мекунад, ки тарзи самаранок баён кардани фикрҳои худ, гӯш кардан ва эҳтиром кардани андешаҳои дигаронро омӯзанд.

Бояд қайд кард, ки супоришҳои эҷодӣ метавонанд ба сатҳҳои гуногуни омодагии донишҷӯён ва ҳадафҳои таълим мутобиқ карда шаванд. Масалан, барои донишҷӯёни дорои сатҳи баландтари омӯзиш лоиҳаҳои мураккаби таҳқиқотӣ ё эссеҳои таҳлиلى пешниҳод кардан мумкин аст, дар ҳоле ки барои донишҷӯёни навкор вазифаҳои соддатарро бо дастурҳо ва маслиҳатҳои равшантар таҳия кардан мумкин аст.

Ҳамин тариқ, супоришҳои эҷодӣ дар таълими дарси таърих нақши муҳим мебозанд ва ба рушди тафаккури таҳлиلى, малакаҳои муошират ва мустақилияти донишҷӯён мусоидат мекунад. Истифодаи чунин вазифаҳо дар раванди таълим имкон медиҳад, ки омӯзиш ҷолибтар ва муассиртар гардад ва донишҷӯёнро ба ҳаёти бомуваффақияти фаъол ва фаъолияти касбӣ омода созад.

Самаранокҳои вазифаҳои эҷодӣ дар рушди тафаккури таҳлиلى. Таҳқиқотҳои сершумор тасдиқ мекунанд, ки супоришҳои эҷодӣ дар рушди тафаккури таҳлилии донишҷӯён самаранок мебошанд. Онҳо ба донишҷӯён имкон медиҳанд, ки на танҳо далелҳоро омӯзанд, балки дониши худро дар амал татбиқ кунанд ва тафаккури интиқодӣ ва қобилияти таҳлили иттилоотро инкишоф диҳанд. Вазифаҳои эҷодӣ инчунин ба рушди малакаҳои муошират ва қобилияти кор дар гурӯҳ мусоидат мекунад, ки ин як ҷанбаи муҳими ташаккули салоҳият дар донишҷӯёни муосир мебошад.

Самаранокҳои вазифаҳои эҷодӣ дар рушди тафаккури таҳлилии донишҷӯён бо таҳқиқоти зиёди илмӣ дар соҳаи маориф тасдиқ карда мешавад. Яке аз чунин таҳқиқоти пурмазмун соли 2020 аз ҷониби Маркази таҳқиқоти таҳсилоти Донишгоҳи Стэнфорд гузаронида шуд. Натиҷаҳои ин таҳқиқот нишон дод, ки донишҷӯёне, ки дар супоришҳои эҷодӣ иштирок мекунанд, дар муқоиса бо онҳое, ки усулҳои анъанавии таълимро риоя мекунанд, сатҳи баланди тафаккури интиқодӣ ва қобилияти таҳлилиро нишон медиҳанд.

Вазифаҳои эҷодӣ одатан ба донишчӯён вазифаи ҳалли мушкилот ё эҷоди чизи навро медиҳанд, ки аз онҳо тафаккури фаъол, таҳлил ва муносибати инноватсиониро талаб мекунад. Ин вазифаҳо метавонанд лоиҳаҳои таҳқиқотӣ, эҷоди презентатсияҳои мултимедиявӣ, муҳокимаи парвандаҳо, навиштани эссе ё ҳатто асарҳои бадеиро дар бар гиранд. Дар чараёни иҷрои чунин вазифаҳо донишчӯён маҷбур мешаванд, ки дониши худро фаъолона истифода баранд, аз тафаккури интиқодӣ истифода баранд ва мушкилотро ҳал кунанд, ки ин ба рушди қобилиятҳои таҳлилии онҳо мусоидат мекунад.

Ин натиҷаҳо аҳамияти ҳамгироии супоришҳои эҷодӣ ба раванди таълимро барои ба даст овардани натиҷаҳои ҳадди аксар дар рушди тафаккури таҳлилии донишчӯён таъкид мекунанд. Равише, ки эҷодкорӣ ва тафаккури мустақили донишчӯёнро фаъолона ҳавасманд мекунад, дорои потенциали на танҳо беҳтар кардани муваффақиятҳои таълимии онҳо, балки омода кардани онҳо ба мутобиқшавии бомуваффақият дар ҷаҳони муосир мебошад, ки дар он малакаҳои эҷодӣ ва таҳлилӣ барои ҳалли мушкилоти мураккаб талаб карда мешаванд.

Ғайр аз он, супоришҳои эҷодӣ ба рушди малакаҳои муошират дар донишчӯён мусоидат мекунанд. Дар рафти иҷрои лоиҳаҳо ё иштирок дар бозиҳои нақшбозӣ донишчӯён маҷбур мешаванд, ки дар гурӯҳ кор кунанд, мубодилаи афкор ва ғояҳо кунанд ва инчунин ақидаҳои худро баҳс кунанд. Ин ба онҳо кӯмак мекунад, ки тарзи самаранок баён кардани фикрҳо ва ғояҳои

худро омӯзанд ва андешаҳои дигаронро гӯш кунанд ва эҳтиром кунанд, ки ин як ҷанбаи муҳими ҳамкории иҷтимоӣ ва ҳамкорӣ дар ҷаҳони имрӯза мебошад.

Бояд қайд кард, ки самаранокӣ супоришҳои эҷодӣ метавонад аз ташкил ва сохтори дурусти онҳо вобаста бошад. Омӯзгорон бояд сатҳи омодагии донишчӯён, манфиатҳо ва ниёзҳои онҳоро ба назар гиранд, то вазифаҳои эҷод кунанд, ки барои ноил шудан ба ҳадафҳои таълимии гузошташуда самараноктар бошанд.

Ҳамин тариқ, супоришҳои эҷодӣ як воситаи пурқувват дар таълими фаннӣ таърих мебошанд, ки ба рушди тафаккури таҳлилӣ, малакаҳои муошират ва қобилияти тафаккури интиқодии донишчӯён мусоидат мекунанд. Истифодаи чунин супоришҳо дар раванди таълим ба омӯзгорон имкон медиҳад, ки дарсҳои ҷолибтар ва муассиртар эҷод кунанд ва донишчӯёнро ба ҳаёти бомуваффақияти фаъол ва фаъолияти касбӣ омода созанд.

Муқоиса бо методҳои дигар. Дар муқоиса бо дигар методҳои таълими фаннӣ таърих, вазифаҳои эҷодӣ як қатор афзалиятҳо доранд. Аввалан, онҳо раванди таълимро барои донишчӯён ҷолибтар ва шавқовартар мекунанд, ки ба ҳавасмандӣ ва фаъолиятҳои омӯзишии онҳо мусоидат мекунанд. Дуюм, супоришҳои эҷодӣ малакаҳои мустақилона кор кардан ва тафаккури интиқодиро инкишоф медиҳанд, ки барои муваффақ шудан ба таҳсил ва фаъолияти касбӣ заруранд.

Дар муқоиса бо дигар методҳои таълими дарси таърих, вазифаҳои эҷодӣ як қатор бартариҳои назаррасро ташкил

медиҳанд. Онҳо донишчӯёнро барои иштироки бештар дар раванди таълим ҳавасманд мекунад, ки боиси афзоиши ҳавасмандӣ ва таваҷҷӯҳи онҳо ба маводи омӯхташуда мегардад. Масалан, бар ҳилофи хондан ва муҳокимаи матнҳо ё гӯш кардани лексияҳо, иҷрои вазифаҳои эҷодӣ аз донишчӯён фаъолияти фаъоли фикрӣ ва муносибати эҷодӣ ба ҳалли мушкилотро талаб мекунад.

Ғайр аз он, супоришҳои эҷодӣ ба рушди мустақилият ва тафаккури интиқодӣ дар донишчӯён мусоидат мекунад. Дар рафти иҷрои ин вазифаҳо онҳо маҷбур мешаванд, ки маълумотро мустақилона таҳлил кунанд, роҳҳои нави ҳалли масъалаҳоро ҷустуҷӯ кунанд ва ҳулосаҳои худро таҳия кунанд. Ин раванд ба онҳо кӯмак мекунад, ки малакаҳои худмаблағгузорӣ ва қабули қарорҳоро инкишоф диҳанд, ки на танҳо дар таҳсил, балки дар фаъолияти минбаъдаи касбӣ низ муфид хоҳанд буд.

Ғайр аз он, супоришҳои эҷодӣ метавонанд ба азхудкунии амиқи мавод аз ҷониби донишчӯён мусоидат кунанд. Истифодаи методҳои фаъоли таълим, аз қабили эҷоди лоиҳаҳо ё таҷдиди воситаҳои таърихӣ, ба донишчӯён имкон медиҳад, ки на танҳо далелҳоро аз ёд кунанд, балки аҳамият ва робитаи онҳоро бо дигар рӯйдодҳо ва равандро дарк кунанд. Он барои эҷоди фаҳмиши мукамалтар дар бораи мавзӯи омӯхташуда ва амиқтар фаҳмидани равандро таърихӣ кӯмак мекунад.

Бо вучуди ин, бояд қайд кард, ки истифодаи супоришҳои эҷодӣ аз ҷониби омӯзгор омодагӣ ва ташкили муайяно талаб мекунад. Вазифаҳои бояд таҳия карда шаванд, ки ба ҳадафҳои

омӯзиш ва сатҳи омодагии донишчӯён мувофиқат кунанд ва дар чараҳои иҷрои онҳо дастгирӣ ва фикру мулоҳизаҳои заруриро таъмин кунанд.

Дар назди омӯзгор ҳамеша масъалаи таносуби пешниҳоди мавод ва дигар манбаъҳои донишҳои таърихӣ қарор дорад. Ҳаҷми мундариҷа, умқи азхудкунии далелҳо ва мафҳумҳо аз ҷониби барнома ва китоби дарсӣ, ки омӯзгор ва шогирдонаш барои кор интихоб кардаанд, муайян карда мешавад. Аз ҷумла, дар китоби Н. Г.Дайри "Чӣ гуна дарси таърихро омода кардан мумкин аст" [3] қайд карда мешавад, ки аз таносуби дурусти матни китоби дарсӣ ва мундариҷаи гуфтаи муаллим миқдори маълумоте, ки донишчӯён мегиранд, таваҷҷӯҳ ба дарс ва китоби дарсӣ, вақти сарфшуда барои омода кардани вазифаи хонагӣ вобаста аст. Л. А. Касва [4], бо таъкид ба пуррагии иттилоотии китобҳои нави дарсӣ, чунин мешуморад, ки ин омӯзгорро аз зарурати дарсҳо гуфтани тамоми маълумоти зарурӣ наҷот медиҳад. Гузашта аз ин, ӯ исрор меварзад, ки асоси гузаронидани дарс акнун метавонад омӯзиши матн (мустақилона ё таҳти роҳбарии омӯзгор) ва муҳокимаи хониш бошад. Ин равиш, ба андешаи муаллиф, донишчӯёнро аз кори механикӣ раҳо мекунад ва ба фаъолшавии фаъолияти маърифатии онҳо мусоидат мекунад. Дар ин ҳолат хондани пешакии сархати китоби дарсӣ дар хона истифода мешавад. Дар оғози дарс санҷиши азхудкунии матн ва сипас коркарди маводи нав гузаронида мешавад. Аён аст, ки омӯзгор бояд ба саволҳои донишчӯён ҷавоб диҳад, тавзеҳот ва иловаҳои зарурӣ диҳад. Таҷриба ни-

шон медиҳад, ки дар аввал бояд дар муддати муайян (вобаста ба сатҳи та-шаккули малакаҳои муҳими таълимӣ дар донишҷӯён) кор дар матнҳои му-раккабро бевосита дар синф анҷом дод. Хулосаҳои дар дарс гирифташударо дар дафтарҳои корӣ сабт кардан лозим аст.

Ҳамин тариқ, супоришҳои эҷодӣ методи муассири таълими дарси таъ-рих мебошанд, ки ҳавасмандӣ ва фаъолияти донишҷӯёнро ҳавасманд ме-кунанд, малакаҳои мустақилона кор кардан ва тафаккури интиқодии онҳоро инкишоф медиҳанд ва ба азхудкунии амиқи маводи омӯхташуда мусоидат ме-кунанд. Аммо, татбиқи бомуваффақияти онҳо омодагии бодикқат ва ташкилии омӯзгоронро талаб мекунад.

Хулоса. Дар мақолаи мазкур самараҳои вазифаҳои эҷодӣ дар таълими дарси таърих дар заминаи рушди та-факкури таҳлилии хонандагон баррасӣ карда шуд. Вазифаҳои эҷодӣ воситаи пурқуввате мебошанд, ки на танҳо ба ёд овардани далелҳо ва рӯйдодҳо, балки ба рушди малакаҳои амиқи таҳлил, та-факкури интиқодӣ ва кори мустақилона мусоидат мекунанд.

Дар муқоиса бо методҳои анъа-навии таълим, ба монанди лексияҳо ё хондани матнҳо, супоришҳои эҷодӣ як қатор афзалиятҳо доранд. Онҳо омӯзишро барои донишҷӯён ҷолибтар ва шавқовартар мекунанд, фаъолият ва ҳавасмандии онҳоро ҳавасманд ме-кунанд ва ба азхудкунии амиқи мавод мусоидат мекунанд.

Аммо, барои самаранок истифода бурдани супоришҳои эҷодӣ дар таълими дарси таърих, омилҳои гуногун бояд ба назар гирифта шаванд, ба монанди

сатҳи омодагии донишҷӯён, манфиатҳо ва ниёзҳои онҳо. Ғайр аз он, муҳим аст, ки мониторинги доимӣ ва арзёбии натиҷаҳо барои танзими методологияи омӯзиш ва ба даст овардани натиҷаҳои беҳтарин гузаронида шавад.

Хулоса, рушди тафаккури таҳлилии донишҷӯён дар муваффақияти таҳсил ва фаъолияти касбии онҳо нақши муҳим мебошад. Супоришҳои эҷодӣ воситаи муоссир барои ноил шудан ба ин ҳадаф мебошанд ва омӯзиш ва рушди минбаъ-даи омӯзгорон ва муҳаққиқонро талаб мекунанд. Муҳим аст, ки таҳқиқоти худро дар ин соҳа идома диҳанд ва методҳои нави таълимро инкишоф диҳанд, то сифати баландтарини таъ-лими дарси таърих ва рушди тафаккури таҳлилии донишҷӯёнро таъмин намо-янд.

АДАБИЁТ

1. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю., Словарь по педагогике. Москва: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. С.174
2. Ежова С.А. и др. Методика преподавания истории в средней школе. М., 1986. С.270
3. Дайри Н.Г. Как подготовить урок истории. М., 1969. С.128
4. Кацва Л.А. Изучение истории России в средней школе: пособие для учителя к учебнику Л.А. Кацвы и А.Л. Юрганова «История России. VIII-XV вв.». М., 1997. С.260
5. Леонтьев А.Н. Мышление // Психология мышления. Хрестоматия / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Астрель, 2008. С. 205
6. Педагогика: учеб. пособие для студентов фак. педагогики и методики нач. Обучения пед. Ин-тов. / под ред. С. П. Баранова и др. — М.: Просвещение, 2004. Бордовская Н.В. Реан А.А. С. 250
7. Кифик Н.Ю. Методика преподавания истории: учебное пособие.- Костанай: КГПИ, 2006.- С. 136

REFERENCES

1. G. Kojaspirova M., Kojaspirov A.Yu., Dictionary of pedagogy. Moscow: ИКЦ «Март»; Rostov: Publishing center «Март», 2005. p.174
2. S. Yezhova.A. e.t. Methods of teaching history in secondary schools. M., 1986. p.270
3. Dairi N.G. How to prepare a history lesson. M., 1969. p.128
4. Katsova L.A. Studying the history of Russia in secondary school: a teacher's guide to the textbook by L.A. Katsva and A.L. Yurganov "History of Russia. VIII-XV centuries." M., 1997. p.260
5. A. Leontiev N. Thinking / / Psychology of thinking. Anthology / edited by N. Y.B. Gippenreiter. – M.: Astrel, 2008. p. 205
6. Pedagogy: studies. handbook for students of the faculty. pedagogy and methods of the beginning. Education of teachers. / edited by N. S. P. Baranov e.t. — M.: Enlightenment, 2004. Bordovskaya N.V. Rean A.A. S. 250
7. Kifik N.Yu. Methods of teaching history: a textbook.- Kostanay: KSPI, 2006. - p. 136

ВЫВОДЫ

Ш.С. Рахимов

СРАВНЕНИЕ РАЗЛИЧНЫХ МЕТОДОВ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ: ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТВОРЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ В РАЗВИТИИ АНАЛИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Цель исследования. Цель данного исследования состоит в анализе эффективности применения творческих заданий в преподавании истории и их влияния на развитие аналитического мышления у учащихся, сравнивая их с другими методами обучения данному предмету.

Материал и методы исследования. В исследовании был использован

комплексный аналитический подход, а также обзор литературы и предыдущих исследований в данной области. Посредством систематического обзора и анализа данных из доступных источников была проведена сравнительная оценка эффективности различных методов преподавания истории, с упором на использование творческих заданий и их влияние на развитие аналитического мышления у студентов.

Результаты исследования и их обсуждение. Результаты исследования показали, что использование творческих заданий в преподавании истории значительно способствует развитию аналитического мышления у студентов в сравнении с традиционными методами обучения. Обсуждение выявило, что творческие задания стимулируют более глубокое понимание исторических событий, а также развивают умение анализировать и синтезировать информацию, что обогащает учебный процесс и способствует формированию критического мышления у студентов.

Заключение. В заключение, результаты исследования подтверждают важность внедрения творческих заданий в учебный процесс по истории для стимулирования аналитического мышления студентов. Этот подход не только обогащает образовательный опыт, но и способствует более глубокому и осмысленному усвоению исторических знаний.

Ключевые слова. Методы преподавания истории, творческие задания, аналитическое мышление, эффективность обучения, сравнения методов, историческое образование.